

133.573

ARON

VELVET
DEBATH

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA SEDAMDESET OSMA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-pukovnik Srećko MANOLA, general-pukovnik u penziji Božo LAZAREVIĆ,
general-potpukovnik Boško ĐURICKOVIĆ, viceadmiral Bogdan PECOTIĆ, general-
potpukovnik Mirko BULOVIC, general-potpukovnik u penziji Vekoslav KOLB,
general-major avijacije Nikola LEKIĆ, vazduhoplovnotehnički pukovnik Miroslav
BORAS, tehnički pukovnik Mihajlo KOKOLJEVIĆ, dipl. inž., pešadijski pukovnik
Milan GLUMAC, pešadijski pukovnik Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

UREDNIK

potpukovnik MIROSLAV JOVANOVIC

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

B E O G R A D

1969.

GENTRALNA VOJNA BIBLIOTEKA
INV. BR. 133573

ARON

VELIKA

DEBATA

— OSNOVI ATOMSKE STRATEGIJE —

Preveo s francuskog
pukovnik STANISLAV OCOKOLJIĆ

NASLOV DELA U ORIGINALU

RAYMOND ARON

LE GRAND DÉBAT

*Initiation à la
stratégie atomique*

SADRŽAJ

	Strana
NAPOMENE REDAKCIJE — — — — —	7
UVOD — — — — —	9
1. PETNAEST GODINA TEHNIČKIH REVOLUCIJA 1945 — 1960 — — — — —	15
2. STVARANJE TEORIJE STRATEGIJE — — —	37
3. MAK NAMARINA DOKTRINA I EVROPLJANI —	63
4. FRANCUSKA SNAGA ZASTRAŠIVANJA — —	88
5. BUDUĆNOST ATLANTSKOG SAVEZA — — —	120
6. LOGIKA I PARADOKSI TEORIJE STRATEGIJE	156
7. KONAČNE PERSPEKTIVE — — — — —	182

NAPOMENE REDAKCIJE

Autor dela je poznati francuski profesor univerziteta koji se bavi proučavanjem međunarodnih odnosa i vojnopolitičkih problema savremenog sveta.

On u ovoj knjizi razmatra značaj pojave nuklearnog oružja i nastajanje nove, nuklearne strategije, a posebno odnose dve supersile — SAD i SSSR. Objašnjava ulogu naučnika u razvoju savremene američke strategije i iznosi da je znatno veća nego ranije, kada je strategija uglavnom bila monopol vojnika i političara. Zatim analizira kako je došlo do prelaska sa doktrine masovne odmazde na doktrinu elastičnog odgovora i kako se time smanjila opasnost od opštег nuklearnog rata, ali i povećala mogućnost vođenja lokalnih ratova.

Dosta prostora autor daje i ulazi ostalih većih zemalja, posebno nezavisnoj francuskoj nuklearnoj snazi. Zanimljivo je da je on ne samo protiv francuskog već i svakog drugog samostalnog nuklearnog faktora. Interesantna su i njegova razmatranja o budućnosti Atlantskog pakta i globalnim odnosima velikih sila, uključujući i NR Kinu.

I pored toga što autorove poglede i shvatanja ne možemo prihvati, smatramo da će izdanje njegovog dela biti od koristi našim čitaocima, jer im omogućuje da povećaju svoja znanja o nekim važnim problemima savremenog sveta.

UVOD

Komitet za usavršavanje studija Instituta političkih nauka zamolio me je da u školskoj 1962—1963. godini održim jedan semestralni kurs na temu o uticaju »novih oružja na međunarodne odnose«. Kursu sam dao naziv *Uvod u atomsku¹) strategiju*. Već na prvom času obrazložio sam opravdanost kursa po prilici sledećim rečima:

Ovaj kurs imaće određenu vrednost, koju mu niko neće moći oduzeti. Naime, on će u Francuskoj biti prvi u svojoj vrsti. Već niz godina retko se profesori bave čisto vojnim problemima. Ovaj propust, iako tradicionalan, ipak neugodno pada.

Izučavanje vojnih ustanova, odnosa ovih ustanova i država ili društvenih režima trebalo bi da u studijama političkih nauka i istorije zauzima šire mesto nego što mu je stvarno dato. Za žaljenje je što se na prvo mesto stavljalo prepričavanje bitaka, ali bi bilo i nerazumno zaboraviti da su ratovi kroz vekove bili jedan endemičan fenomen i da su oruđa za borbu, isto kao i oruđa za rad, u isto vreme izraz jednog društva i jedan od faktora koji određuju njegovu organizaciju. Štaviše, u jednoj demokratiji narodna odbrana se direktno tiče građanina. Zašto se taj građanin ne bi potrudio da stekne više znanja da bi mogao razumeti probleme? Strategija danas postavlja iste zahteve kao i ekonomija. Ova šupljina u našem obrazovanju verovatno se može objasniti nedostatkom veza između univerzitetskih ljudi i oficira, a i obostranim podozrenjem koje su izazvale brojne krize.

¹ Napomena redakcije: termini *atomski, nuklearni i termo-nuklearni* (*atomique, nucléaire, thermonucléaire*) upotrebljeni su onako kao u francuskom originalu knjige.

Ova šupljina je danas vidljivija i ozbiljnija zbog atomskog i termonuklearnog oružja, za koje se nadamo da neće nikad biti upotrebljeno, a kojim se svakodnevno vitla. Nekada, pre 1914, pa čak i pre 1939, o ratnim planovima, sakrivenim u dosjea generalštabova, nikada se nije javno diskutovalo u štampi, a najmanje bi to činili ljudi koji nisu specijalisti. Rat se pripremao za vreme mira, ali se pravila razlika između mira i rata i već se unapred prihvatalo da će između jednog i drugog postojati izrazita razlika. Danas više nije tako.

Što je manje verovatna upotreba ovih strahovitih oružja, utoliko diplomati, političari, novinari o njima više diskutuju. Strategija, nazvana strategijom zastrašivanja (odvraćanja) u suštini je jedna forma diplomatičke politike, pošto ona ima za cilj da pretnjom vojnim odgovorima predupredi izvesne postupke jedne države, ocenjene neprijateljskim. Diplomacija je uvek imala zadatku da protivnika ili partnera, saveznika ili neprijatelja pridobije za izvesne postupke ili izvesna odstupanja. Pretnja neprijatelju bila je uključena u međunarodne odnose svih vremena. Ali nikad pretnja nije bila toliko neizmerna, nikad zastrašivanje nije bilo tako stalno niti tako organizovano, nikad kako tokovi događaja, tako ni dijalozi između država, nisu bili izloženi takvom pritisku neupotrebљenog oružja. Sve se događa upravo kao da je odsustvo vojne upotrebe ovih oružja neodvojivo od njihove stalne diplomatske upotrebe. Da se stvarno ne bi upotrebila, potrebno je stvoriti uverenje da bi u izvesnim uslovima moglo doći do njihove upotrebe.

I dalje, nuklearna oružja jače su izrazila jedan aspekt koji nije potpuno nov u međunarodnim odnosima, a koji će ja nazvati polimorfizam oružanih sukoba. U svim epohama sukobi između država imali su različite oblike, a zavisno od veličine država i značaja spora razlikovali su se koeficijenti mobilizacije i žestina borbi. Sada je nastala suštinska razlika između atomskog i neatomskog oružja. Stalno se nalazimo pred pitanjem o uslovima u kojima bi ova poslednja mogla biti upotrebljena, o verovatnoći da se izbegne njihova upotreba u lokalnim neprijateljstvima, o opasnosti prelaska sa jednog na drugi tip oružja.

Francuska je u toku osvajanja prvih elemenata onoga što je u početku nazvano udarna snaga (»Force de frappe«) a zatim, što je bolje, snaga odvraćanja (»Force de dissuasion«). Sutra više nego danas, vi, diplomati, finansijski inspektori ili državni savetnici, imaćete zadatak da rešavate probleme koje postojanje tih strahovitih oružja postavlja pred našu zemlju i čovečanstvo. Ovi problemi u SAD, na univerzitetima i istraživačkim institutima predstavljaju predmet jedne kvazisamostalne naučne discipline. Bez obzira na vašu ocenu ove discipline i njene rezultate vi ste dužni da je poznajete.

Dozvolite mi na kraju da se, kao poslednje opravdanje, pozovem na dve poznate izreke dva cenjena Francuza. Vama svima poznata je izreka Klemansoa: »Rat je isuviše ozbiljan posao da bi se smeо poveriti samo vojnicima«. Ali vam možda nije poznata jedna izreka generala De Gola. Nekadašnji laburistički prvak Klement Atli napisao je povodom »ratnih memoara« šefa Slobodne Francuske da je ovaj, svakako, veliki vojnik, ali isto tako i loš političar. Odgovor je glasio: »Politika je isuviše ozbiljan posao da bi se smeо poveriti samo političarima«.

Obe izreke mi se čine podjednako neosporne, Jedini način da ih se pomiri, ili da se to pokuša, jeste da se officirima pruži političko obrazovanje i da se političari upoznaju sa elementima strategije, odnosno vojne veštine u praksi.

Ako je lako opravdati jedan ovakav kurs, daleko je teže opravdati izbor jednog profesora, to jest čoveka koji nimalo nije specijalista i koji bi najviše mogao polagati pravo na dobro upućenog amatera. Ostavljajući po strani činjenicu da je mali broj Francuza stekao odgovarajuće poznавanje ovog pitanja, kao prvo izvinjenje bi bilo to da su u izvesnom smislu amateri svi oni koji se bave atomskom strategijom i to iz dva razloga: s jedne strane, ova disciplina obuhvata u najvećem delu teorisanje ili prepostavke, pošto, srećom, mi nemamo iskustva kakav bi bio rat u kome bi termonuklearna oruđa bila upotrebljena u širokim razmerama; s druge strane, diplomatsko-strategijski problemi koje postavljaju atomska oružja su toliko specifični, da u tom smislu ni jedan profesionalac iz prošlosti — čak ne ni oficiri sa završenim vojnim školama u kojima su studirali strategiju ili takтику nije kompetentan za ove probleme.

U Sjedinjenim Državama razvoj ove discipline, možemo reći, pratio je progres bombi, bojevih glava ili sredstava za prenošenje (koja ćemo dalje nazivati vektori, da bismo se držali naziva koji je već usvojen). Ovoj disciplini posvetile su se dve kategorije ljudi. Prva kategorija su fizičari ili matematičari, koji su preuzeли na sebe čisto tehničke studije, na primer o broju potrebnih oružja da bi se sa verovatnoćom od 90% postiglo uništenje jednog aerodroma ili jedne rampe za lansiranje, ili dalje, o razaranjima koja bi prouzrokovao jedan termonuklearni napad date snage, ili posle kolikog broja godina bi jedna zemlja na čije je gradove ispaljeno toliko stotina ili hiljada megatona bila sposobna da se podigne iz ruševina itd. Sadašnja istraživanja o sistemima oružja, o njihovoј efikasnosti, o najefikasnijoj kombinaciji, koja ne zahtevaju posebno vrlo visoko naučno obrazovanje, vode normalno ljudi koji poznaju prirodne nauke.

Druga kategorija teoretičara atomske strategije regrujuće se iz redova istoričara,² politikologa, ekonomista. Izvesni među njima poseduju takođe i matematička znanja, poznaju način rezonovanja ili račune marginalne ekonomije ili teoriju igara.

Ove dve kategorije ljudi rade zajedno u specijalizovanim institutima. Ponekad se čini da intelektualno poreklo ima određeni uticaj na stavove teoretičara u pojedinim osetljivim problemima (na primer: francuska snaga odvraćanja). U Francuskoj ne postoje specijalizovani instituti, a nedostaju nam, jer se smatraju »tajnim« i izvesni precizni podaci, kao na primer verovatno skretanje jednog balističkog oruđa datog tipa u odnosu na cilj, na datom udaljenju. U pojedinim slučajevima biću prinuđen da primenim način rezonovanja ne naznačujući vam zaključke kojima vodi rezonovanje ako se oslonimo na cifre.

Lično — a govorim vam sasvim iskreno — mislim da je bilo bolje da vam je kurs održavao čovek koji pripada prvoj kategoriji, a ja pripadam ovoj drugoj. Ali nema još uvek puno matematičara ni fizičara u Francuskoj koji se

² Bernard Brodi bio je politikolog, specijalist za vojnu istoriju. Henri A. Kissinger je po profesiji istoričar, Tomas C. Šeling je ekonomist H. Kan, H. S. Roven, A. J. Volsteter pripadaju drugoj kategoriji.

profesionalno bave čisto strategijskim problemima. Možda čovek iz druge kategorije poseduje izvesnu prednost koja nadoknađuje do izvesnog stepena njegove slabosti: on će biti manje siguran da ima pravo i, pošto bude saslušao argumente i jednih i drugih, odustaće od dogmatskog presecanja. Dakle, u ovoj disciplini, čije će vam osnove objasniti, čini mi se da bi najveća opasnost bila dogmatizam. Izvestan broj stručnjaka stvorili su sebi jedan intelektualni sistem čiji su oni, da tako kažemo, dobrovoljni zarobljenici, nadmeno, dekretujući da odvraćanje uspeva ili propada zavisno od jednog jedinog faktora i to upravo samo tog određenog. Mi u Francuskoj imamo svetskog šampiona dogmatizma, ali ga ne opravdava ni to da je matematičar. Bojim se, ili bolje nadam se, da će vam dati više elemenata za sumnju nego li za izvesnost. Već unapred ja to ne žalim.

I na kraju: strategijska analiza izaziva pomisao na apokaliptičke katastrofe, na milione mrtvih, na gradove u pepelu. Ovakve vrste hipoteza nose u sebi nešto odbijajuće za duh: bilo bi, međutim, nepravilno smatrati analitičara odgovornim. Svakako da prosto odbijanje pomisli na mogućnost rata nije najbolji način da ga izbegnemo. Atomsku strategiju svakodnevno primenjuju u praksi velike države. Razumna obrada ove strategije ima samo cilj da pojača njen uspeh, drugim rečima, da doprine da strategija odvraćanja nikad ne postane primenjena strategija.

Nekoliko prijatelja ili slušalaca, pošto su saslušali ovaj kurs ili pročitali stenografske beleške, tvrdili su da bi ovaj *Uvod u atomsku strategiju* pod naslovom *Osnovi nuklearne strategije* mogao biti koristan političarima i građanima kao i studentima. Osrednji kvalitet većine diskusija o francuskoj sili odvraćanja naveo me je na pomisao da bi jedna knjižica kao ova sa lakinim prilazom i skromnijim dimenzijama nego moja prethodna knjiga *Mir i rat među narodima*³ bila korisna za upoznavanje javnosti i rukovodećih krugova sa koncepcijama Kenedijeve administracije i opcijama ponuđenim Francuskoj.

³ Razumljivo da bi čitalac koji želi da produbi ove probleme trebalo da se koristi knjigom *Mir i rat među narodima*, a posebno američkom literaturom o ovim problemima.

Ova knjiga se osetno razlikuje od kursa, ne samo zato što sam je ponovo napisao u celini već i zbog toga što sam dodavao, odbacivao, produbljivao izvesne analize, izostavio izvesne delove lekcija. Iako se razlikuje od kursa, ona ima i dalje isti cilj: svima onima koji hoće da misle o našoj epohi dati elementarnu, ali neophodnu informaciju.⁴

⁴ Želim da zahvalim mome prijatelju Pjeru Asneru koji je pročitao rukopis i omogućio mi da ispravim brojne greške i netačnosti.

1

PETNAEST GODINA TEHNIČKIH REVOLUCIJA

1945—1960.

Dve atomske bombe, i to samo dve, bile su do sada upotrebljene za vojne svrhe, dve bombe — jedine kojima su u to vreme raspolagale Sjedinjene Države — koje su izbačene iz bombardera i eksplodirale na maloj visini, a opustosile su dva japanska grada.

Evo podataka iz američkog specijalnog izveštaja⁵ o prvoj atomskoj eksploziji, čija je žrtva bilo stanovništvo Hirošime 6. avgusta 1945. godine u 8 časova i 45 minuta ujutro: »Većina radnika bili su već na poslu, ali i veliki broj među njima nalazio se na putu; skoro sva školska deca i izvestan broj službenika radili su napolju na rušenju zgrada radi zaštite od širenja požara i na raznošenju predmeta od vredno-

⁵ *United States Strategic Bombing Survey, Summary report (USSBS 4); United States Strategic Bombing Survey, Effects of atomic Bombs (USSBS 5)* koji navodi P. M. S. Blekit (Blackett) u: Vojne i političke posledice atomske energije (*Les conséquences militaires et politiques de l'énergie atomique*) Pariz, 1949, strana 53.

sti u polje. Napad je izведен četrdeset i pet minuta posle znaka za prekid prethodne uzbune. Zbog odsustva uzbune i ravnodušnosti stanovništva prema malim grupama aviona eksplozija je izvedena uz skoro potpuno iznenadenje i u momentu kada se ljudi nisu nalazili u skloništima. Mnogi su se nalazili napolju, ostali uglavnom u zgradama od lakog materijala ili u trgovачkim prostorijama... Iznenadenje, naglo rušenje brojnih zgrada, požar — prouzrokovali su do tada nepoznat broj žrtava: 70.000 do 80.000 ubijenih, iščezlih, sa pretpostavkom da su podlegli, i skoro isto toliko ranjenih. Veliki broj žrtava može se uporediti sa vazdušnim napadom na Tokio od 9/10. marta 1945, kada broj ubijenih nije bio veći, iako su rušenja zahvatila 42 kvadratna kilometra. Tri dana kasnije u Nagasakiju grad je bio jedva nešto malo bolje upozoren, iako su 8. avgusta u novinama objavljeni neki dosta oskudni podaci o strahotama u Hirošimi».

Data tabela daje uporedne podatke o učincima dveju bombi na Hirošimi i Nagasakiju s jedne strane i o učinku 1667 tona običnih bombi s druge strane.

P. M. S. Blekit, nosilac Nobelove nagrade za fiziku, u vreme kada je pisao svoju knjigu, želeo je da ukaže više na granice nego li na veličinu vojne revolucije, nastale pojavom nuklearnog eksploziva. Iako je eksplozivna moć plutonijumske bombe tipa hirošima i nagasaki bila 20.000 tona TNT, on je ocenio, uzimajući studije i proračune američkih stručnjaka, da jedna bomba od 20 kilotona prouzrokuje rušenja koja odgovaraju učinku 2000 tona običnih bombi. Jedna američka procena izjednačava jednu plutonijumsku bombu od 20 kilotona sa 167 velikih bombi, nazvanih *blockbuster* od 10 tona, gde svaka sadrži 5 tona TNT. Ogromne ljudske žrtve u Hirošimi i Nagasakiju mogle bi se pripisati s jedne strane i uticaju iznenadenja, jer se stanovništvo nije nalazilo u zaklonima.

	Hiroshima	Nagasaki	Tokio	srednja cifra 93 napada na gradove
broj aviona	1	1	279 1667 tona običnih bombi	1229 tona običnih bombi
gustina stanovništva po kvadratnom ki- lometru	14.000	25.000	50.000	—
razorena površina u kvadratnim kilo- metrima	1,8	0,7	6,1	0,7
ubijenih, nestalih	70.000— 80.000	35.000— 40.000	83.600	1.850
ranjenih	70.000	40.000	162.000	1.830
procenat smrtnosti po kvadratnom ki- lometru	5.800	7.700	2.000	390
žrtava po kvadra- tom kilometru	12.000	16.500	4.500	800

Ako je 1949. godine još bilo moguće braniti stav da ni nekoliko desetina pa čak ni nekoliko stotina atomskih bombi ne bi bilo dovoljno da reši ishod jednog rata, proizvodnja termonuklearnih bombi stavila je tačku na ovakav način razmišljanja. U toku 1944. godine na Nemačku je bačeno 600.000 tona bombi. Ako uzmemo da je jedna atomska bomba od 20 kilotona ravna učinku 2.000 tona običnih bombi, to bi odgovaralo broju od 300 A bombi od 20 kilotona, a, međutim, nemačka proizvodnja borbenih tenkova i aviona nastavila je i dalje da napreduje. Ali eksplozivna moć jedne termonuklearne bombe računa se ne u hiljadama već u milionima tona TNT, drugim rečima, jedna jedina ovakva bomba sadrži eksplozivnu moć koja je veća od ukupne eksplozivne moći svih bombi bačenih na Nemačku u toku poslednjeg rata. Bez obzira na ispravke koje se čine u ovim ekvivalentima, s obzirom na činjenicu da se rušilačka moć ne uvećava

u proporciji sa povećanjem eksplozivne moći, nemoguće je poricati da ovo oružje donosi takvu kvantitativnu promenu koja neizbežno izaziva i kvalitativnu revoluciju.

*

Nuklearna eksplozija izaziva udarno-toplotno i radioaktivno dejstvo.⁶ »Mehanički učinak udarnog talasa, prostirao se do granice oštećenja kvalifikovanih kao »teška« (potpuno rušenje višespratnih građevina od cigala, velika oštećenja na metalnim konstrukcijama) na 1800 m od nulte tačke bombe tipa hirošima... Zakon po kome je poluprečnik oštećenja proporcionalan kubnom korenu snage omogućuje ekstrapolaciju za bilo koju snagu. Tako su sutradan posle eksplozije od 1. marta 1954. godine, koja je procenjena na 20 megatonu, rukovodioci Komisije za atomsku energiju (Atomic Energy Commission) utvrdili da je poluprečnik teških oštećenja, prouzrokovanih vazdušnim pritiskom, iznosio 18 km, to jest deset puta više nego u Hirošimi, gde je upotrebljena hiljadu puta slabija snaga, procenjena na 20 kilotonu... Eksplozija sa takvim punjenjem dovoljna je za potpuno uništenje najvećih gradova, čak i ako se uzme da poluprečnik oštećenja iznosi 13 km, s obzirom na ispravljene procene izvršene 1957. godine.«⁷

Toplotno dejstvo postavlja složenije probleme i mi ćemo se ponovo pozvati na knjigu Ružerona, koji u pojedinstima tumači dva američka pravila od 1950. i od 1957. Mi ćemo ukratko izložiti rezultate ovih tumačenja. Opasnost od požara zavisi od brojnih činilaca. Ali odlučujuće pitanje u pogledu uspešnosti raznih vrsta bombi i raznih visina eksplozije je opadanje toplotnog dejstva sa udaljenjem. Prema jednoj prvoj teoriji »broj kalorija po jedinici površine opada u geometrijskoj progresiji kada se udaljenje povećava u aritmetičkoj progresiji, dakle, po zakonu poznatom pod imenom eksponencijalni, koji se potpuno razlikuje od prethodnih zakona, zasnovanih na kvadratnom ili kubnom korenu udaljenja«. Ali, po pravilu od 1957, eksponencijalni zakon je za-

⁶ Camille Rougeron, *La guerre nucléaire*, Paris, Calman-Lévy 1962.

⁷ C. Rougeron: *La guerre nucléaire*, str. 40.

menjen zakonom opadanja, koje je mnogo manje naglašeno kod velikih udaljenja, »Jedno cifarsko upoređenje odrediće tačnije razliku zakona apsorpcije iz 1950. i 1957. godine: za punjenje od 20 kilotona, pri srednje vedrom vremenu, jedan oilj na udaljenju od 10 kilometara od punjenja trebalo bi da primi 0,01 kaloriju na kvadratni santimetar, prema prvom zakonu, a 0,3 kalorije na kvadratni santimetar, znači trideset puta više, po drugom zakonu«.⁸

Kamij Ružeron već je 1955. naglašavao da eksplozije na velikim visinama imaju velike mogućnosti za izazivanje požara. »Dokazivanje se zasnivalo na tada važećem zakonu apsorpcije iz 1950. godine, a eksperimentalna posmatranja na osnovu promena koje su učinjene 1957. godine samo potkrepljuju prvi zaključak. Eksplozija na velikoj visini u potpunosti omogućuje korišćenje toplotnog dejstva, Zakon prostiranja na osnovu kvadratnog korena udaljenja u prvoj proceni garantuje stalnost učinka oštećenja od požara, bez obzira na snagu eksplozije... Promena visine smanjuje apsorpciju u daleko većoj meri nego li ako se ona meri na osnovu prostog upoređivanja gustine... Čim visina eksplozije dostigne 25 kilometara, jačina toplotnog zračenja je dakle osetno (2,4 puta) jača nego kod eksplozije iste snage na maloj visini«.⁹

Na jednoj konferenciji za štampu, 1. oktobra 1961. godine, jedan predstavnik Komisije za atomsku energiju dao je sledeću procenu učinka eksplozije jedne bombe od 100 megatona (100 miliona tona TNT): »Velika oštećenja, uzrokovana udarnim talasom, prostirala bi se do udaljenja od 29 kilometara i pokrila bi površinu od 2.600 kvadratnih kilometara, što bi bila srednja cifra između onih datih 1950. i 1957. godine. Ali što se pak tiče požara, koji bi se prostirao na oko 100 kilometara i na površini od 30.000 km², zaključci iz oba prethodna pravila potpuno su napušteni«.

Ružeron se ovde ne zaustavlja i pretpostavlja jednu dodatnu mogućnost za proširenje zone oštećenja: »Simultanost eksplozija na velikoj visini je poslednji način da se poveća njihov toplotni učinak«. Prema tome može se svakako shvatiti da bi eksplozije vrlo jakih bombi na vrlo velikim visi-

⁸ C. Rougeron: *La guerre nucléaire*, str. 45—47.

⁹ *Ibid.*, str. 48—9.

nama (20 ili 30 km), pri čemu dolazi do smanjenja apsorpcije atmosfere i povećanja zračenja toplotne sile na štetu udarnog dejstva, izazvane požare na ogromnim površinama, računatim u hiljadama kvadratnih kilometara.¹⁰

Što se tiče radioaktivnog dejstva, početnog ili naknadnog, ono zavisi od više činilaca. Radioaktivne padavine su različite, zavisno: od visine na kojoj dolazi do eksplozije i od prirode bombe (»čista« ili »prljava« — da upotrebimo već usvojene termine). Pri eksploziji na velikoj visini neutroni dejstvuju na velikom udaljenju. Pri eksploziji blizu Zemljine površine podižu se uvis radioaktivni otpaci, koji mogu da izazovu smrt na stotine kilometara od nulte tačke. U slučaju termonuklearnog rata atmosfera bi tokom više dana, čak i više nedelja, ostala kontaminirana. Da bi preživeli, ljudi bi morali ostati u podzemnim skloništima.

Ove kratke napomene imaju samo cilj da podsete, pre svake diskusije o strategiji, na skoro nepojmljive strahote jednog totalnog rata uz upotrebu termonuklearnih oružja, kojima se sada raspolaže, pri čemu bi samo jedna bomba od nekoliko megatona potpuno razorila jedan veliki grad, radijacije bi izazivale žrtve na stotinu kilometara od mesta eksplozije i to više dana ili nedelja posle eksplozije, a stotine, a možda i hiljade kvadratnih kilometara bile bi eksplozijama vrlo jakih bombi na velikim visinama pretvorene u pepeo.¹¹

Iz ovoga ne proizilazi da bi totalni rat izazvao potpuno uništenje čovečanstva: kad bi danas počeo, za sobom bi ostavio preživele, čak i u zemljama koje bi njime bile najviše pogodjene. Ali ako se pomisli na to da bi najviše pogodjene zemlje bile neizbežno upravo one koje poseduju oružja, dakle one koje su na čelu tehničkog i industrijskog razvoja, dakle i one čiji bi izvori bili najneophodniji za eventualnu obnovu, onda se može izmeriti čudovišna ludost koju bi predstavljala jedna borba na život i smrt između dvaju velikih sila i daleko se bolje shvata blagotvorno saučesništvo koje ih vezuje čim se postavi pitanje izbegavanja termonuklearne apokalipse.

¹⁰ Izgleda da se stručnjaci Pentagona ipak više boje radijacija i učinaka vrlo velikih bombi na sistem komunikacija.

¹¹ Ružeron mi prebacuje da precenjujem učinke novih oružja. Ko je čitao njegove knjige lako će proceniti humor ovakve kritike.

Promena nastala od atomske do termonuklearne bombe je tako velika, čak možda i veća nego li promena nastala prelazom od bombe sa hemijskim eksplozivom, nazvane običnom, na atomsku bombu (fisiona bomba). Neki čak misle da je kvalitativna revolucija nastala sa H, a ne sa A-bombom.

Ali dve druge etape pređene su u toku istog perioda. Prva je etapa minijaturizacija. Dve velike sile poseduju bombe jačine više desetina megatona, ali imaju takođe i bombe i granate čija je eksplozivna snaga manja od 20 kilotonih bombi tipa hirošima i nagasaki. U pogledu eksplozivne snage više nema prekida kontinuiteta između običnih (ili konvencionalnih ili klasičnih) i atomske oružja. Najslabija atomska su jača od najjačih klasičnih. Nuklearna punjenja mogu se prilagoditi i za lično naoružanje. Neki su zbog toga došli do zaključka da je svaka razlika između klasičnog i nuklearnog oružja postala nemoguća, bar u slučaju kada su u pitanju države članice atomskog kluba. Ali takav zaključak nije nikako očigledan. Sigurno je to da postojanje atomskog oružja, nazvanog taktičkim, to jest oružja koje se može upotrebiti na bojištu, i koje imaju u rukama vojnici koji neposredno učeštuju u borbi, stvara veće teškoće u ograničavanju neprijateljstava a eskalaciju čini opasnijom od momenta kada dođe do borbenog dodira trupa koje imaju atomsко naoružanje.

Postojanje velikog broja tipova atomskog naoružanja od beskrajno najvećeg do beskrajno najmanjeg zahteva velike količine fisione materije. Naučni savetnici američkog Komesarijata za atomsku energiju dvoumili su se 1949. godine da li će preporučiti proizvodnju H-bombe: jedan od najjačih argumenata bio je rasipanje retkih sredstava za jedan projekat sa nesigurnim ostvarenjem. Ali danas se više ne postavlja pitanje oskudice. Ubuduće će biti obilje fisionih materija, jer je u Sjedinjenim Državama nedavno smanjena njihova proizvodnja za vojne potrebe. Procenjuje se na hiljade, kažu 50.000, broj bombi ili atomskih ili termonuklearnih punjenja u Sjedinjenim Državama. Ruski stokovi, iako su manji, takođe su i te kako značajni (više hiljada).

Napredak vektora nimalo nije u zaostatku u odnosu na oružja. Do sada postoje dve vrste vektora: avion i balistička ra-

keta. U pogledu aviona napredak je omogućio, u jednom pravcu, proizvodnju bombardera velike nosivosti, sa vrlo velikim akcionim radijusom (više od 10.000 km), koji polazeći sa tla Sjedinjenih Država i leteći na vrlo velikim visinama (više od 15.000 metara) mogu da stignu do bilo kog cilja u Sovjetskom Savezu. Na drugom planu, lovci i lovci-bombarderi pri nadzvučnim brzinama mogu da nose A, pa i H-bombe, a mogu se očekivati i avioni sa vertikalnim poletanjem, čiji prototipovi već postoje.

Međutim, do revolucije kod vektora nije došlo ni preko nadzvučnih brzina, niti pak preko teških bombardera, već preko balističkih raketa. H-bomba je donela revoluciju u snazi, balistička raka je donosi u vremenu. Šest do osam hiljada kilometara koji se prostiru između baza jednih i ciljeva drugih prelaze se za oko pola časa. Ako sistem uzbune preko satelita uspešno dejstvuje, šef države će imati na raspolaganju samo minute da bi doneo odluku pošto je saznao za poletanje jedne ili više balističkih raketa.

Koga datuma je došlo do ovih revolucija? U Sovjetskom Savezu eksplodirala je prva atomska bomba 1949. godine. Sjedinjene Države su, dakle, sačuvale monopol za vreme prvog posleratnog lustruma,¹² prvog lustruma atomskog veka. Ali u trenutku izbijanja rata u Koreji, 1950. godine, Sjedinjene Države još nisu bile ušle niti u period atomskog obilja, niti pak u period minijaturizacije. Pri kraju drugog lustruma izvršeni su eksperimenti sa termonuklearnim bombama i to po prilici u isto vreme i u Sjedinjenim Državama i u Sovjetskom Savezu. Deset godina posle Hirošime i Nagasakijske oskudice fisionih materija za dve velike sile već pripada prošlosti; taktička oružja, ako nisu bila ušla u naoružanje trupa, bila su već, svakako, za njih predviđena; termonuklearne bombe su bile proizvedene. Na kraju trećeg lustruma balističke rakete su već postojale na obe strane, jedne sa srednjim dometom — od 2.000 do 3.000 km, druge interkontinentalne — sa dometom od 8.000 do 10.000 kilometara, ove poslednje istina u manjem broju. Mi sada u 1963. godini živimo u četvrtom lustrumu, koji je karakterističan po brzom povećanju broja balističkih raketa, po neslaganju ka-

¹² Period od 5 godina — »petoletka«, (prim. red.).

ko između atlantskih tako i sovjetskih saveznika zbog monopola ili kvazimonopola u atomskom oružju, koji glavne države Saveza kako na istoku tako i na Zapadu žele sačuvati samo za sebe.

*

Ovaj kratak pregled tehničkih revolucija nema za cilj da pruži čak ni približnu predstavu o tome kako je izgledala trka u naoružanju poslednjih petnaest godina. Jer ova trka bi se mogla razumeti samo pod uslovom da se prati niz izazova i odgovora, niz napadnih sredstava koje je osvojila jedna i odbrambenih sredstava koje je kao odgovor pripremila druga strana, uz istovremenu činjenicu da obe strane imaju kako svoja napadna tako i svoja odbrambena sredstva i na taktičkom i na strategijskom nivou. Sovjetska armija bila je odgovor na atomsku bombu Sjedinjenih Država na političko-strategijskom nivou; brojni lovci koje su proizveli Sovjeti bili su na taktičkom nivou odgovor na bombardere B-36, B-47, ili B-52. Mi ovde želimo samo da odredimo razne periode za ovih poslednjih petnaest godina da bismo uporedili odnose snaga i tokove diplomatije i da bismo ocenili, na osnovu tog upoređivanja, uticaj koji je naoružanje, a posebno atomsko, imalo na međunarodne odnose.

Prvi period — od 1945. do 1950. — bio je period američkog monopolija, ali monopolija ograničenog na A-bombu i bez obilja. Sjedinjene Države nisu imale ni minijaturizovano oružje, osposobljeno za upotrebu na bojištu, niti pak stotine atomskih bombi. Stok je bio isključivo određen za ciljeve dostoјne takvom skupom oružju; odgovarajući vektori bili su bombarderi B-36, velike nosivosti i sa velikim akcionim radijusom, prikupljeni i grupisani na manjem broju aerodroma u Sjedinjenim Državama. Ali izgleda da je atomska oskudica već 1953. godine bila dovoljno umanjena da se pretinja atomskim oružjem, koju je formulisao J. F. Dals i koja je preneta preko Nju Delhija u Peking, nije mogla smatrati samo kao obična varka.

Tokom drugog perioda — 1950—1957. — u kome dve velike sile imaju termonuklearne bombe,¹³ Sjedinjene Države su sačuvale dvostruku i značajnu nadmoćnost. One su

¹³ Prvi eksperimenti su bili 1953. godine.

prednjačile u ostvarenju atomskih oružja male snage, dakle u mogućoj upotrebi ovih oružja na bojištu; dalje, one su imale strategijsku avijaciju veću po broju, a bolju po opremi i po obuci od strategijske avijacije Sovjetskog Saveza, a u isto vreme one su bile okružile teritoriju svog protivnika pojasom vazduhoplovnih baza, sa kojih su srednji bombardevi, pa čak i lovci-bombarderi, mogli poletati i dostizati većinu ciljeva određenih pretpostavkom velikog rata (a da i ne govorimo o avijaciji sa nosača aviona). Još i 1956. godine, u vreme mađarske revolucije, ovi činioci nadmoćnosti i dalje su integralno postojali, čak su neki smatrali da nikada Strategijska vazdušna komanda (S. A. C. — Strategic Air Command) nije bila tako moćna, dok su istovremeno strategijski bombarderi Sovjetskog Saveza, konstruisani po ugledu na američke bombardere, i dalje bili relativno malobrojni (oko 100 do 200), osetljivi na zemlji i u svakom slučaju nesposobni da nanesu američkim gradovima razaranja u onom obimu kakva bi pretrpela sovjetska teritorija.

Moglo bi se uzeti da drugi period počinje sa lansiranjem prvog sovjetskog sputnjika, oktobra 1957. Do odlučujućeg povećanja pretnje u odnosu na američku teritoriju stvari nije došlo odmah. Od 1958. do 1960. Sovjeti su prvenstveno izrađivali balistička oruđa srednjeg dometa a ne interkontinentalne rakete i, ako je to tačno, kao što tvrde američki stručnjaci, oni u januaru 1963. godine nisu imali više od 50 do 100 interkontinentalnih raketa. Ali psihološki utisak, izazvan očitom prednošću u osvajanju raketa (tačnije u potisku motora rakete) i u istraživanju vasione bio je daleko veći nego što je bila stvarna promena u odnosu snaga.

Poremećaj odnosa snaga između dve velike sile, onako kako su to procenili Evropljani, zatim predstavnici Trećeg sveta (koji su žeeli ostati neangažovani posmatrači), pa i izvestan deo rukovodećih krugova u Sjedinjenim Državama, imao je više razloga. Prvi, što je Atlantski savez, sastavljen od dva dela — zapadni okrajak i evroazijske mase i američko ostrvo, udaljeno više hiljada kilometara na Zapad — bio naviknut na nepovredivost (ili na sasvim slabu povredivost od trenutka kada je stvorena ruska strategijska avijacija) američke teritorije, teritorije vodeće zemlje bloka i zaštitnice najisturenijih država. Da je Sovjetski Savez stekao značajan

broj interkontinentalnih raketa pre Sjedinjenih Država ili da je on tih raketa imao u daleko većem broju nego SAD, odjednom bi odnos u pogledu povredivosti teritorija obeju velikih sila izgledao potpuno obrnuto. Međutim, stvarno bi tako bilo samo pod pretpostavkom da je u ravnoteži prestao odjednom da važi faktor nadmoćnosti američke strategijske avijacije. Ipak, sama činjenica da bi Sovjetski Savez mogao da ima veći broj raketa koje mogu da savladaju udaljenje od sovjetskih baza do američkih ciljeva, a da ih Sjedinjene Države ne bi mogle imati sposobljene za savlađivanje istog udaljenja u suprotnom smeru, bila je puna simbolike i najačljivala je preokretanje hijerarhije.

S druge strane, civilni i vojni rukovodioci Sjedinjenih Država uvećali su značaj ovog događaja zahtevom postavljenim pred svoje saveznike da na svojim teritorijama prihvate postavljanje rampi za lansiranje raketa srednjeg dometa: »jupiter« u Turskoj (15), »tor« u Italiji (30) i u Velikoj Britaniji (60).¹⁴ Sve se događalo tako kao da će, zbog toga što jedna velika sila ima samo rakete srednjeg dometa a druga interkontinentalne rakete. Sjedinjenim Državama ubuduće će biti potrebno da radi održavanja ravnoteže odvraćanja traže učešće i svojih saveznika čiji su u prethodnoj fazi bili zaštitnik i čije su baze već upotrebljavale, mada su glavninu snaga za odvraćanje zadržavale sa druge strane Atlantika (S.A.C.).

Najzad, polemika — vođena čak i u SAD, o *missile gap*, odnosno o zaostajanju u pogledu raketa, čije su se posledice u 1958. godini najavljuvale za 1960. ili 1961, a u 1959., za 1962. ili 1963. godinu — izazvala je bojazan od makar i relativne nadmoćnosti Sovjetskog Saveza koja bi mogla uskoro nastupiti, mada je to »uskoro« bilo pogrešno određeno. Zapadnjaci nisu uočavali da Sovjetski Savez nije toliko trpeo, tokom više godina, zbog svoje inferiornosti u odnosu na Sjedinjene Države. Kraj jedne nekada neosporne nadmoćnosti ili početak jedne nadmoćnosti suprotnog smera izazvao je utisak ogromne opasnosti.

Tačno je da je u toku dva prethodna perioda direktna i ograničena nadmoćnost Sjedinjenih Država u atomskom po-

¹⁴ Istu ponudu ili zahtev Francuska nije prihvatile.

gledu bila uravnotežavana na svetskom strategijskom nivou nadmoćnošću Sovjetskog Saveza u klasičnom oružju i sposobnošću Crvene armije da okupira Zapadnu Evropu za nekoliko dana naročito tokom 1946—1953. godine, a nešto teže od 1953. pa unapred.¹ Apstraktno govoreći, formula ravnoteže bila je sledeća: ugroženost sovjetske teritorije od napada američke avijacije uravnotežavala se ugroženošću evropskog dela Atlantskog saveza najpre od invazije i od vazdušnih napada, a zatim i od balističkih raketa srednjeg dometa (više stotina ovih raketa je već od 1963. na položajima usmereno na evropske ciljeve).

Šta se dogodilo u toku ovih različnih perioda i koje bi akcije ili odustajanje od akcije trebalo opravdano pripisati atomskim oružjima i odnosu atomskih snaga između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država?

Ako se unazad pogleda prva faza 1945—1950. (ili do 1951) (faza jednostranog odvraćanja, faza krajnje nadmoćnosti u atomskom pogledu i krajnje inferiornosti u klasičnom oružju Zapada) čovek se nađe pred brojnim iznenađenjima i razočarenjima. Teško je ovom oružju pripisati značajan uticaj na tok međunarodnih odnosa. Sigurno se našlo a i još se nađe posmatrača koji misle da bi Crvena armija 1945. ili 1946. godine okupirala Zapadnu Evropu da nije bilo atomske bombe. Po mom mišljenju takva pretpostavka je u najvećoj mogućoj meri neverovatna, mada se ne može nepobitno odbaciti (jer kako se može dokazati da bi se jedan događaj, koji se nije dogodio, ipak dogodio da je postojao neki drugi uslov). Sovjetski Savez bio je prekriven ruševinama, a bilo je potrebno obnoviti sopstvenu privredu i uklopiti Istočnu Evropu u svoj sistem. Čak i pošto su Anglo-Amerikanci demobilisali svoje armije — što možda ne bi učinili da nisu imali atomski monopol, da li bi Staljin preuzeo rizik jednog trećeg svetskog rata verujući u mogućnost da bi mu Anglo-Amerikanci dozvolili i to upravo posle završetka rata koji su vodili da bi sprečili Hitlera da ujedini Evropu pod nacističkom vlašću, da u svoju korist ostvari upravo delo o kom je sanjao vođa III rajha?

Ako ovu pretpostavku ostavimo po strani kao neverovatnu, vidimo da je u toku ovog perioda jednostranog odvraćanja Sovjetski Savez bio taj koji je najčešće imao inici-

jativu. On je, pod izgovorom tehničkih teškoća, postavio blokadu Zapadnog Berlina, na koju su Amerikanci odgovorili vazdušnim mostom, a ne upućivanjem oružanog konvoja. Uz njegov pristanak, odnosno po njegovom naređenju, su Severni Korejci prešli 38. paralelu i pokušali da oružjem ujedine Koreju. U ovom periodu se sve događalo tako kao da je Sovjetski Savez pokazivao sve agresivniji stav ukoliko se više potvrđivala njegova inferiornost u atomskom oružju.

Neki to objašnjavaju namerom pokazivanja agresivnosti zbog osećanja inferiornosti. Da li jedna velika sila ne treba da pokaže utoliko više poverenja u samu sebe ukoliko oseća veću pretnju? Za mene ovakva postavka ipak nije dovoljno ubedljiva. U vremenu između 1934. i 1940. godine, kada se Staljin stvarno bojao, on se potpuno drugačije ponašao. Ja naginjem ipak jednom drugom objašnjenju, psihološkog karaktera, i to paradoksu agresivnosti slabijeg.

Boljševici su uvek u svojim strategijskim proračunima davali veliku ulogu moralnim snagama. Staljin i njegovi saradnici su vanredno cenili američku tehniku i industriju, ali su potcenjivali sposobnost američkih rukovodilaca da u službi svoje politike mobilisu ogromne izvore kojima su raspolagali. Oni nisu nikad strahovali od atomskog oružja Sjedinjenih Država, jer su s punim pravom bili ubeđeni da to oružje neće nikad biti upotrebljeno osim u slučaju otvorene agresije ili krajnje provokacije.

Možda je i pored svega američki monopol imao nekog uticaja u izvesnim uslovima, na primer, u vreme iranske krize 1946. godine. On je mogao doprineti ubedivanju Sovjetskog Saveza da evakuiše severni deo zemlje i da prepusti sopstvenoj sudbini Narodnu Republiku Azerbejdžan, koja je obrazovana pod zaštitom ruskih trupa. Ali, ako uzmemo u obzir samo suštinu pitanja, onda ćemo zaključiti da su se Sjedinjene Države u Evropi zadovoljavale odbrambenom upotrebom svog atomskog monopola, označivši jednu demarkacionu liniju, čije bi prekoračenje od strane regularnih armija izazvalo masovnu odmazdu. Van Evrope odnos vojnih snaga nije uticao na tok građanskog rata u Kini i uopšte na zaplete hladnog rata. Kako bi to Sjedinjene Države, preteći svojim atomskim bombama, mogle da preduprede pobedu komunističke partije? I dalje, mnogi učesnici i posmatrači u

Evropi i u Sjedinjenim Državama, u trenutku kada su trupe Severne Koreje prešle demarkacionu liniju, postavljali su pitanje koji bi odgovor bio najpodesniji: niko nije predložio da taj odgovor bude atomski. Uostalom, koji bi to bili ciljevi za još uvek malobrojne bombe? Severnokorejski ili sovjetski gradovi? Severnokorejski nisu bili rentabilni za ova strahovita oružja, a i da su ova oružja belci po drugi put upotrebili protiv žute rase, svi obojeni narodi bi optuživali Zapad za užasni rasizam, i to rasizam ostvaren kroz dela. Što se pak tiče gradova inspiratora ili inicijatora agresije, oni se ne bi mogli tući jer bi to dovelo do proširivanja sukoba. Ovo je još manje dolazilo u obzir.

Kada su pak Sjedinjene Države izgubile atomski monopol i kada je zastrašivanje postalo obostrano, teoretičari su se počeli pitati: šta se moglo učiniti? Da je Sovjetski Savez raspolagao atomskim monopolom da li bi on znao da iz toga izvuče korist? Još uvek je danas neugodno odgovarati na takva pitanja. Bertrand Rasel je svojevremeno izražavao mišljenje da je trebalo da Sjedinjene Države budu dovoljno smelete da atomskom pretnjom Sovjetskom Savezu nametnu jedan plan, kao plan Baruh, kojim bi se sprečilo ono što se danas zove proliferacija atomskog oružja i čija je prva etapa bilo osvajanje atomskih oružja u Sovjetskom Savezu. Neki drugi skromniji posmatrači, razmatrajući prošlost, pitaju se da li atomskom pretnjom nije možda moglo biti postignuto oslobođenje Istočne Evrope.

Uvek je bilo i biće nemoguće odgovoriti na takva pitanja. Ali iskustvo kasnijih faza upućuje nas da u blažoj formi gledamo na neofanzivnu upotrebu atomskog monopolisa u toku prvih godina posle rata. Ofanzivna upotreba ovih oružja izgleda da se sudarala sa nekom vrstom čovečanskog refleksa. Prihvaćena je pretnja u cilju održavanja statusa kvo ili sprečavanja agresije, upravo jer ona od druge strane zahteva samo uzdržavanje. I obrnuto, staviti jednu veliku državu pred izbor između povlačenja svojih armija i opustošenja sopstvenih gradova značilo bi osuditi samog sebe bilo na ostvarenje pretnje, bilo na ponižavajuću pasivnost u slučaju da druga država odbije dilemu koju je prva nameravala da joj nametne. U toku sledeće faze sve jasnije su se isticale granice diplomatske upotrebe atomskih oružja.

Iako je jednostrano zastrašivanje bilo početkom 1953. ili 1954. zamenjeno direktnim recipročnim zastrašivanjem¹⁵, (bez obzira na razlike u ugroženosti sovjetske i američke teritorije, jer je američka teritorija bila u dometu sovjetskih strategijskih bombardera), doktrina koju je J. F. Dals zvanično zastupao počev od 1953, predstavljala je više doktrinu koja je teorijski mogla biti primenjivana upravo u fazi američkog monopola. Ta doktrina je glasila ili je izgledalo da glasi da u slučaju agresije na bilo kojoj tački granice između dva bloka odgovor neće biti neophodno ni lokalan, ni klasičan, već da Sjedinjene Države zadržavaju pravo izbora mesta i oružja.

Ova doktrina objašnjava se gorčinom koju je u američkom mnjenju ostavio za sobom korejski rat. Ovaj rat trajao je tri godine, i to jednu godinu žestokih neprijateljstava, a dve godine beskonačnih diskusija prekidanih povremenim ponovnim borbama. Rat je koštao mnogo ljudskih života, a završio se bez pobeđe, odnosno nerešenim rezultatom. Međutim, stvar bi bila ozbiljna i da nije bilo ove intervencije a, mada je zaštićena zemlja bila strahovito opustošena, odluka predsednika Trumana ulila je poverenje u reč Sjedinjenih Država, kao i u vrednost saveza koje one sklapaju. Iako su Sjedinjene Države najmoćnija država na svetu, one nisu odlučno trijumfovale nad jednim satelitom Sovjetskog Saveza, kome je u pomoć pritekla kineska armija. Severna Koreja nije ostvarila svoje ciljeve, jer nije mogla oružjem da ujedi ni Koreju, ali i Sjedinjene Države nisu sa svoje strane uspele u istom pokušaju. U 1953. godini američko mnjenje smatra nerazumnim, neprihvatljivim takav rat, koji se odvija na azijskom kontinentu, klasičnim oružjem, protiv zemalja koje su vanredno siromašne, ali sa neograničenim ljudskim izvorima. Američki vojnik je vrlo skup i vrlo retko bi moglo doći do toga da Sjedinjene Države obnove kopneno suočavanje svojih trupa, u čijem su sastavu ljudi naviknuti na konfor, sa kineskim trupama neumornih seljaka.

Doktrina masovnih odmazdi nije nikad bila primenjena i nije ni mogla biti. Ni u jednoj prilici Sjedinjene Države,

¹⁵ Sovjetski Savez je takođe, držanjem u zalогу Istočne Evrope, izvodio akciju zastrašivanja prema Sjedinjenim Državama, ali ovo zastrašivanje nije bilo direktno toliko dugo vremena dok američka teorija nije bila ugrožena.

pod predsedništvom generala Ajzenhauera, nisu predviđale rešavanje neke lokalne krize putem odgovora u nekoj drugoj kritičnoj zoni. I obrnuto, J. F. Dals je više puta pretio lokalnom upotrebom atomskih oružja (u tom trenutku obilje i minijaturizacija ovih oružja olakšavaju ograničenu upotrebu).

Možda je pretnja da će se pribeci atomskom oružju privolela ljudi iz Kremlja da potpišu korejsko primirje. Ali pošto je kinesko vraćanje na problem zarobljenika došlo posle Staljinove smrti, bar isto toliko je verovatno da je pristanak za primirje došao kao rezultat želje da se smanji zategnutost između dva bloka, pa se uklopio u jednu opštu politiku, čiji su se znaci brojno povećali već sutradan po isčeznuću obožavanog tiranina.

Pretnja masovnim odmazdama nije ni otvoreno ni prečitno korišćena ni u jednoj drugoj krizi, iako je već bila predviđena lokalna upotreba atomskih oružja. Pitanje intervencije ukrcane avijacije Sjedinjenih Država bilo je postavljeno 1954. godine, u vreme krize kod Dijen Bijen Fu-a, ali su dimenzije bojišta, u nedostatku drugih argumenata, doprinele da se otkloni upotreba atomskih bombi. Vojna intervencija — iskrcavanje američkih padobranaca u Libanu i engleskih padobranaca u Jordanu — 1958. godine, kada su ubijeni irački kralj i njegov predsednik vlade Nuri Said, iako iz više razloga ipak je imala samo simboličan karakter. Ova iskrcavanja izvršena su uz saglasnost legalnih vlada i imala su više karakter opomene upućene agresivnim vladama i namenjene da im stave do znanja da će u slučaju potrebe postojati i sredstva i volja za protivdejstvo.

Konačno, ako je u toku ovog perioda bilo bar jedno mesto na svetu gde su atomska oružja bila efikasna, u diplomatskom smislu, onda je to možda moreuz kod ostrva Formoze. Ova oružja bila su dovoljna da odvrate kinesku komunističku vladu da organizuje masovni napad, čak i na Kvemoj i Macu. U dva maha ograničene operacije nisu dovele do uspeha. 1958. avijacija nacionalističke bila je bolja od avijacije komunističke Kine. Iako se može braniti mišljenje da su vojni neuspesi Pekinga otklonili nužnost atomske pretnje, ova pretnja je, čini mi se, ostala glavni elemenat situacije, jer Rusi nisu mogli dozvoliti svojim kineskim saveznicima da pređu prag preko koga postaje bar mogućno da

VII flota upotrebi atomska oružja, a sopstvena sredstva sa ove strane praga ne obezbeđuju uspeh.¹⁶

Drug i period razlikuje se od prvog daleko više u Evropi nego li u ostalom delu sveta. Evropa je u vremenu od 1946. do 1950. bila skoro bez vojnih snaga. Severnoatlantski pakt je potpisana 1949., a 1950., posle korejske krize, stvoren je Nato, odnosno u vreme mira integrisana vojna organizacija oružanih snaga potpisnica Pakta.

Korejska agresija proširila je u Evropi osećanje da bi opšti rat, u koji se ranije nije mnogo verovalo, mogao izbiti; ovo osećanje se u svetlosti docnjih događaja pokazalo pogrešnim. Možda je korejska agresija bila prva etapa jedne opšte agresije. Možda je postojala opasnost da se neprijateljstva prošire i dalje od Koreje, čak i da nijedna strana to nije izričito želela. Najzad, razumnije gledajući, neki su rukovodioci verovatno smatrali da se Zapad samovoljno stavlja u jedno stanje inferiornosti da bi vodio hladan rat tokom dugo koliko Stari kontinent, nemajući nikakve odbrane, predstavlja jednu vrstu taoca, dok bi u jednom mogućem ratu on trebalo da bude jedan od glavnih objekata sukoba.

Od trenutka kada je rat na vidiku, vlade Evrope, »natreške ulazeći u budućnost«, pozivaju se na iskustvo prošlog rata, i još uvek prisutnim sećanjem na okupaciju i nedavno oslobođenje, stalno ponavljaju da one hoće da budu branjene, a ne oslobođene. Ovoga puta bile bi oslobođene samo ruševine i leševi. Uspostavljanje NATO prvi put obavezuje državnike da se slože na jednoj strategijskoj doktrini, vodeći istovremeno računa i o klasičnom i o atomskom oružju.

Jednostavno i odlučujuće pitanje bilo je postavljeno sa mim sticajem prilika: kakvu ulogu treba da igraju trupe NATO? Logično su bila moguća tri odgovora i oni su dani jedan za drugim ili istovremeno. Po prvom odgovoru uloga ovih trupa je bila uloga najavljuvачa požara — trip-wire¹⁷ ili pak mehanizma za otpočinjanje rata. Trupe NATO treba da budu u stanju da invaziji sovjetskih trupa pruže dovoljno jak otpor da bi se time stvorio *Casus belli atomi-*

¹⁶ U isto vreme atomska pretnja doprinela je sukobu između Moskve i Pekinga.

¹⁷ Žica za aktiviranje mine, (prim. red.).

ci,¹⁸ da bi se otpočelo sa atomskim odgovorom Strategijske vazduhoplovne komande.

Ovaj prvi odgovor daje odmah povod i za jednu primedbu. Prema ovoj doktrini Strategijska vazduhoplovna komanda će možda opustošiti Rusiju, ali će Evropa biti okupirana. Pravo rečeno, ova primedba pretpostavlja mogućnost da zastrašivanje ne uspe, i ona je mogla odmah biti i odbačena u vreme kada je zbog nepovredivosti američke teritorije ova pretpostavka bila izrazito neverovatna. Ali u to vreme vlade su loše razlikovale strategiju zastrašivanja i strategiju upotrebe u slučaju neuspeha zastrašivanja. Osim toga, one su trupama NATO pridavale više ili manje određeno dva druga zadatka, za dalju ili bližu budućnost, čak i neposredno.

Prvi zadatak je bio održavanje ravnoteže armijom od svojih dvadeset pet divizija, koju je Sovjetski Savez i dalje držao u Istočnoj Nemačkoj da bi Zapadnu Nemačku imao pod stalnom pretnjom od invazije. Takva delimična ravnoteža suštinski bi izmenila opšte stanje stvari. Ona bi konačno Sovjetskom Savezu sprečavala svaku akciju, čak i lokalnu, kojoj ne bi prethodila koncentracija divizija dovedenih iz Sovjetskog Saveza. Samim tim Zapad bi bio upozoren i bilo bi isključeno iznenađenje inače neophodno u slučaju akcije koja ima za cilj delimično osvajanje uz minimalnu opasnost opšteg rata.

Drugi zadatak koji su neki davali trupama NATO bio je održavanje ravnoteže pri bilo kakvoj agresiji sovjetske armije bez upotrebe atomskih oružja. Ova želja za ravnotežom na klasičnom stepenu bila je obrazlagana bilo argumentom »mi želimo da budemo branjeni, a ne oslobođeni«, bilo predviđanjem trenutka u kome bi američko zastrašivanje izgubilo u celini ili delom svoju verodostojnost kada Sovjetski Savez bude osvojio termonuklearni kapacitet jednak američkom. Ukoliko više bude američka teritorija ugroženija, utočištuće manje verovatna biti američka pretnja da će otpočeti apokalipsu, odnosno žrtvovati Njujork i Boston za spas Berlina ili Pariza.

Krajnje preteranu teoriju ravnoteže na nivou klasičnih armija predviđao je, čini se, Savet Atlantskog pakta u toku

¹⁸ Uzrok atomskog rata, (prim. prev.).

prve faze, čije je ostvarenje predviđeno za više godina. Cilj od nekih 90 divizija, utvrđen u Lisabonu 1952, bio je zatim sveden na 30; ova cifra od 30 dobro naoružanih i opremljenih divizija postala je izvesni fetiš-broj, na koji se političari u svojim govorima ritualno vraćaju, a da uopšte nisu sigurni da se on posle deset godina zasniva na strogim proračunima.

Upravo zbog postizanja izvesne vrste ravnoteže na klasičnom nivou rukovodioци su žeeli već od 1950, a postigli 1954. ponovno naoružanje Federalne Republike. Zbog toga što nisu dobili broj divizija, potreban za ostvarenje zadatka koji su im bili postavljeni, vojni šefovi NATO ovlašćeni su da u svojim planovima računaju na taktička atomska oružja. Obrana Zapadne Evrope, odnosno sprečavanje okupacije, obezbeđivalo bi se ne samo klasičnim oružjima već i pribegavanjem, u slučaju agresije, upotrebi taktičkih atomskih oružja.

Takav bi bio sumarni bilans prelaznog perioda između jednostranog zastrašivanja i osvajanja balističkih raketa. U toku ovog perioda Evropljani žive u strahu:¹⁹ od okupacije ili od »američke ratobornosti«, ili pak od proširenja na Evropu nekog sukoba, koji bi izbio na nekom drugom mestu na Zemlji. Pre deset godina Evropljani su javno priznavali da sumnjaju u to da bi američki prst bio suviše brz pri pritisku na okidač. Danas, pak, oni javno izražavaju suprotno nespokojsvo. Preokret uostalom razumljiv, jer se do nedavno smatralo da bi žrtve u eventualnom ratu bile neizmerno veće za Evropu nego za Sjedinjene Države, dok danas povredivost teritorije Sjedinjenih Država logično izaziva suprotno pitanje.

U Evropi su atomska oružja nesumnjivo imala uticaj na odnose među atlantskim saveznicima, jer je organizacija NATO predstavljala predmet njihovih dogovora i ponekad i razlog njihovog neslaganja (C.E.D.²⁰ ponovno naoružavanje Nemačke). Između dva bloka ova oružja su podržavala status quo, ali se ne bi moglo tvrditi da bi on bio promenjen da se njima nije raspolagalo.

¹⁹ U kojoj meri je ovo bio stvarno doživljavani strah ili samo pak komedija straha? O tome se može diskutovati.

²⁰ C. E. D. — Evropska obrambena zajednica 1952. godine. (Communauté Européenne de Défense), prim. prev.

Izvan Evrope postojanje atomskih oružja i globalni ili atomski odnos snaga između dveju velikih sila ili dvaju blokova izgleda da se nije ozbiljnije osećao u pitanju dekolonizacije, u krizama na Bliskom istoku, u ishodu ratova u Indokini i Alžiru. Neodređena pretnja sadržana u pismu maršala Bulganjina nije bila potrebna za poraz suecke ekspedicije. Naporedo sa posedovanjem termonuklearnih oružja i strategijske avijacije sovjetska diplomacija je povećala svoju aktivnost na Bliskom istoku, zatim u Africi i Latinskoj Americi. Ipak se ne bi moglo reći sa potpunom sigurnošću da je ovaj dinamizam rezultat napretka ostvarenog u cilju postizanja atomske jednakosti. Napuštanje formule »ko nije sa mnom on je protiv mene«, ekonomski pomoći neangažovanim zemljama, vojna pomoći državi kao što je Naserov Egipt, koja u isto vreme proteruje komuniste, sve promene u sovjetskoj politici, možda pripremane pri kraju Staljinove vladavine, rezultat su brojnih uzroka, među kojima, čini mi se, atomska oružja imaju najmanji značaj.

Možda je najmanje vidljiva, ali najrealnija efikasnost ovih oružja bila upravo krajnja opreznost koju su dve velike sile pokazivale u međusobnim odnosima;²¹ ta je opreznost, istina bila sa američke strane osetno veća nego li sa strane Rusa. Mađarska kriza izbila je u oktobru-novembru 1956. Nikada Strategijska vazduhoplovna komanda nije bila tako jaka, a sovjetska strategijska avijacija relativno tako slaba. Ni u jednoj zemlji nije u naoružanju bila nijedna interkontinentalna raketa. Sovjetska inferiornost u direktnom duelu dveju velikih sila bila je poražavajuća. A Sjedinjene Države su u korist mađarske revolucije intervenisale samo rečima i predlozima u Ujedinjenim nacijama.

A da li su one mogle da intervenišu? Čak i bez pretnje opštom akcijom, one su mogle da preduzmu delimične mere, pokrete trupa, prelazeći demarkacionu liniju kao znak opomene, pošto je Nađova vlada bila priznata, a Rusi prema odredbama Ujedinjenih nacija krivi. Tačno je da su se mađarski događaji podudarali sa događajima oko Sueca, a da

²¹ Blokada Berlina uspostavljena je po etapama. Možda bi ona mogla biti izbegнута да су Сједињене Државе брзо одговориле. Korejska agresija је изгледа резултат погрешног прорачуна, јер се одлазак америчких трупа сматрао prestankom daljeg interesovanja.

i ne govorimo o predsedničkim izborima u Sjedinjenim Državama. Iz ovog sticaja događaja rezultirala je paraliza Zapada i razlog više za predsednika Ajzenhauera da ne preduzima ni dramatičnu iniciativu, niti rizik. I pored svega nemamo osećaj da bi i u drugim uslovima Sjedinjene Države vojnom silom intervenisale u Mađarskoj, niti pak da bi Zapadni Evropljani od srca tražili takvu intervenciju.

Nijedna od dveju velikih sile nikada nije imala kao cilj oružani sukob sa drugom velikom silom.²² Obe su bile spremne ili pune želje da drugoj život učine što je moguće težim. Ako obe velike sile nisu pokazivale isti stepen agresivnosti, svaka se bar naprezala da na najbolji način iskoristi teškoće koje je druga imala na bilo kojem mestu u svetu. Nijedna od njih, ni jača, ni slabija, jedna zato što nije htela, a druga zato što sa razlogom nije mogla da prihvati opasnost od opštег rata, nije direktno ugrožavala one vitalne interese drugog koji su bili označeni vojnim demarkacionim linijama.

Ukratko, u ovih petnaest godina, u diplomatskim odnosima između dve velike sile vladala su dva, uostalom dovoljno poznata principa: poštovanje vojnih demarkacionih linija ili, ako hoćete, nenarušavanje ovih linija upotrebom regularnih armija (38. paralela bila je izuzetak), postavljanje pitanja granica i svih unutrašnjih režima država putem političkih ili polunasilnih sredstava. Radio-talasi i partizani prelazili su granice koje su zaustavljale tenkove. To su ta dva principa koje jedni zovu hladni rat, a drugi mirna koegzistencija.

*

Gоворило се о поразу атомске стратегије: таква мишљења су неистинита, она важе само за one који су стварали илузije о дипломатској вредности атомских оружја. Како би надмоћност стратешке ваздухопловне команде или тактичких атомских оружја могла да победи Ђапове партизане или алжирске фелаhe? Како би она могла да спрећи војну помоћ Совјетског Савеза Египту? Како би она могла да Великој Бри-

²² Na jedina dva direktna izazova koje je uputio Sovjetski Savez, prelaženje preko 38. paralele i postavljanje raketa na Kubi, SAD su oštro odvratile. Oba ova izazova su izgleda rezultat pogrešne ocene Kremlja o tome ko su Amerikanci.

taniji zameni indijsku armiju, oružje britanske moći na Bliskom istoku? Atomske i termonuklearne bombe su stvarale ravnotežu sa Crvenom armijom. Da je Zapad htio da vodi ofanzivnu strategiju, on je trebalo, kao što je potvrdio trenutnu želju 1950—1951, da sovjetskom bloku oduzme nadmoćnost koju je ovaj imao u klasičnom oružju. Ali ovakav napor imao bi smisla samo u pretpostavci da je Zapad imao čvrstu nameru da snagom ili pretnjom prisili sovjetske trupe na povlačenje i oslobodi države koje mi sa ove strane gvozdene zavese zovemo satelitske.²³ Nikada Zapadnjaci nisu bili nadahnuti takvom odlukom. Prema tome, oni su se zadovoljavali skromnim naoružavanjem koje nije išlo na štetu ekonomskih obnova, ali su morali da se prilagode na sovjetsku nadmoćnost u klasičnom oružju. U takvom sticaju prilika atomsko oružje moglo je da pruži ono što je i pružilo: ravnotežu na najvišem nivou; bezbednost Starog kontinenta zapadno od gvozdene zavese ostavljala je evropskim nacijama potrebne izvore za učešće u borbi koja se odvijala na ostalim kontinentima, drugom vojnom tehnikom, drugim političkim sredstvima.

Iako bezbednost Starog kontinenta nije nikad bila ugrožena, osim u mašti Zapadnjaka, iako boljevici nisu pomicali na marš ka Atlantiku, još uvek je moguće da im je takva ideja mogla pasti na pamet. Možda bi bilo bolje da Francuska nije bila kadra da u Indokinu uputi ekspedicioni korpus, a u Alžir veliku armiju. Ali strategija koja obezbeđuje izvesnu slobodu akcije ratnom vrhovnom komandantu nije kri-va ako je ovaj loše upotrebi.

²³ A možda i da su hteli da postignu potpunu jednakost na nivou klasičnog oružja.

2.

STVARANJE TEORIJE STRATEGIJE

U prethodnoj glavi namerno smo ispustili izučavanje trećeg perioda, perioda ulaska balističkih raketa u naoružanje i to prvo srednjeg, a zatim interkontinentalnog dometa. Mi se danas, u 1963. godini, još uvek nalazimo u ovom periodu, a da bismo ga razumeli, potrebno je da upoznamo ne samo oružja i vektore, već i teoriju strategije koja se u Sjedinjenim Državama postepeno stvarala tokom poslednjih deset godina i kojom se danas rukovodi predsednik Kenedi i njegovi savetnici u konkretnom dejstvu.

Strategijska misao je u vremenu od 1945. do 1955. bila primitivna, ako bismo je ocenjivali po komentarima velikih svetskih listova, a i prema odlukama ministarskih saveta. Ona se vrlo brzo menjala pod pritiskom događaja, i to zbog povećanja povredivosti američke teritorije (jednostrano zastrašivanje) ili tačnije (zastrašivanje putem atomske pretnje²⁴ zamenjeno je obostranim) i zbog ulaska balističkih raketa u naoružanje. Prvi događaj prvi put je obavezivao da se pristupi razmišljanju o raznim oblicima jednog sukoba između

²⁴ Ove formulacije nisu potpuno tačne: bilo koje oružje u određenim uslovima predstavlja sredstvo zastrašivanja (odvraćanja): i karabin lovočuvara dovoljan je da zastraši (odvrati) lovkadicu. Crvena armija je bila sredstvo zastrašivanja u odnosu na Sjedinjene Države. Trebalo bi reći »jednostrano zastrašivanje (odvraćanje) putem atomske pretnje«, ali pošto je već uobičajeno da se kaže samo zastrašivanje umesto »zastrašivanje putem atomske pretnje« i mi smo to prihvatali radi skraćenja, ali samo u slučajevima kada ne može doći do dvomislenosti.

dveju država kada obe imaju balističke rakete i termonuklearne bojeve glave, dok je drugi *brisanjem prostora*, što su u velikoj meri ostvarili strategijski bombarderi, dodojao i *skraćenje vremena*. Bombarderi su skratili raspoložive dane za donošenje odluke uoči rata 1914. godine na časove (u drugom svetskom ratu i kasnije), a balističke rakete su i ove časove skratile na minute.

Teorija strategije, čiju ćemo intelektualnu sadržinu izneti, nije nigde izložena u obliku u kome je mi predstavljamo. Mala grupa onih koji se, da tako kažemo, smatraju profesionalcima za ovu teoriju daleko se više bavi, što je i razumljivo, svojim sopstvenim radovima i međusobnim raspravama, nego oformljavanjem svima zajedničkih ideja. Verovatno da nijedan od specijalista neće izlaganje koje sledi prihvati kao izraz svoje sopstvene koncepcije.

Problem je izgledao relativno prost sve dotle dok je samo jedna strana pretila drugoj, a da u isto vreme ona sama nije bila izložena odgovarajućoj pretnji. Radilo se samo o tome da se odrede uslovi u kojima bi se prišlo izvršenju pretnje. Državi pod pretnjom preostajalo je da se zadrži ispred praga upotrebe ovih oružja da bi pretnja ostala istovremeno i uzaludna, a možda i efikasna (da li ona ipak ne bi prekoračila prag da se nije bojala izvršenja pretnje?). Međutim, od trenutka kada se dvoboј odvija sa jednakim oružjem (obe strane imaju balističke rakete i termonuklearna punjenja, dok je ranije jedna strana ravnotežu sa atomskim oružjem druge strane održavala klasičnim oružjem) iskršavaju mnogobrojna pitanja: kakav odnos postoji između dve aparature zastrašivanja, drugim rečima, šta se dešava onda kada jedan ili drugi izvrši prvi udar? Ovo pitanje predstavlja, tako reći, prvo poglavlje teorije, jer ono u sebi sadrži dve osnovne suprotnosti: suprotnost između inicijative atomskog dejstva ili prvog udara (*first strike*) i odgovora ili drugog udara (*second strike*) i suprotnost između strategije protivsnaga (onaj koji počinje razmenu udara treba normalno da uzme kao cilj neprijateljska sredstva za odmazdu) i strategije protiv gradova ili protiv resursa (ako su neprijateljske snage za odmazdu nepovredive, onda se može tući samo po neprijateljskoj životnoj sili, to jest gradovima). Pojavljuju se, dakle, brojne moguće situacije i u prvom i u drugom udaru, prema tome da

li jedna ili druga strana ili obe imaju kapacitete strategije protivsnaga.²⁵

Dve prethodne suprotnosti istovremeno u sebi sadrže i odstranjivanje jednog paradoksa: već dugo godina se postavlja pitanje — kao što se i dalje sa razlogom postavlja — da li i kada pretnja atomskim bombardovanjem efikasno zastrašuje, ali se vrlo malo pitamo šta bi se dogodilo ako zastrašivanje ne bi odigralo svoju ulogu. U kojoj meri bi bilo u interesu onoga koji je želeo da zastraši neprijatelja da pristupi ostvarenju svoje pretnje, ako bi takva odluka trebalo istovremeno da izazove ogromna razaranja kako kod neprijatelja tako i kod njega samog? Ovakva pitanja obavezuju na prihvatanje stava da strategija i razmišljanja ne smeju da se zaustave na prvoj atomskoj eksploziji i da se mogu pretpostaviti i drugi oblici rata, čak i atomskog, izvan onog koji bi se sastojao za svakog posebno u izbacivanju na protivnika svih raspoloživih bombi, što sam ja nazvao eksplozijom *samoubilačke ludosti*, a američki autori prozvali *termo-nuklearna spazma* (ili *paroksizam*). Iz ovih razmišljanja dolazimo do dva zaključka, takođe suštinska, kao i prethodni, i to da postoji razlika između *strategije* (ili faze) zastrašivanja putem atomske pretnje i *strategije upotrebe atomskih oružja*²⁶ i *raznolikost odgovarajućih načina vođenja atomskog rata*.

Od trenutka kada misao oslobodimo od proste i varljive predstave o ratu ili od krute alternative ograničeni i opšti rat, sam po sebi se uspostavlja kontinuitet između tradicionalne strategije i strategije atomskog oružja, a još više između raznih načina zastrašivanja, među kojima i klasična oružja igraju istu ulogu, odnosno imaju istu namenu kao i atomska. Upravo skup svih oružja i njihov sistem treba da osiguraju maksimalnu bezbednost, ali ovaj drugi ubuduće će imati dvostruko značenje: vojni sistem ima za cilj što je moguće efikasnije zastrašivanje, ali isto tako i svodenje na mi-

²⁵ Izvinjavam se, jednom za stalno, što pribegavam ovom žargonu. Izraz bi stvorio veću zabunu i bio bi manje otmen ako bi umesto strategija protivsnaga pisali: strategija koja ima za cilj uništenje neprijateljevih sredstava odmazde.

²⁶ Razlika čija se veličina odmah ilustruje sledećim: nije sigurno da u slučaju neuspeha zastrašivanja postoji interes da se pristupi izvršenju pretnje.

nimum opasnosti da u slučaju neuspeha zastrašivanja jedini izlaz osim kapitulacije bude pribegavanje ekstremima (ili eskalaciji). Drugim rečima, od trenutka kad se počne razmišljati više o strategiji upotrebe a manje o strategiji zastrašivanja otkriva se kompleksnost odnosa između protivnika koji, iako su međusobno neprijatelji imaju zajednički interes da se uzajamno ne unište.

Želja za zastrašivanjem praćena je željom za stabilnošću. Ne treba težiti takvom zastrašivanju koje bi, stvaranjem nepodnošljive situacije za neprijatelja, moglo da ga izazove na agresivne inicijative. Maksimalno zastrašivanje i maksimalna bezbednost se nužno ne podudaraju. Ako A izvodi maksimalno zastrašivanje u odnosu na B, zahvaljujući raspoloživom kapacitetu za uništenje najvećeg dela sredstava odmazde strane B, ova će u slučaju krize biti izazvana na preduzimanje inicijative, odnosno na udar kojim bi se pretekao prepostavljeni neprijateljski udar, koji bi ga razoružao. Dakle, nema stabilnosti ako je ona definisana kao sticaj prilika u kome nijedan protivnik nije izazvan na udar.

*

Članak Alberta Volstetera (Albert Wohlstetter), objavljen u januaru 1959. u časopisu *Foreign Affairs*, pod naslovom *The delicate balance of terror* (Delikatna ravnoteža straha) odigrao je u stvaranju teorije strategije vanrednu ulogu i u njemu izložene misli ostaju na snazi iako su se materijalni elementi od tada bitno izmenili.

Podimo od proste ideje koja se, istina, danas još uvek često zanemaruje:²⁷ postoji suštinska razlika između raspaganja sa nekoliko atomskih i termonuklearnih bombi i nekoliko vektora (bombardera) i raspaganja snagom zastrašivanja. Ova zapravo postoji tek od trenutka kada je sposobljena da nanese *odmazdu*, dakle da *preživi neprijateljski napad*

²⁷ Podsetimo se na diskusije o francuskoj snazi zastrašivanja i sposobnosti aviona miraž IV da probiju sovjetsku odbranu: koliko je komentatora koji jasno razlikuju dve prepostavke — prvog i drugog udara,

koji se želi odvratiti.²⁸ Znači, takva sposobnost nanošenja odmazde prepostavlja šest uslova (prenosimo ovde analizu Alberta Volstetera):

sistem mora da bude stalan i da je u miru normalno isplativ i sa podnošljivim troškovima;

on mora biti sposobljen da preživi neprijateljski napad;

politički rukovodioci i vojni komandanti treba da budu u mogućnosti da izdaju i prenose naređenja za dejstvo čak i sutradan posle eventualnog neprijateljskog napada;

ako se kao vektori imaju bombarderi, oni moraju imati dovoljno goriva da bi stigli do neprijateljske teritorije i izvršili zadatak;

vektori moraju biti sposobni da probiju aktivnu obranu neprijatelja i to kada je ona u stanju potpune pripravnosti (to jest i lovci i rakete zemlja-vazduh);

najzad, odmazda mora da izazove dovoljno značajna uništavanja da bi odvratila neprijatelja, i pored mera pasivne odbrane koje bi eventualno agresor preuzeo.

Ilustrujmo ukratko neke od ovih uslova. Moguće je imati rastresit raspored bombardera iz sastava snaga za zastrašivanje, ali samo do odredenog stepena. Jer ovi skupi i složeni aparati zahtevaju stalno i isto tako skupo održavanje. Ekipe i sredstva za održavanje ne mogu se rasporebiti na suviše veliki broj baza. Što se pak tiče stalnih vazdušnih patrola, one zahtevaju relativno brojne snage, jer troše avione i izazivaju velike troškove. Američka strategijska avijacija nikada nije imala više od nekoliko procenata aparata stalno u vazduhu (kažu 3—4% maksimum). Za pedeset aviona moguća je uzbuna u roku od nekoliko minuta²⁹ (pod uslovom da se raspolaze sa više posada po jednom avionu), ali nije moguće neprekidno održavanje više aviona u vazduhu.

Drugi uslov, to jest sposobnost preživljavanja, teško je ostvariti. Ovaj uslov nije nikada potpuno zadovoljen onako kako traži definicija. Efikasna zaštita od jedne vrste napada

²⁸ U izvesnim složenim situacijama jedna mala atomska sila može imati izvesnu vrednost, kad se jedna od velikih sila ne usuđuje da je uništi iz straha od reakcije druge velike sile. Ali jedna samostalna snaga zastrašivanja postoji samo ako je sposobljena da preživi neprijateljski napad.

²⁹ U Sjedinjenim Državama rok uzbune iznosi petnaest minuta. U Velikoj Britaniji i Francuskoj verovatno je manji.

ne mora da bude efikasna i od neke druge vrste. Lako je dokazati da nikada jedna od velikih sila neće biti *sigurna* da će uništiti *sva* sredstva odmazde svog glavnog protivnika. Ali onaj koji dostigne *veliku verovatnoću* uništenja *većine* tih sredstava, mogao bi već pokušati, bar u teoriji i u izvesnim uslovima, da izvrši udar.

Načini koji se danas upotrebljavaju za obezbeđenje preživljavanja sredstava odmazde su u suštini trojni: zaštita (bilo aerodroma i baza, bilo silosa u kojima se nalaze balističke rakete), obezbeđenje višestrukih sredstava, rastresitost, eventualno pokretne kopnene baze i, najzad, pribegavanje vektorima kao što je atomska podmornica, koji su istovremeno rastresito raspoređeni, pokretni i teško se otkrivaju sadašnjim tehničkim sredstvima.

Nezaštićeni aerodromi i baze, kao što je to u Francuskoj, biće, svakako, izloženi ne samo napadima raketa srednjeg dometa sa atomskim ili termonuklearnim punjenjem već i napadima bombardera sa običnim bombama. Isto tako i rampe za lansiranje raketa srednjeg dometa »tor« i »jupiter« (rakete sa tečnim kiseonikom za čije je opaljenje potrebno sedam do osam časova) ne bi preživele jedan sovjetski napad. Specijalisti izračunavaju broj potrebnih oruđa da bi dobili datu verovatnoću uništenja izvesne baze na određenoj daljini.

Između sposobnosti uništavanja i sposobnosti preživljavanja odvija se već skoro deset godina takmičenje koje se može uporediti sa takmičenjem u prošlosti između granate i oklopa. Tačnost balističkih raketa velikog dometa pokazala se daleko većom nego što su mislili mnogi naučnici. Ali postavljanje raketnih sredstava u podzemne silose zahtevalo je povećanje broja ili snage bojevih glava, potrebnih za postizanje velike verovatnoće uništenja (90% i više).

Međutim, sposobnost preživljavanja nema nikakav značaj ako neprijateljski napad prekine veze između političkih rukovodilaca i vojnih komandanata, između njih i baza, aerodroma, ili raketnih silosa. Nedavno je jedan nedeljni list, koji pretenduje da буде ozbiljan, objavio jedan dramatičan članak, u kome je pomenuo »crveni telefon«, koji će stalno biti pri ruci šefa francuske države i preko koga će ovaj, u slučaju potrebe, izdati nacionalnoj snazi zastrašivanja naredjenje za dejstvo. Priznajem da me malo interesuje eventual-

alnost kada bi to naređenje stvarno bilo dano, pošto bi ono značilo smrt većine Francuza, ali je jasno da bi jedna velika sila koja prema Francuskoj ima agresivne namere otpočela sa uništavanjem (što za nju ne predstavlja nikakvu teškoću) »crvenog telefona«, zgrade gde se on nalazi sa svojim stanovnicima. I dalje, nije dovoljno imati nekoliko atomskih podmornica, od kojih bi jedna bila stalno na krstarenju, već treba da i komandno mesto na zemlji bude tako dobro zaštićeno da preživi napad. Inače, odakle bi podmornici koja krstari na nekoliko hiljada kilometara došlo naređenje za dejstvo?

Održavanje sistema komandovanja i veza izgleda, prema velikim naporima Amerikanaca, vanredno težak i složen zadatak. On ima dva elementa, od kojih je jedan u nadležnosti civilne inžinjerije, i sastoji se u obezbeđenju nepovredivosti civilnih i vojnih komandnih mesta putem zaštite, a drugi, tehničkog karaktera, koji obuhvata problem kako očuvati radio-veze u izmenjenoj atmosferi zbor termonuklearnih eksplozija.³⁰

Prepostavimo da su ove dve prepreke prebrođene: jedan deo snaga za zastrašivanje je preživeo, naređenje za dejstvo dato je tome delu koji je preživeo. Ostaje još da ovi bombarderi (u prepostavci da bi vektori bili bombarderi) prođu kroz odbranu koja je u stanju potpune pripravnosti. Na ovom polju još uvek se produžuje, i to bez kraja, borba između granata i oklopa, jer bombarderi lete sve više, raketne zemlja-vazduh dostižu sve veće visine, bombarderi lete nisko, radari se osposobljavaju da ih otkriju a i rakete da ih dostignu. Ko pobeduje u ovoj borbi? Bilo koji da je vektor u pitanju, do sada su pobeđe bile privremene i relativne. Privremene pobeđe, jer bombarderi sposobni da probiju odbranu 1963, možda više neće probijati odbranu 1970, i jer između konцепције i uvođenja u naoružanje jednog sistema oružja prođe uvek više godina (najmanje šest). Verovatno da u 1963. ne postoji odbrana od raket polaris, kojom su naoružane atomske podmornice, ali je moguće da u 1970. glav-

³⁰ U diskusijama u vezi sa Moskovskim sporazumom od avgusta 1963. jedan od glavnih argumenata kritika su upravo mogući učinci vazdušnih eksplozija bombi od više desetina megatona na veze.

ni sovjetski gradovi budu okruženi jednim protivraketnim sistemom. Relativne pobjede, jer nikad agresor neće biti siguran da nijedan vektor, čak i male snage neće moći da preživi napad i da izvrši izvesnu odmazdu, probijajući odbarbu čak i jedne velike sile. Ali jedan agresor može ili biti siguran da će uništiti najveći deo jedne male snage ili biti uveren, na osnovu strogog proračuna verovatnoće da će čak i u najnepovoljnijoj pretpostavci pretrpeti samo slabu odmazdu u odnosu na razaranja koja će sam naneti.

Retko jedan sistem oružja ima istovremeno sve prednosti. Atomske podmornice u 1963. su najmanje povrediv element snaga zastrašivanja, ali sa druge strane, bojeve glave prvih raketa *polaris* imale su jačinu samo 500 kilotonu, a one rakete, inače manje precizne od raketa sa kopnenih rampi za lansiranje, mogu se upotrebiti samo u strategiji koja kao ciljeve ima gradove. Rakete sa čvrstim gorivom američki »minitmeni«, mogu se upotrebiti brzo, dobro su zaštićeni u silosima, precizni su, ali snaga bojeve glave je izgleda 1 do 2 megatona (što zahteva još veću preciznost ako se radi o uništenju jedne rampe za lansiranje, a ne jednog grada).

Ja ne želim ni da se vraćam na zaključke Volsteterovog članka, o kojima se tako strastveno diskutovalo, niti da odredim da li je, u vreme kada je ovaj članak pisan, ravnoteža straha bila nestala ili pak njena stalnost³¹ toliko ugrožena, kako se tvrdilo u studijama Rand Corporation.³² Članak je doprineo smanjivanju opasnosti na koje je ukazivao, jer je američka snaga zastrašivanja postala veća, raznorodnija, rastresitija, zaštićenija. Još jednom je od 1959. godine došlo do velikih promena materijalnih elemenata. Ono što i dalje za dve velike sile a i za države koje sa svoje strane razvijaju nuklearni potencijal ostaje u važnosti, to je intelektualni aspekt, određivanja problema koje treba rešavati, a koji nikada nisu potpuno rešeni, pošto trka u naoružanju u našoj epohi dobija daleko više kvalitativni nego kvantitativni karakter. Ova kvalitativna trka u naoružanju odvija se u laboratorijama i ispunjena je takvim dinamizmom

³¹ Uostalom ravnoteža je već bila stabilnija u vreme kada je članak objavljen 1959.

³² *Rand Corporation* je ustanova za istraživanje i razvoj nastala od vazduhoplovног instituta za »Research and Development« (RAND) u Santa Moniki (Kalifornija). (Prim. red.).

da prvi put u istoriji celokupni sistemi oruđa koji su koštali milijarde dolara bivaju povučeni iz naoružanja, a da su poslužili samo za diplomatske ciljeve, ili, ako hoćete, pošto su ispunili zadatku koji se sastojao upravo u tome da spreče svoju sopstvenu upotrebu u ratne svrhe.

Podsetimo se na izlaganje Mak Namare i profesora E. Telera pred komisijom američkog senata koja su bila za i protiv Moskovskog sporazuma 1963. godine. Problemi su upravo oni koje smo prethodno izložili: mogućnost da sredstva odmazde, to jest istovremeno oruđa i sistem komandovanja i veza, prežive. Jednodušno je mišljenje da Rusi u avgustu 1963. imaju prednost u domenu vrlo velikih bombi. Oni su izveli eksploziju jedne bombe od 60 megatona, a u stanju su da proizvedu i bombu od 100 megatona. Oni još ne raspolažu balističkim raketama, sposobljenim za prenošenje superbombi, ali će ih verovatno uskoro imati. Da li ova delimična podređenost stavlja pod upitnik ravnotežu snaga za zastrašivanje?

Sekretar za odbranu to negira i daje sledeće argumente — ove bi bombe eksplodirale na velikim visinama, iznad gradova (100.000 stopa, dakle oko 30 km) i izazvale bi požare na velikim prostranstvima (prepostavka koju daje Ružeron). Ali, odgovara Mak Namara, bolje je izvršiti podelu na izvestan broj bojevih glava manje snage i tako neutralisati odbranu. Osim toga, dodaje on, ove džinovske bombe su nepodesne kao oruđa za drugi (uzvratni) udar, jer je i teže i skuplje obezbediti njihovo preživljavanje u slučaju neprijateljskog napada, to jest štititi, maskirati ili učiniti mobilnim ogromne mašine, potrebne za njihov transport.

Pod drugom tačkom sekretar odbrane predviđa upotrebu džinovskih bombi protiv snaga. On priznaje da o ovom pitanju proračuni nisu tačni zbog nedostatka ispitivanja bliskih stvarnosti i zbog nemanja tačnih podataka o preciznosti gađanja sovjetskih raket. Ali naznačuje da bi i u krajnje pessimističkoj prepostavci jedna jedina sovjetska superbomba mogla uništiti nešto manje od dva »minitmena«³³ rastresito

³³ U rubrici »Slobodna tribina« lista *Monde* od 28. i 29. jula 1963. general Galoa pripisuje R. E. Lapu mišljenje da bi za uništenje jednog zaštićenog »minitmena« bilo potrebno 40 sovjetskih raket. Lap ništa slično nije napisao (vidi kasnije stranu 117), a Mak Namarina procena je 0,5 (ako se radi o superbombi).

postavljena i zaštićena. Rusi su daleko od toga da poseduju potreban broj superbombi za uništenje već postavljenih stotina oruđa ili pak 950 predviđenih za 1966.³⁴ Što se tiče komandnih mesta, ona su ne samo specijalno zaštićena već su predviđena i rezervna, i to neka u vazduhu (avion u letu); svaki »minitmen« osposobljen je za primanje komande sa komandnog mesta u vazduhu.

Najzad, treća značajna strana problema je mogućnost prodiranja kroz neprijateljsku odbranu. Tu je, izjavljuje sekretar odbrane, centralni problem neutralisanje neprijateljske odbrane upotrebom lažnih bojevih glava pribegavanjem lansiranju salvama. Neizvesnost je u osetljivosti bojevih glava na vazdušni pritisak ili radijaciju izazvanu eksplozijama na velikim visinama. Osim ove neizvesnosti, kapacitet prodiranja američkih sredstava će postojati i Sovjeti ga ne mogu dovesti u sumnju.

Profesor Teler je sa svoje strane potvrdio da su zaključci o superbombama bili neizvesni i da su možda izvesne prednosti ovih bombi američki stručnjaci izgubili iz vida. Šta-više, zabrana eksperimenata u atmosferi ne dozvoljava da se dođe do saznanja, osim pomoću proračuna, o otpornoći silosa »minitmena« na eksplozije. Kao treće, po mišljenju fizičara, eksperimenti u atmosferi bili bi potrebni za konačno postavljanje sistema protivraketne odbrane. Tačne formulacije su sledeće: »Nije verovatno da Rusi razvijaju stopostotnu protivraketnu odbranu i još je manje verovatno da su oni osposobljeni da samo tom odbranom spreče prodor naših snaga za odmazdu. Ali ako je naša studija protivraketne odbrane pogrešna, verovatno da nećemo biti u mogućnosti da zamislimo najefikasnija sredstva, potrebna za prodiranje naših snaga odmazde. Pod tim uslovima Rusi će biti možda u mogućnosti da obore većinu naših sredstava odmazde. Ovo bi se specijalno moglo ostvariti ako bi prvim ruskim udarom bile bitno oslabljene naše snage za odmazdu: minitmeni i ostala sredstva«.

Najpesimističkiji svedok dobro se čuva toga da izjavi da bi Sjedinjene Države u najnepovoljnijem slučaju izgubile svaku mogućnost odmazde. On ističe da bi prvi udar mogao uništiti značajan deo sredstava odmazde i da bi protivra-

³⁴ Verovatno će ih biti više zbog zahteva vojnih rukovodilaca.

ketna odbrana (eksplozija snažnih bombi na velikoj visini) mogla zaustaviti deo raketa lansiranih za odmazdu. Onaj ko nije tehničar ograničio bi se na dve napomene: 1. čak i posle sporazuma o prestanku nuklearnih eksperimenata kvalitativna trka u naoružanju se nastavlja, i ona se ne može zaustaviti jer se nastavlja i borba između granate i oklopa, to jest u naše vreme između snage i preciznosti sredstava strategije protivsnaga i zaštite sredstava i komandnih mesta snaga za odmazdu s jedne strane, između ofanzivne i defanzivne upotrebe elektronike i termonuklearne tehnike sa druge strane; 2. neizvesnost u proračunima, kada su u pitanju dve velike sile isključuje jednu konačnu stabilizaciju u naoružanju ili trajno međusobno poverenje, ona takođe čini krajnje neverovatnim, osim ako se ne bi pojavio neki šef države hitlerovskog tipa, da i jedna od dveju velikih sila preuzme ogromni rizik, koji stručnjaci neće zaboraviti da podvuku u izvještajima koje budu podnosili amaterima, to jest državnim rukovodiocima.

*

Analiza privremene ravnoteže terora jednom za uvek je odbacila (ili je trebalo da odbaci) koncepciju konačno ostvarene tehničke stabilnosti ili brzog ukidanja nejednakosti između velikih i malih država, pošto su, male države u stanju da za nekoliko godina i za nekoliko milijardi dolara dođu do takvih snaga za zastrašivanje, odnosno za odmazdu, koje mogu izazvati poštovanje čak i velikih sila. Ništa slično nije se dogodilo za poslednjih petnaest godina, ništa slično se ni ne najavljuje za petnaest budućih.

Ako kvalitativna trka u naoružanju proizilazi iz pretходне analize i to u jednom veku nauke i tehničkog napretka, onda se i teorija strategije takođe obnavlja i obogaćuje razmišljanjima o mogućim situacijama između dve ili više država koje imaju atomsko oružje. Bez ikakvih namera da iscrpemo nabranje mogućih slučajeva, posmatrajmo samo dvoboј, odnosno odnose između dve države i zanemarimo privremeno sva druga oružja osim nuklearnih i njihovih vektora.

Iz sposobnosti ili nesposobnosti koju imaju ili koju sebi pripisuje svaki od suparnika namenjenu za uništavanje sred-

stava odmazde protivnika, proizilaze dve proste situacije suprotnog značenja. Oko je svaki od protivnika u stanju da uništi snage odmazde drugoga, situacija je vanredno nestabilna, pošto je pobednik onaj koji udari prvi, a obezoružan ako prepusti inicijativu drugome. Situacija krajnje nestabilnosti je upravo ona koju sam u knjizi *Mir i rat među narodima* nazvao situacijom između dva gangstera ili nekažnjenošću zločina. Situacija potpuno teoretska, u stvari neostvarljiva? Nisam siguran. Takva bi mogla biti situacija između Egipta i Izraela. Između dve države kao Francuska, koje obe imaju po nekoliko desetina atomskih bombi i lovac-a-bombardera, ona koja bi udarila prva uništila bi najveći deo, ili u celini, snage za zastrašivanje druge.

Nasuprot tome стоји ситуација крајње стабилности, када су снаге за одмазду оба противника неповредиве или, чиме долазимо на исто, ниједан од противника нema више капацитет стратегије противнага. Довољно је додати да сваки од противника има snagu којом може уништи већину великих градова suprotne strane, чиме би се дошло до, данас у штапи тако честе formulacije, zajedničkog samoubistva.

Između zajedničkog samoubistva i nekažnjenosti zločina jasno je da postoje brojne prelazne situacije, čim se почну uzimati u obzir moguće asimetrije, односно nejednakosti između protivnika, односно dve strategije protivsnaga i protivgradova. Nejednakost u kapacitetima akcije protivsnaga stvara dvostruku opasnost od nestabilnosti. Ako je jedan od dva protivnika, i то само један, u stanju ne da потпuno uništi, već da osetno oslabi sredstva odmazde protivnika, он ће бити у искуšењу да га предухитри чим буде осетио да овaj други хоће да га нападне (он може upotrebiti svoje kapacitete akcije protiv snage да би ублажио удар који ће му противник нанети), али ће и други, чак и ако нema ili има мали капацитет стратегије protiv snaga biti još више u искуšenju da preduhitri protivnika ako se boji njegovog udara, пошто je njegova sopstvena snaga заstrašivanja povrediva i on rizikuje da upola буде obezoružан ako drugome prepusti inicijativu.

Drugim rečima, isključivo posmatranje dva protivnika i njihovih sredstava odmazde подстиче posmatrača, па чак на известан начин и protivnike, da u strategiji protiv snaga же-

le više simetriju nego asimetriju, bar u uslovima kada onaj koji je u tom pogledu u nepovoljnem položaju ima za prvi udar vrlo veliki kapacitet, a za drugi udar osnovni kapacitet strategije protiv gradova. Na najvišem stepenu termonuklearnih sredstava relativna nadmoćnost nije uvek bolja od prave jednakosti, ako ta nadmoćnost nije dovoljna da obeshrabri svaku želju za inicijativom onoga koji je slabiji.

Ali ova vrsta stabilnosti očevidno utiče na efikasnost zastrašivanja. Ne može se istovremeno zanositi idejom zajedničkog samoubistva i stalno pretiti tim samoubistvom. Jer, čak i ako se svakom od protivnika upotreba termonuklearnih oruđa čini jednaka samoubistvu, iz toga ne može da proizilazi i to da je svaki siguran da protivnik neće upotrebiti ta oruđa: ponekad ljutnja nadvlada slabe prepreke razuma, a bilo je Cezara koji su svoje narode hteli da povuku čak i u smrt. Ipak, oba protivnika bi pribegavanje masovnoj strategiji protiv gradova smatrali krajnje neverovatnim, ili bar kao krajnju provokaciju sa svoje strane ili ludost druge strane, znajući da bi ova neizbežno izazvala isti takav odgovor. Istovremeno, oba protivnika moraju verovati da je prag upotrebe termonuklearnih oružja postao znatno viši.

Jedan od prvih termonuklearnih pojmoveva, prihvачen već u vreme jednostranog zastrašivanja bio je pojam *atomskog praga*: na granični incident ili na lokalnu agresiju ne odgovara se atomskim udarom na grad bilo zemlje krivca bilo zemlje inspiratora. Koliko se pojam praga, koji je već važio u periodu američkog monopola, daleko jasnije nameće u postavci koju smo analizirali, u situaciji recipročne kvazinepovredivosti termonuklearnih sredstava! Prema tome koliko snage zastrašivanja postaju manje povredive, toliko se obim unutar koga bi se mogle voditi vojne operacije bez upotrebe termonuklearnog naoružanja neizbežno proširuje. U tom smislu današnja prefinjena razmišljanja potvrđuju intuiciju vojnih i civilnih rukovodilaca koji su 1951. žeeli jačanje Atlantskog pakta klasičnim naoružanjem s obzirom na predviđeno slabljenje zastrašivanja putem pretnje termonuklearnom odmazdom, onda kada američki monopol prepusti mesto približnoj jednakosti između dveju velikih sila.

Na ovom mestu analiza se komplikuje pošto zahteva istovremeno razmišljanje o asimetriji na stepenu termonukle-

arnih sredstava i nejednakosti u klasičnim snagama. Osnovno pitanje postavlja se u sledećem: u kojim uslovima bi jedna od termonuklearnih sila mogla da pokuša lokalne operacije sa klasičnim naoružanjem a da se ne boji da njen protivnik ne pribegne krajnjem oružju? Prvi je uslov, svakako, da ovaj poslednji nema kapacitet da odlučno oslabi sredstva termonuklearne odmazde onoga koji polazi u ofanzivu i to sa klasičnim sredstvima. Protivnik koji ima sredstva, pod uslovom da prvi izvrši udar, da uništi ili osetno oslabi protivničku silu odmazde, sprečava, po ovom apstraktnom razmišljanju, svom protivniku svaki napadački pokušaj, čak i klasičnim sredstvima. Jedna povrediva snaga ne može da služi kao »štít«. To je razmišljanje koje, u očima nekih američkih teoretičara, od Sjedinjenih Država zahteva da održavaju nadmoć nad Sovjetskim Savezom u obliku kapaciteta strategije protiv snaga u prvom udaru, jer taj kapacitet proširuje polje dejstva zastrašivanja koje omogućava atomska pretnja.

Da li je dovoljno da jedan od protivnika ima jednu nepovredivu snagu da bi svojim klasičnim snagama mogao integrati kao sa mačem? Čak i ako za trenutak ostavimo po strani posledice odnosa u klasičnim snagama, dovoljno je da protivnik ima značajne kapacitete dejstva protiv gradova u prvom udaru pa da zaštita termonuklearnog »štita« izaziva samo osrednje poverenje. U teoriji, onaj koji nema sredstva da ublaži odmazdu protivnika *ne bi smeо* da prvi upotrebi krajnja oružja, osim ako interes nije suštinski vitalan. Ali država koja je u stanju da u prvom udaru uništi polovinu gradova protivnika i pored svega izaziva izvestan strah kod njega, čak i ako on ima nepovrediva sredstva odmazde koja bi uništila sve gradove suprotne strane. Ukratko, nepovredivost sredstava odmazde je neophodan uslov za upotrebu klasičnih snaga kao »mača«, pošto je termonuklearna snaga »štít«, ali ona nije dovoljan uslov. Još je potrebno da kapacitet strategije protiv gradova protivnika u prvom udaru буде slab i da strana koja hoće da upotrebi »klasični mač« ne sumnja u ludost protivnika.

Američki teoretičari gotovo i nisu postavljali pitanje uslova u kojima bi jedna država mogla da se posluži svojim »klasičnim mačem« radi nastupanja pod zaštitom »termonuklearnog štita«. Nasuprot tome nikako ne prestaju sa posta-

vljanjem pitanja uslova u kojima bi Sjedinjene Države, i pored povećane nepovredivosti termonuklearnih sredstava, mogle da održe efikasnost svog zastrašivanja za potrebe svojih saveznika koji se nalaze na periferiji evroazijske mase, dakle u neposrednoj blizini mogućeg agresora.

Polazeći od apstraktne osnove, ove analize, oni su zamislili tri odgovora. Prvi odgovor je da se i dalje održava kapacitet strategije protivsnaga. Sve dotle dok Sjedinjene Države imaju sredstva kojima mogu osetno oslabiti neprijateljska sredstva odmazde, ne bi bilo razumno da neprijatelj preduzme inicijativu sa ekstremnim provokacijama niti da u potpunosti iskoristi svoju nadmoćnost u klasičnom oružju. Drugi odgovor je povećavanje klasičnih snaga. Eventualni agresor može da koristi recipročnu paralizu termonuklearnih sredstava samo pod uslovom da raspolaže dovoljnom nadmoćnošću za brzo i sigurno postizanje cilja svog napada. U tom smislu klasično oružje predstavlja takođe sredstvo zastrašivanja, kao što je to uvek i bilo kroz istoriju, ali sa većim izgledima na uspeh pošto pozadi njih stalno stoji opasnost od prelaska u krajnost. I najzad, treći odgovor je opštu odmazdu zameniti elastičnim (stepenastim) odgovorom.³⁵

Ovaj poslednji stav zauzima glavno mesto u američkoj teoriji i on je i izazvao najveće nesporazume sa Evropljima. Pretpostavimo dva termonuklearna aparata koji sve više povećavaju svoju nepovredivost i klasične snage jedne strane koje imaju, bar lokalno, strahovitu nadmoć. U takvom slučaju najbolja strategija ne bi se mogla sastojati u zatvaranju u alternativu apokalipse ili kapitulacije, u pretnji agresoru totalnim i trenutnim odgovorom svim raspoloživim oružjem za masovno uništavanje, već sasvim suprotno u predviđanju stepenastih odgovora; ni upotreba klasičnih oružja, ni upotreba taktičkih atomskih oružja, pa čak ni upotreba prvih balističkih raketa ne bi trebalo da bezuslovno odvede do krajnosti. Prve faze strategije upotrebe bile bi još uvek samo udari za opominjanje, namenjeni uveravanju neprijatelja da se neće popustiti, i da je i za njega bolje da ne ide dalje, već da odmah sedne za pregovarački sto.

³⁵ Ovim odgovorima, koji su isključivo vojni, treba dodati i odgovore psihološkog karaktera, o kojima ćemo govoriti kasnije — vidi stranu 212.

Razumljivo je što jedna ovakva strategija upotrebe zahteva termonuklearni aparat koji je istovremeno i zamašan i relativno nepovrediv. Koliko je taj aparat osetljiviji, toliko je manji broj verovatnih prelaznih stepena između odsustva neprijateljstava i opštег rata. Nijedan teoretičar ne zna to je sigurno, da li će se ikad događaji odvijati po ovom scenariju, da li će dva glavna protivnika u ratnim sukobima doterati do prvih faza atomskih uzajamnih udara a da ne pređu u krajnost. Ali u ovom trenutku se ne radi o razmatranju verovatnoće ostvarivanja ovih apstraktnih šema, već o razumevanju logike ove strategijske misli.

Ova logika je prosta i u postavljenoj pretpostavci prisilna: pošto je nesposoban da postigne jednakost u klasičnim snagama jedan od dva protivnika niti može niti sme da se odrekne pretnje eskalacijom, ali on niti sme niti može da stvori takav vojni sistem koji bi ograničena ili slučajna neprijateljstva automatski dovela na najviši stepen. Jedini način da se pomire ova dva zahteva jeste da se postavi jedna kontrolisana strategija upotrebe atomskih oružja, da se ima dovoljno zaštićen termonuklearni aparat i dovoljno elastični planovi da čak i u slučaju kad je kriza već otvorena prvi ešeloni angažovani ne dođu do prisilnog izbora između poraza ili termonuklearnog paroksizma.

Strategija postepene i razumne upotrebe atomskih i termonuklearnih oružja, izgleda, traži od dva protivnika podjednako vladanje nervima, približno jednaku nepovredivost njihovih termonuklearnih aparata, istu elastičnost operativnih planova. Bilo je dosta kritika koje su isticale raskorak između ovih razmišljanja i iskustva i nemogućnost predviđanja događaja. Ograničimo se samo na dve apstraktne primedbe: opasnost eskalacije između dva protivnika u bilo kojoj fazi otvorene krize je utoliko veća ukoliko su snage za zastrašivanje ugroženije i nesposobnije za elastična dejstva. Strana koja nije unapred predvidela takvu strategiju može uprkos svega da bude dovedena u situaciju da je primeni u datim uslovima.

I suprotno, jasno je da je strategija postupne upotrebe atomskih oružja van dometa onih koji imaju malobrojne i slabo zaštićene snage za zastrašivanje, sposobljene samo za

strategiju protiv gradova u odnosu na jednu od velikih sila.³⁶ Ovo objašnjava protivljenje koje pokazuju američki doktrinari elastičnog odgovora prema malim nacionalnim snagama. Ili te snage unutar Atlantskog saveza ne služe ničemu, pošto je američki aparat čak i u drugom udaru dovoljno jak da uništi većinu sovjetskih gradova, ili su ove snage namenjene za nacionalna dejstva, pa su u fazi zastrašivanja nekorisne (kakav bi to sovjetski pokušaj koji ne bi odvratile američke snage mogle one odvratiti?), a u fazi eventualne upotrebe one su opasne, jer sprečavaju razumno vođenje operacija.

*

Teoriju koju smo vam u osnovi izneli stvorili su američki teoretičari, polazeći od svetske situacije i vlastitog položaja Sjedinjenih Država. Ali dve glavne ideje koje su poslužile kao osnova za prethodna razmatranja i dalje ostaju na snazi bez obzira što one kod Evropljana izazivaju skeptične i neprijateljske reakcije.

Prva je da čak i u strahu postoje razlike. Veća je (a ne manja) razlika između kapaciteta bacanja nekoliko atomskih bombi na neprijateljske gradove i kapaciteta uništavanja jedne nacije nego što je razlika između vojnih kapaciteta malih i velikih sila u prošlosti. Polazeći od izvesne granice, možda ove nejednakosti u kapacitetima za uništavanje teže ka izjednačavanju, ali se ovde radi o psihološkoj pretpostavci, a ne o teorijskoj istini. Moguće je da u jednoj krizi nejednaki kapacitet strategije protivsnaga ili protiv gradova, u prvom ili u drugom udaru, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država bude već danas bez uticaja. Ovo mišljenje nije ni sigurno, ni dokazano, niti za odbacivanje. Ali ovo razmišljanje, primenljivo na odnose između dveju velikih sila privremeno vredi samo za njih same.

Druga ideja je da termonuklearni rat, pošto ga kao takvog ne želi ni jedan od dva današnja protivnika, nije ma-

³⁶ Ako bi ova mala snaga imala protiv sebe isto tako jednu malu snagu ona bi možda imala i kapacitete strategije protiv snaga. Ali bi nestabilnost recipročnog kapaciteta strategije protiv snaga bila još gora.

nje moguć. Mali bi bio broj teoretičara³⁷ koji bi ga ocenili verovatnim u toku sledećih dvadeset godina, ali bi svi potvrdili — i ja teško vidim kako to poricati — da je nerazumno vitlati u svakom trenutku pretnjom atomskom odmazdom, a biti siguran da se ta pretnja nikad neće ostvariti. Rat koji se priprema da ga ne bi bilo, iako ga ponekad krstimo *ne-mogućim*, jeste *moguć*. Ako bi rat bio fizički ili moralno nemoguć, zastrašivanje bi prestalo da igra svoju ulogu.

Sadašnja neverovatnost termonuklearnog rata ne zavisi samo od čudovišnosti oružja i straha koji izaziva: priroda sukoba između Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza predstavlja dodatni razvoj neverovatnosti svetskog rata. Ovaj sukob nema za cilj ni teritoriju, ni bogatstva. Obe velike sile imaju ogromnu teritoriju i poseduju rezerve kako za ekstenzivan tako i intenzivan razvoj. Sukob istovremeno proizilazi iz geometrije međunarodnih odnosa (dve velike sile u jednom međunarodnom sistemu postaju neprijatelji po položaju čim nisu u stanju da vladaju zajedno) i iz nepodnošljivosti režima i ideologija. Ali ni jedna ni druga nije nadahnuta takvom voljom za krstaškim ratom, niti zaražena takvom ludošću da predviđa lako pribegavanje termonuklearnim oružjima da bi ostvarila svoje ciljeve. Socijalista ili kapitalista, šef države, sovjetske ili američke, više voli mirnu koegzistenciju nego li termonuklearni rat u kome bi dve velike sile bile prve žrtve dok bi Kina, kao *tertius gaudens*, izvukla najveću korist.

Američki teoretičari, razmatrajući u celini termonuklearni rat kao moguć, malo su razmišljali o uslovima u kojima bi takav rat mogao početi *namerno*. Oni su predviđali razine uslove u kojima bi rat izbio iako ga nijedan od glavnih aktera nije želeo. Ali oni su uvek prepostavljali da Sovjetski Savez i Sjedinjene Države imaju zajednički interes da ne pristupe ratu na život i smrt; oni su se samo u izvesnim trenucima pitali do koje je mere Hruščov bio toga potpuno svestan.

Da bi nabranjanje mogućih slučajeva atomskog rata bilo potpuno, počnimo sa slučajem, najneverovatnjim kod Sje-

³⁷ Poznajem jednog koji mi je privatno poverio da procenjujem na više od jedan prema dva eventualnost velikog rata za sledećih dvadeset godina.

dinjenih Država i Sovjetskog Saveza, koji su američki autori najmanje komentarisali, a to je *namerni rat*. Pretpostavimo jednu nasuprot druge veliku i malu silu. Prva ima sredstva da potpuno uništi vektore snage za zastrašivanje male sile. Ova poslednja ima nestabilan režim i neodgovornog šefa. Velika sila odbija da toleriše opasnost koja postoji zbog atomskih oružja pod komandom jednog nerazumnog čoveka. Najekonomičniji i najhumaniji način u ovom slučaju bio bi ultimatum sa zahtevom da mala sila razoruža svoju snagu za zastrašivanje. Ali bi ova, upotrebljena u prvom udaru, mogla izazvati izvesna oštećenja. Ultimatum, ako ne bi došlo do prethodnog udara za opominjanje, ne bi bio bezopasan. Izvolite slobodno razmišljati šta bi se moglo dogoditi.

Ova pretpostavka može izgledati daleko od stvarnosti. Međutim, kubanska epizoda mogla je dovesti do ovakve situacije. U toku krize Hruščov je Kenediju, da bi ga navodno umirio, pisao otprilike ovo: ne uznemirujte se, ove rakete nisu poverene Fidelu Kastru, njih opslužuju sovjetski vojnici, koji su pod rukovodstvom Prezidijuma Sovjetskog Saveza. Tako je izgleda sam Hruščov sugerirao da bi Kenedijevo uznemirenje bilo opravdanje u slučaju da je kubanska vlada došla u posed i dobila pod komandu ove rakete — što Amerikanci nazivaju *kontrola* (control).

Ovaj istorijski primer je dovoljan samo da pokaže da je bar razumljivo pribegavanje pretnji, pa čak i upotrebi atomskih oružja, da bi se jednoj državi, koja se smatra neodgovornom sprečilo raspolaganje takvim naoružanjem. Najmanje mi se čini sigurnim da bi velike sile mirno dopustile da se više malih država igraju atomskim oružjem. Svakako da će one uspeti da ove države potčine svojoj volji, bez pribegavanja upotrebi ovih oružja koja one same žele ili maštaju, da upotrebe samo razumno, odnosno diplomatski. Ali otpor sa jedne strane i brutalnost sa druge podložni su izazivanju eksplozija.

Druga pretpostavka namernog rata, na nesreću verovatnija, bila bi ona koja bi proizlazila iz dvoboja dveju atomskih država, od kojih bi bilo jedna ili obe imale povredive snage, nazvane snage za zastrašivanje. Bez sumnje bi se ovdje radilo o lokalnom dvoboju malih sila a tu uvek postoji bojazan od intervencije ili kazne velikih sila. Ali neka se

protivnici mrze, neka svaki želi fizičku smrt drugoga i neka zna da će mu drugi istom merom vratiti: u toj apstraktno definisanoj situaciji, koja ima nekih sličnosti sa stvarnošću, oba aktera težili bi pojedinačno da preduzmu inicijativu i možda bi je jedan i stvarno preuzeo.

Namerni rat između današnjih velikih sila je u najvećoj meri neverovatan. Osim toga, da ne bismo zaboravili nijednu pretpostavku, bez obzira koliko ona bila neverovatna, podsetimo se da nije potpuno isključen takav tehnički skok (*break-through*), koji bi jednom od glavnih protagonistova stvorio potpunu nadmoćnost u odnosu na protivnika. Ako bi došlo do toga i ako bi cilj pobeđe izgledao neizmeran (vladavina svetom), onda je dopušteno zamisliti da se taj akter ne bi mogao odupreti iskušenju da potpuno iskoristi povoljne i privremene okolnosti i da bi ne otpočinjući sam apokalipsu svoju akciju vodio tako smelo da bi se ona završila otpočinjanjem apokalipse.

Vratimo se sada na daleko verovatniju pretpostavku, naročito u situaciji dva termonuklearna pola. Nijedan od protivnika ne želi niti pak bez zebnje ne predviđa rat koji bi opustošio teritorije i jednog i drugog. U kojim bi uslovima, uprkos svemu, mogao da izbije takav rat?

Prva je pretpostavka *slučajnog rata*, ako se zadržimo na klasičnoj formuli iz američke literature. Možda bi bolje bilo da izraz slučajan stavimo u množinu, jer se mogu zamisliti razne vrste slučajnosti. Jedna bi bomba mogla da eksplodira zbog tehničke slučajnosti, a eksploziju bi neprijatelj mogao da pogrešno proceni, kao početak neprijateljstava. Greške pri čitanju mrlja na radarima, gde bi pticiji let bio protumačen kao let bombardera, mogu se takođe smatrati slučajnostima (ovu eventualnost napomenuo je Gromiko u jednom govoru pred Ujedinjenim nacijama). Ludost oficira koji bi izdao takva naredenja da bi došlo do međusobnog uništenja takođe bi bila slučajnost. Popularna naučna literatura rasprostrala je u javnosti pogrešne ideje o takvim opasnostima. Nije dovoljna ludost jedne ličnosti da bi celo čovečanstvo palo u samoubistvenu ludost. Bombarderi koji su poleteli u slučaju uzbuna ili koji su se čak usmerili na određene im ciljeve, vraćaju se u baze osim ako nisu primili izričito naređenje da izvrše udar. Procedura *fail-safe* (naslov

jedne poznate i omrznute knjige) svodi verovatnost takvih slučajeva na minimum. Postavljena direktna linija između Kremlja i Bele kuće tako radikalno eliminiše ratnu opasnost zbog slučaja da takva vrsta opasnosti može biti potpuno isključena iz onoga što spada u domen čoveka.

Rat zbog nesporazuma je neodređeno imenovanje brojnih eventualnosti, neverovatnih ali pojmljivih. Neuspeh zastrašivanja je bila najprostija formula nesporazuma, naročito u vreme kada je strategijskom misli vladala alternativa sve ili ništa, odnosno totalnog mira ili totalnog rata. Državnici Sjedinjenih Država su uzaludno pokušavali da ubede državnike Sovjetskog Saveza da prekid veze između Zapadne Nemačke i Zapadnog Berlina neće ostaviti bez intervencije. Sovjetski državnici nisu verovali u američku odlučnost, oni su američku pretnju smatrali varkom. Sovjetski avioni i avioni Nemačke Demokratske Republike obarali su američke avione. Neprijateljstva počinju i niko ne zna gde će se ona zau staviti.

Primer koji smo upravo uzeli odnosi se istovremeno na dva tipa: na *rat zbog nesporazuma* i *rat eskalacijom*. Dovoljno bi bilo da smo pristupili, kako se to činilo pre nekoliko godina, opštoj odmazdi u slučaju agresije pa bi primer spadao u tipični rat zbog nesporazuma. Čim je Zapad³⁸ prihvatio teoriju elastičnog odgovora, termonuklearni rat prepostavlja istovremeno nesporazum u početku i eskalaciju posle toga. Rat zbog nesporazuma u svom čistom obliku prepostavlja bi da subjekt zastrašivanja nije imao drugi predviđeni odgovor osim opšte odmazde za slučaj kada protivnik prelazi preko pretnje.

Rat eskalacijom je rat koji iz lokalnih neprijateljstava uz upotrebu samo klasičnog oružja prerasta u krajnje nasilje. Strah od eskalacije odvraća u današnje vreme i jednog i drugog protivnika od ograničenih operacija. Zbog toga je i sam pojam eskalacije postao čvor kontradikcija i paradoksa. Kad bi neprijatelji bili sigurni da se jedan ograničeni sukob neće nikako raširiti, oni bi manje oklevali da koriste prednost koju jedan ima ovde, a drugi tamo. U odsustvu jednakosti na svim tačkama planete i na svim stepenima naoru-

³⁸ Ali ne i Sovjetski Savez.

žanja, pretnja eskalacijom bar implicira, sprečava agresiju. Opravdana briga za sprečavanje eskalacije, ma koliko bila opravdana u odnosu na visoku opasnost od sveobuhvatnog rata, rizikuje u izvesnim uslovima da smanji efikasnost zastrašivanja u pogledu malih agresija. To bi bio prvi primer — a naći ćemo i druge — protivurečnosti zastrašivanja: neizbežno je da mere, preuzete protiv jedne vrste opasnosti, mogu povećati neku drugu vrstu opasnosti.

Teorijski najbolja metoda za suprotstavljanje opasnosti od rata zbog nesporazuma je ista metoda koja odgovara riziku slučajnog rata: stalno održavanje veze između neprijatelja, naročito u trenutku krize. Da se preduhitri nesporazum nije dovoljno da se unapred obavesti da se »neće dopustiti« ovo ili ono. Predsednik Kenedi je Hruščovu, a Din Rask Gromiku uzaludno prenosio takvu poruku zbog Berlina 1961. — 1962. Sagovornik nije bio obavezan da to prihvati i čak mu je bio zadatak da ne tumači bukvalno sadržaj poruke: zastrašivanje u sebi nosi po prirodi jedan elemenat varke i u atomskoj strategiji kao i u pokeru, značenje poruka ostaje dvosmisленo do poslednjeg trenutka. Upravo zbog toga teoretičari odbijaju da prihvate da će u atomskom dobu ikad postojati poslednji trenutak, uporediv sa objavom rata u prošlosti, trenutak koji označava kraj razgovora i početak neograničenog nasilja. Ma koliko mala bila verovatnoća da se izbegne prelaz na krajnosti u slučaju da otpočnu izvesna neprijateljstva, apsolutni je zadatak šefa države, kako za njegovu zemlju tako i za čovečanstvo, da ne propusti takvu priliku i da produži razgovore čak i usred sukoba. Još jednom »crveni telefon« je simbol ove doktrine, koja Klauzevicovoj ideji o nerazdvojivoj povezanosti između diplomatijske i strategije daje novo značenje.

Navedena metoda protiv slučajnosti i nesporazuma valjana je i za eskalaciju. Ali pojavljuje se novi problem za onog ko razmišlja o mogućnoj eskalaciji i sredstvima da se ona spriči: kako praviti razliku između raznih vrsta sukoba i raznih tipova oružja? Gde povući demarkacionu liniju između ograničenih ratova i totalnog rata? Neki koji su pali u zamku jedne pogrešne logike daju lak odgovor: od sada uspostavljeni kontinuitet između klasičnog i atomskog oružja u pogledu eksplozivne moći čini neostvarljivom svaku

želju za jasnom razlikom. Ako se podje od ovakvog razmišljanja, eskalacija je neizbežna, i u svakom slučaju razni uslovi — mesto, cilj, karakter zaraćenih strana — a ne priroda upotrebljenih oružja, odrediće da li eskalacija postoji ili ne. Američki teoretičari u toku poslednjih godina problem su postavljali sasvim drugojače.

Čak i neoboriva činjenica da su najslabija taktička atomska oružja slabija od najjačih klasičnih, ne dokazuje istovremeno da savest zajednice, državnici, i dalje ne prave razliku između hemijskog i atomskog eksploziva. Atomski eksploziv još uvek, zbog toga što je nov i što ima takav razrajući kapacitet, nosi u sebi nešto tajanstveno i zastrašujuće. On je u neku ruku *tabu*. Prema tome, državnici će, zbog nemogućnosti da se odupru, ali želeći čvrsto da ne idu do kraja antagonizma, spontano doći na to da prave razliku između klasičnog i atomskog oružja i to jednu prostu i, da kažemo, simboličnu razliku. Ne upotrebiti atomsко oružje to znači preneti neprijatelju — partneru najavu namere, najavu koju će akteri bolje i lakše shvatiti, nego bilo koju drugu razliku. Dakle, prečutni sporazum precizno zahteva signalne simbole za ceo svet, odnosno svetski jezik. Dvojici protivnika koji ne održavaju otvorenu vezu neophodno je da se služe tim jezikom da se ne bi prevarili obosrtano u pogledu protivničkih namera. Ako jedan ne upotrebi odmah atomsko oružje, to ne garantuje da ga ni drugi neće upotrebiti, ali će ovaj drugi bar znati da protivnik ne želi da pređe prag neopozivosti.

Američki autori nisu niti odmah, a niti svi došli do ovakvog zaključka. U toku prethodnog perioda, kada su Sjedinjene Države izgubile monopol u atomskom naoružanju, ali ipak sačuvale nadmoćnost u dvoboju³⁹ sa Sovjetskim Savezom, izvesni teoretičari, među kojima je najpoznatiji Henri Kissinger (Henry Kissinger), tražili su u taktičkom atomskom oružju sredstvo za ponovno uspostavljanje nadmoći koja je upravo iščezavala. Osim toga, osvrćući se na tok međunarodnih odnosa u godinama američkog monopolija ili kvazi-monopola, oni su zaključivali da Sjedinjene Države nisu znale ili nisu mogle izvući diplomatsku korist iz svoje vojne

³⁹ Nadmoćnost u dvoboju dveju sila, a ne nosporno i u duelu dva bloka.

moći, pa su počele, za razliku od strategijskog oružja, paralisanog sopstvenom čudovišnošću, razvijati drugo naoružanje koje bi kao i oružje u prošlosti ponovo predstavljalo argumente, a u slučaju potrebe i instrumente diplomatije. Pošto se mogu upotrebiti na bojištu, taktička atomska oružja bila bi više slična topovima ili jurišnim tenkovima, ona bi davaла prednost onom bloku koji bi imao razvijeniju industriju i bolju tehniku.

Nekoliko godina kasnije Henri Kissinger⁴⁰ se vratio na svoja gledišta: niko nije u stanju, govorio je on, da sebi tačno predstavi kako bi izgledao kopneni rat uz upotrebu taktičkih atomskih oružja. Svaki vid (kopnena vojska, vazduhoplovstvo, mornarica) određuje drugojačiju namenu ovih oružja. Ništa ne dokazuje da bi upotreba ovih oružja bila u korist Zapada. A argumenat druge škole — postepena eskalacija do krajnosti prelazom preko atomskog praga postaje *ne neizbežna, već više verovatna* — dobija od tada svu svoju težinu.

Posle slučajnosti, nesporazuma i eskalacije ne smemo zaboraviti ni četvrti slučaj, jer on predstavlja jedan od polaznih predmeta američke diplomatije: *iracionalnost*. Čitava američka teorija počiva na razmatranjima, ona pokušava da propiše način kojim bi, u različitim uslovima, trebalo da se rukovodi jedan strateg, ako bi, prema ekonomskoj teoriji, bio visoko intelligentan i istovremeno visoko obrazovan. Ali koliko šefova liči na ovaj portret? Koliko je njih sposobno da reaguje u svakoj prilici onako kako to zahteva razumnost, bar takva kako je teoretičari definišu?

U svakom slučaju opasnost od nepromišljene odluke će biti utoliko veća ukoliko je veći broj država koje poseduju atomska oružja. Ovaj povećani rizik ima dvostruko poreklo: najpre čak iako se uzme da su svi igrači pokera apokalipse tako razumni kao dva sadašnja igrača, igra će biti složenija, teže će se predviđati, dakle opasnija. Možda će se mestimično pojaviti situacije krajnje nestabilnosti, zbog povredivosti snaga za zastrašivanje; zatim, države koje će raspolagati a-

⁴⁰ Ovo nije kritika, već naprotiv. U toku deset ili petnaest godina teoretičari razvijaju svoju misao i normalno dolaze do drugih zaključaka, zavisno od svojih razmišljanja i promena kod oružja i vektora.

tomskim oružjem moglo bi imati unutrašnje režime gde su na vlasti generali, revolucionari ili avanturisti. Od onoga dana kada bi u igru ušao neki neodgovoran šef države treba se bojati najgoreg.

Dodajmo: najgoreg kako za ostale igrače tako i za njega samog. Jer ništa ne sprečava da pretpostavimo da ovaj, upotreblivši svoje sopstvene atomske snage, bez obzira koliko one bile ograničene, ne bi izazvao lančanu reakciju. Možda država — žrtva prvih bombi neće optuživati stvarnog krivca — malu silu — već svog protivnika. Lično mi se čini verovatnjim da bi velike sile zajednički delovale sa ciljem određivanja granica aktivnosti smutljivaca, čak i ako su oni atomske naoružani. Ali pojam *katalitičkog rata*, svetskog rata koji bi izazvala neka treća (ili četvrta) država bilo nespretnošću ili namerno, ne da mira nekim teoretičarima.

Opsesija N-te zemlje, zemlje koja bi proizvodeći svoje sopstveno atomsко oružje poremetila današnje uslove dvojboja i dovela do kraja termonuklearne dvopolnosti, objašnjava dogmu o neširenju atomske oružja, koju prihvataju kvazi jedinstveno teoretičari sa one strane Atlantika. Teoretičari mogu lako tu dogmu da proklamuju, ali im je mnogo teže osporiti da su opasnosti od širenja atomskog oružja, na dugi rok, očevide i da njihova sopstvena zemlja ima najpopunjenniji arsenal.

Možda je trebalo da više razmišljaju o slučaju zemalja koje ne zanemaruju opasnost od proliferacije, ali koje, pošto ne poseduju ta oružja, opravdano strahuju bilo za svoju bezbednost, bilo za svoju samostalnost.

*

Da li je moguće među američkim teoretičarima razlikovati pojedine škole? Uglavnom izgleda da su se mišljenja grupisala oko tri osnovna predmeta.

Među naučnicima većina ocenjuje opasnom i ludačkom neograničenu trku u naoružanju i stalnom usavršavanju vektora. Ovo nadmetanje ne obezbeđuje nijedno od dveju velikih sila odlučujuću nadmoćnost nad protivnikom, a u međuvremenu ono bi zagadilo atmosferu, pogoršalo međunarodnu zategnutost i na kraju povećalo opasnost koja se želi izbeći.

Protiv ove većine fizičara koji su želeli bar usporavanje kvalitativne trke u naoružanju i preporučivali sporazum o prekidu nuklearnih eksperimenata kao prvu etapu razumnog vladanja naoružanjem, a zatim razoružanje, manji deo naučnika, među kojima je najpoznatiji E. Teler, drži se nepoverljivo prema svim merama — među njima i o delimičnoj zabrani nuklearnih eksperimenata — koje imaju za cilj kristalizaciju jednakosti između dveju velikih sila i to bilo zbog toga što strahuju od naglog tehničkog napretka u Sovjetskom Savezu, bilo što smatraju da je politički sukob dveju velikih sila nepomirljiv, bilo što žele da održe izvesnu nadmoćnost Sjedinjenih Država.

Ovoj opoziciji, naročito vidljivoj u naučnim krugovima, treba dodati i drugu naročito vidljivu u užim krugovima analitičara. Kakav treba da bude strategijski cilj Sjedinjenih Država? Stabilnost na najvišem stepenu termonuklearnih aparata ili izvestan kapacitet strategije protivsnaga? Ako pretpostavimo da taj kapacitet postane nemoguć, koliko je potrebno ojačanje u klasičnim oružjima? Kakav ideo treba dati pasivnoj odbrani?

I najzad poslednja opozicija se odnosi i na pitanje odnosa sa saveznicima. Većina analitičara, a naročito oni koji su na strategiju došli preko prirodnih nauka, veoma su zabitnuti za američki monopol u atomskom naoružanju ili bar jedinstvo operativnog komandovanja. Za njih su važnije veze sa neprijateljem, razumno vladanje naoružanjem, nego li ugroženost evropskih saveznika. Drugi analitičari, manje brojni, koji su došli preko političkih nauka, Kissinger, Bernard Brodi (Bernard Brodie), a ekipa R. Štraus-Hupe (R. Strauss-Huppè), bolje shvataju, iako ne prihvataju francusku volju da stvori svoje atomske naoružanje i bili bi naklonjeni bilo jednoj evropskoj sili odvraćanja, bilo kompromisu sa francuskom ambicijom za samostalnošću.

U Kenedijevoj ekipi, oko Mak Namare, najveći uticaj imaju naučnici i analitičari koji pre svega žele da uspore trku u razvoju i da spreče širenje nuklearnog oružja.

MAK NAMARINA DOKTRINA I EVROPLJANI

Grupu savetnika oko predsednika Kenedija i sekretara za odbranu Mak Namare sačinjavaju većim delom univerzitetski radnici, koji su pod dubokim uticajem teoretskih analiza, izloženih u prethodnom poglavlju. Mak Džordž Bandi (MacGeorge Bundy) pre nego što je postao sekretar Nacionalnog saveta bezbednosti i specijalni Predsednikov savetnik za pitanja bezbednosti bio je dekan na fakultetu umetnosti i nauke u Harvardu. Predsednikov pomoćnik za probleme nauke Džerom B. Visner (Jerome B. Wiesner) bio je profesor na MIT. Obojica su prisustvovali seminaru o kontroli naoružanja⁴¹ koji se redovno održavao u toku zime 1960/61. Više Mak Namarinih savetnika Rouen (Rowen), Enthoven (Enthoven), Hić (Hitch) takođe su prethodno bili u Rand Corporation u Kembriđu. Novi sekretar za odbranu nije posebno izučavao ekonomski i strategijske probleme ministarstva koje mu je povereno. On je prihvatio u osnovi teze koje su mu podneli teoretičari, a manje se držao predloga profesionalnih vojnika.

Zajedničke teze većine teoretičara proizilaze takođe iz prethodnog poglavlja. Mi ćemo se ponovo njima baviti ali obrnutim redom od onoga kojim smo ih ranije izložili.

Današnji svet je opasan: sutrašnji će biti neuporedivo više jer će biti deset do petnaest država koje imaju atomsko oružje. Ova preterana uznemirenost od širenja atomskog oružja je osnovni uzrok upornog nastojanja predsednika Ke-

⁴¹ Arms Control.

nedija da sa Sovjetskim Savezom postigne sporazum o prekidu nuklearnih eksperimenata, kao i protivljenje koje je pokazao prema stvaranju francuske nacionalne sile odvraćanja.

Pošto rat može izbiti bilo zbog nesporazuma, bilo zbog eskalacije, neophodno je s jedne strane održavati u svim situacijama vezu sa neprijateljem (»crveni telefon«), a sa druge strane obezbediti dovoljno klasičnog naoružanja da se ne bi moralo odmah ili u bilo kojoj situaciji pribegći upotrebi taktičkog atomskog oružja, čijom bi upotrebom bila povećana opasnost od eskalacije (otuda pojmovi *opcija* i *pauza*).

Predohrana od nesporazuma i eskalacije zahteva sa svoje strane napuštanje doktrine masovne odmazde i prihvatanje doktrine stepenaste odmazde. Sad ili kasnije nesporazum je neizbežan ako se, za slučaj neuspela odvraćanja, priprema lansiranje na neprijatelja svih oružja kojima se raspolaze. Da bi se na minimum svele opasnosti od rata koji se ne želi, treba jednom zauvek odbaciti jednostranu, a istovremeno i ubistvenu ideju: sve ili ništa. Razumna volja koja vlada politikom ne sme nestati onog trenutka kada eksplodiraju prve bombe: državna politika, to jest inteligencija u dejstvu, mora se do kraja naprezati da istovremeno očuva nacionalne interese i predupredi krajnost nasilja.

Uostalom, mere koje se nameravaju preduzeti da se opasnosti od termonuklearnog rata svedu na minimum nisu u suprotnosti sa merama koje se predviđaju u svrhu jačanja zastrašivanja. Naime, što su snage za zastrašivanje manje povredive, to bi bila veća uništavanja kojima bi bio izložen onaj koji bi prvi naneo udar, pa se prema tome smanjuje i verodostojnost opasnosti. Država koja smera jednu lokalnu agresiju pre će verovati u odmazdu onoga koga predviđa da napadne u prepostavci u kojoj će ovaj poslednji imati pred sobom izbor raznih odgovora nego ako je doveden u situaciju da nema drugog izbora osim termonuklearne apokalipse ili pasivnosti. Drugim rečima, povećanje klasičnog oružja, sposobnost za vođenje operacija bez pribegavanja atomskim oružjima može i treba takođe da se smatra kao sredstvo zastrašivanja, sredstvo za odvraćanje lokalnih agresija protiv kojih bi pretnja masovnom odmazdom bila neefikasna.

Doktrina elastičnog odgovora ne sadrži samo podizanje atomskog praga i proširenje zone operacija koje bi bile vodene samo klasičnim naoružanjem, već ona, u verziju kako je predstavlja Mak Namara, obuhvata i jednu fazu strategije protiv snaga, čak i u drugom udaru, pre potpune propasti strategije protiv gradova. Danas poznata pod imenom Mak Namarina doktrina postala je jasnija od momenta kada je stvaranje teorije strategije ušlo u sadržaj knjiga i studija univerziteta i instituta.

Na nesreću, većina evropskih političara, generala, komentatora loše je ili uopšte nije poznavala misaoni rad koji je prethodio dolasku na vlast Kenedijeve grupe. Pošto nisu bili u stanju da shvate način razmišljanja koji je doveo do iznenadno iznetih zaključaka, oni su posumnjali u mogućnosti strategije protiv snaga koju su američki predstavnici iznenadno pripisivali svom termonuklearnom aparatu i to nekoliko meseci posle izjave o zaostajanju u domenu raketnih sredstava. Bez ozbiljnih analiza oni su i dalje stajali na stanoištu da je strategija elastičnog odgovora manje efikasna od strategije opšte odmazde u smislu strategije zastrašivanja, što nimalo nije sigurno. Spontano neprijateljski raspoloženi prema povećanom naprezanju u domenu naoružanja zbog ekonomskih razloga, oni su na takozvanu novu doktrinu sa podozrenjem gledali kao na prvu etapu na putu dezatomizacije Evrope, kao na elastični način kojim bi se na minimum svela opasnost da se rat prenese na američku teritoriju, a spremnost da se evropske teritorije prepuste pustošenjima jednog rata, nazvanog klasičnim.

Pre nego što predemo na diskusiju argumenata koji su za i protiv Mak Namarine doktrine, poslužimo se njegovim izjavama pred Senatskom komisijom za oružane snage o podacima i stavovima koji se odnose na tu doktrinu:

Januara 1963. sastav strategijskih termonuklearnih snaga Sjedinjenih Država bio je sledeći:⁴² 126 interkontinental-

⁴² Prema američkim podacima Sovjeti početkom 1963. nisu imali više od 50 do 100 interkontinentalnih raketa.

nih raketa *atlas*, 54 *titan* i 30 *minitmen*,⁴³ a zatim 144 rakete *polaris* u grupama po 16 na 9 atomskih podmornica. Sjednjene Države drže u stalnoj pripravnosti 650 bombardera, sposobnih da se nađu u vazduhu u roku od petnaest minuta. Ovih 650 bombardera izgleda da predstavljaju nešto manje od polovine ukupne strategijske avijacije.

Ove cifre odnose se samo na strategijsku vazduhoplovnu komandu. Lovci i lovci-bombarderi, jurišni avioni i bombarderi sa nosača aviona takođe nose jedni atomske a drugi termonuklearne bombe i predstavljaju značajnu dopunu strategijske snage zastrašivanja. U svom izlaganju Mak Namara upravo precizira da strategijske snage predstavljaju osnovu američkih kapaciteta odmazde a taktičke snage im sadejstvuju, posebno u određivanju ciljeva.

Raketna sredstva predstavljaće osnovu daljeg razvoja strategijske snage zastrašivanja. Mak Namara se ograničava na privremeno zadržavanje u noružanju 14 eskadri aviona B-52 i 2 eskadre nadzvučnih aviona velikog akcionalog radijusa B-58. Program proizvodnje za 1963. predviđa 800 *minitmena*. U budžetu za 1963—1964. predviđena je nabavka još 150. Najzad u programu proizvodnje predviđena je nabavka 41 atomske podmornice, svaka sa po 16 raketa.

Evo kakvo je gledište državnog sekretara o kapacitetu strategije protivsnaga, o najspornijem pitanju američke doktrine: »Naš problem će biti sve složeniji naporedo sa međrama Sovjetskog Saveza na opštem jačanju, povećanju zaštite i rastresitijem rasporedu interkontinentalnih raketa i sa bitnim povećanjem broja podmornica — nosača raketa (a treba da pretpostavimo da će Sovjetski Savez to činiti u periodu koji predviđamo, tj. do 1968). Prvi je, dakle, zadatak da obezbedimo takvu strategijsku silu sposobnu da preživi sovjetski napad. Veliko povećanje broja potpuno zaštićenih interkontinentalnih raketa i atomskih podmornica — nosača

⁴³ Ova poslednja rakaeta, *minitmen*, već se proizvodi serijski i to brzim tempom — verovatno oko jedne rakaete dnevno. Ona se nalazi u podzemnim silosima, sa čvrstim je gorivom, brzo se priprema za lansiranje i treba da predstavlja glavninu snage zastrašivanja, a koristiće se i kao sredstvo strategije protiv snaga.

raketa sa sovjetske strane značajno bi umanjilo naše kapacitete za potpuno uništenje sovjetskih strategijskih snaga. Sve će biti teže i teže, bez obzira na oblik napada, uništiti sovjetske strategijske nuklearne snage u obimu dovoljnom da bi se Sjedinjene Države poštедele od razaranja velikog obima (*major destructions*). Bez obzira na obim i karakter snaga koje ćemo sami stvoriti, čak i kada bismo udvostručili ili utrostručili naše snage, ne bismo bili u stanju da uništimo brzo sve ili skoro sve baze sa interkontinentalnim raketama, pa čak i kad bismo to mogli, ne poznajemo način da istovremeno uništimo i podmornice — nosače raketa. Mi i ne predviđamo da bi bilo Sjedinjene Države, bilo Sovjetski Savez mogao da stvori takve kapacitete u predvidivoj budućnosti. Osim toga da bismo umanjili moguća uništavanja u Sjedinjenim Državama, pomenuti kapacitet bi trebalo da bude dopunjen proširenim programom protivraketne odbrane i programom odbrane daleko većim nego što ga mi sada predviđamo. Čak i u takvom slučaju mi ne možemo da isključimo gubitke u ljudskim životima koji bi se peli na desetine miliona». Možda razboritiji od izjava datih ranije, ovaj tekst predstavlja izričito priznanje granica efikasnosti koje strategija protiv snaga nije u stanju da prekorači. Oni koji pomicaju da insistiranjem na ograničenosti strategije protiv snaga opovrgnu državnog sekretara, varaju sami sebe ili svoje čitaoce.

Ali, posle ovog suštinskog dela izjave Mak Namara se vraća na jednu *privremenu činjenicu* i na jednu *ideju trajne vrednosti*. Kapacitet strategije protiv snaga za koji Sjedinjene Države veruju da ga trenutno imaju je činjenica. »Sjedinjene Države imaju kapacitet da mogu uništiti sve nezaštićene (*soft*) ili poluzaštićene (*half — hardened*) sovjetske baze i značajan broj njihovih zaštićenih baza (*hardened*). Sjedinjene Države će biti u stanju da i pored gornjih uništenja sačuvaju u rezervi snage sposobne za odgovor na stra-

tegiju protiv gradova«.⁴⁴ A u odnosu na ideju o trajnoj vrednosti on kaže: »Sovjetski rukovodioci potvrđuju da bi u slučaju rata naneli udare svim raspoloživim sredstvima po svim ciljevima. Ako to oni učine, i mi ćemo biti prinuđeni da učinimo isto. Ali moguće je da oni to ne učine već da prvo napadnu naše vojne baze, i to samo naše baze, pa prema tome i mi treba da budemo u stanju da to isto učinimo«.

Drugim rečima, odvajanje faze strategije protiv snaga pre opšteg rata strategije protiv gradova ne zasniva se na iluziji da Sjedinjene Države imaju kapacitet potreban za uništenje svih snaga odmazde Sovjetskog Saveza. Ovo odvajanje je nadahnuto odlučnošću da se do kraja sačuvaju izgledi na razumnost, izgledi na humanost, da se poveća broj stepeni čak i u atomskim uzajamnim udarima i da se nikad ne otpočne samoubistvena ludost, osim u slučaju da se na to bude prisiljen.

Što se pak tiče jednog drugog spornog aspekta Mak Namarine doktrine, povećanja klasičnog naoružanja, ministar svoje koncepcije izlaže po prilici na sledeći način. On nikako ne isključuje pribegavanje upotrebi taktičkog atomskog oružja od strane trupa Atlantskog pakta u slučaju masovnog sovjetskog napada u Evropi, čak i ako je on vođen samo klasičnim naoružanjem. Nije dakle tačno da sadašnja doktrina ostavlja agresoru pravo izbora oružja i da se sama lišava te

⁴⁴ Što se tiče broja sovjetskih zaštićenih baza koje bi američki termonuklearni aparat bio u stanju da uništi, Mak Namara daje sledeće poluprecizne podatke: »Ovaj broj potpuno zaštićenih baza nije tako veliki (*a very large proportion*), ako prepostavimo da ih Sovjeti uopšte grade«. On dodaje: »Treba mnogo raketa za uništenje jedne potpuno zaštićene baze«. Koliko ih je potrebno? Cifre nisu date. U proračunima treba uzeti tri faktora: srednje verovatno skretanje (znači daljina gađanja i navođenje rakete), dodatni pritisak kome odolevaju silosi, eksplozivna snaga bojeve glave. Razumljivo je da uništenje može biti obezbeđeno manjim brojem raketa, ako se pri povećanoj eksplozivnoj snazi ne menja srednje skretanje. Koliko je potrebno *minitmena* za uništenje jednog silosa sovjetskih raketa? Najmanje pola tuceta, izgleda, a možda i više. Koliko pak sovjetskih raketa za uništenje jednog silosa *minitmena*? Avgusta 1963. Mak Namara je dopuštao da bi jedna bojeva glava od 100 megatona uništila u srednjem nešto manje od dva zaštićena i rastresito raspoređena raketna silosa. Vidimo dakle nastavak borbe između granate i oklopa, jače bojeve glave i povećane zaštite.

slobode izbora. Bar u svojoj izjavi pred Senatskom komisijom državni sekretar se ograničava na tvrdnju da u izvesnim situacijama ne bi bilo u interesu samih Evropljana da se upotrebi taktičko atomsko oružje, oružje koje je velike razorne moći a vrlo nepovoljno (ovo je slab izraz) za odbranu oblasti sa velikom gustom naseljenosti.

Mak Namara i ne govori o tome da bi upotreba taktičkog atomskog oružja *neizbežno* izazvala eskalaciju. Ali u jednoj iznenađujućoj rečenici on napominje da »upotreba taktičkog atomskog oružja predstavlja određeni prag, čijim bi prelazom ljudi ušli u ogroman nepoznati svet«. U ovome nema ničeg što bi opravdalo sumnju da Sjedinjene Države nameravaju da povuku sve taktičko atomsko oružje iz Evrope (ima ga danas bar 50 posto više nego 1961, kada je Kenedi ušao u Belu kuću). Tačno je to da nova doktrina, pogrešno ili ispravno, ne prihvata trenutnu i automatsku upotrebu taktičkog atomskog oružja. Ta sredstva moraju se imati na raspolaganju bilo da ne može da se drugočije zaustavi jedan masovni napad čak ako bi u njemu bilo upotrebljeno samo klasično oružje, bilo da neprijatelj sam otpočne da upotrebljava ta oružja.

Ako je uporedimo sa raznim ekstremnim doktrinama drugih teoretičara, Mak Namarina doktrina izgleda umerena i celovita. Uzimajući teze, zajedničke svim teoretičarima, (neproliferacija, veza između protivnika, elastični odgovor, predupređivanje eskalacije), ona se ne zadovoljava minimalnim zastrašivanjem niti pak zalaže bilo u traženje po svaku cenu kapaciteta strategije protiv snaga bilo u široki program pasivne odbrane. Teoretičari pod minimalnim zastrašivanjem podrazumevaju sposobnost da se u slučaju direktnog napada, u bilo kojoj situaciji, agresoru nanese takozvana nepodnoshljiva odmazda. Za ovaj zadatak bilo bi dovoljno nekoliko stotina potpuno zaštićenih raketa. Takav kapacitet zadovoljavao bi potrebe jedne države bez spoljnih obaveza, koja se tiče jedino brzine da preduhitri napad samo na svoju sopstvenu teritoriju, ali ne bi odgovarao potrebama jedne sile kao što su Sjedinjene Države, odlučne da vode planetarnu diplomaciju ili prisiljene da to čine.

Kenedijeva grupa je od prvog trenutka ulaska u Belu kuću učinila vanredan napor ne da nadoknadi zaostajanje u

pogledu raka (zaostajanje kojeg nikad nije bilo), već da bi obezbedila nesumnjivu nadmoćnost. Mak Namarina doktrina pretpostavlja ovu nadmoćnost pošto zahteva rezervnu snagu za dejstvo protiv gradova, posle jedne eventualne faze naizmeničnih udara, usmerenih na sredstva odmazde, čak i ako je inicijativa došla sa sovjetske strane. Međutim, Kenedijeva grupa se miri sa postepenim smanjivanjem kapaciteta strategije protiv snaga, ne tražeći zamenu za taj izgubljeni kapacitet bilo u masovnom povećanju klasičnog naoružanja, bilo u širokom programu pasivne odbrane.

*

Mak Namarina doktrina više je Evropljane uznemirila nego što ih je ubedila. Čak i da su je američki predstavnici bolje objasnili i Evropljani sasvim dobro razumeli, ona bi izazvala izvesnu uznemirenost, i to uznemirenost delimično opravданu: doktrina naime predstavlja jedan odgovor — prihvatljiv ili ne, o tome se može diskutovati — ali svakako odgovor u jednom novom smislu, koji je uostalom očekivan deset godina: povredivost i to psihološki podjednaka, ako se tako može reći, i Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Odjednom su Evropljani otkrili da se njihova bezbednost ne zasniva više na potpunoj izvesnosti atomske odmazde Sjedinjenih Država u slučaju prekoračenja vojnih demarkacionih linija, već na neizvesnosti sovjetskih rukovodilaca u pitanju kakav bi bio američki odgovor u sličnoj situaciji.

To nije sve: razlika u opasnosti kojoj su od sada izloženi Evropljani i Amerikanci ponovo se javila u svoj svojoj svetlosti. Ova se razlika snažno osetila 1950., u vreme kada je Stari kontinent bez sopstvene odbrane služio kao talac Sovjetskom Savezu, koji je tada bio bez kapaciteta atomske odmazde; ova se razlika postepeno gubila u toku narednih godina u meri u kojoj je jedina data pretpostavka bio opšti rat, koji bi otpočeo Sovjetski Savez. Po toj hipotezi prvi cilj bile bi Sjedinjene Države. Tokom 1958—1959., kada se, verovatno pogrešno, mislilo da postoji zaostajanje u domenu raketnih sredstava i kada se na osnovu članka Alberta Volstetera s one strane Atlantika postavljalo pitanje jednog termonuklearnog Perl Harbura, nije bilo besmisleno reći, po re-

čima jednog američkog senatora, da bi bolje bilo prvog dana (ili bolje reći u prvom minetu rata) biti u Evropi nego u Sjedinjenim Državama. Mak Namarinom doktrinom Evropljani su primorani da priznaju da njihovi uslovi, *definitivno*, nisu identični sa uslovima Sjedinjenih Država i da nije bukvvalno tačna formula »mi se nalazimo na istom brodu«.

Prvo, evropski gradovi su izloženi udarima raketa srednjeg dometa, koje su kod Sovjeta vrlo brojne, dok se američki gradovi mogu tući samo interkontinentalnim raketama, koje su, prema rečima američkih stručnjaka, kod Sovjeta malobrojne.⁴⁵ Zatim, povišavanje atomskog praga znači, prostim rečima, da bi se neprijateljstva mogla odvijati na evropskom tlu, i opustošiti ga, a poštetedi u isto vreme teritorije Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država u ime želje, strategijske i moralne, da se ne dozvoli prelaz u krajnost. Ni je dokazano — a na to ćemo se kasnije vratiti — da pretpostavljeni razmatranje *opcija* i pauza povećava mogućnost takvih operacija u kojima bi samo Evropljani bili žrtve. Ali, ako ih već navodimo, izgleda da su ovakve mogućnosti manje verovatne. U svakom slučaju po ovoj strategiji američki su rukovodioci ti, ili bolje rečeno Predsednik Sjedinjenih Država je taj koji donosi odluku i upravlja tokovima krize, odnosno neprijateljstava.

U stvari odgovornost za ovu situaciju manje pada na Predsednika Sjedinjenih Država, a više na geografiju. Čak i u termonuklearnom veku udaljenost nije još potpuno izbrisana (osim u glavama stručnjaka, naklonjenih mešanju strategije sa naučnom fikcijom). Blizina Evrope u odnosu na datog neprijatelja povlači povećanu povredivost od bombardera i raket. Kopnena veza kontinentalne Evrope i sovjetskog carstva uključuje mogućnost (bar teoretski) lokalnih agresija, vođenih klasičnim oružjem, ispod atomskog praga. Doktrina elastičnih odgovora nije kniva zbog geografske razlike između kontinentalne Evrope i Velike Britanije (koja se može napasti samo avionima i raketama) ili pak između cele

⁴⁵ Povredivost Evrope je u odnosu na Sjedinjene Države još veća ako se uzmu u obzir bombarderi. Američke ciljeve može da tuče samo strategijska avijacija, koja ima u sastavu bombardere sa velikim akcionim radijusom i to sa velikim rizikom. Lovci i srednji bombarderi mogu da tuku sve evropske ciljeve.

Zapadne Evrope i Sjedinjenih Država, koje se opet mogu napasti samo strategiskim bombarderima ili interkontinentalnim raketama. Ali nova doktrina uzima u obzir ovu razliku i sve do tle dok Sjedinjene Države nemaju na svojim granicama neprijatelja koji je u stanju da izvodi lokalne operacije, teorija koja se odnosi na ove operacije važi samo za evropski deo Atlantskog saveza. Apstraktno predstavljena, kao što sam to učinio u prethodnom poglavljtu, doktrina elastičnog odgovora može izgledati neodoljivo razumna. Postavljena u istorijsko-geografski kontekst, ona liči na predohranu, razumljivu i opravdanu sa gledišta američkih nacionalnih interesa, ali ne i neizostavno saglasnu nacionalnim interesima Nemaca ili Francuza, a sa ciljem da na minimum svede opasnost od rata koji bi se proširio na američku teritoriju, a spremnu za prilagođavanje malim ratovima (malim, ali u ocima Amerikanaca) čije bi žrtve bili samo Evropljani.

Ljudi koji su javno iznosili doktrine sami su i doprinegli širenju ovih uznenirenja izvesnim izjavama i odlukama. Elastični odgovor ima dvostruku ulogu, jednu u okvirima strategije zastrašivanja, drugu u okvirima strategije dejstva. Zanimljivo jednu krizu zbog Berlina, jedan pokušaj povrede prava zapadnjaka od strane sovjetskih ili istočnonemačkih trupa: uzaludno je predupređivati takav pokušaj pretnjom opštom odmazdom; pretnja elastičnim odgovorom je efikasnija. Da se je jasnije isticala razlika između dve strategije ili dva momenta jedne krize, moglo bi se braniti stanovište da u mnogim situacijama pretnja elastičnim odgovorom ima veću snagu zastrašivanja od pretnje opštom odmazdom. Stavljujući akcenat na strategiju dejstva i na neophodnost, kad su već operacije počele, da se odmah ne pređe na krajnost (neophodnost uostalom neoboriva), prepostavlja se neuspeh zastrašivanja i sugerisala se, indirektno i netačno, manja efikasnost pretnje elastičnim odgovorom, bar na planu zastrašivanja. Elastični odgovor postao je isključivo zaštita od escalacije (to jest od proširenja neprijateljstava na sovjetsku i američku teritoriju), umesto da istovremeno bude način da se uspostavi verodostojnost američkog zastrašivanja.

I dalje, argumenti koje su upotrebljavali nosioci nove doktrine bili su, da tako kažemo, isuviše ubedljivi. Krajem 1960., izborna parola bila je *zaostajanje u raketnim sredstvima*.

ma (missile gap). Hitni program (*crash programm*) za povećanje broja američkih interkontinentalnih raketa u naoružanju Kongres je prihvatio sa velikom većinom. Šest meseci posle dolaska na vlast Kenedijeve administracije odnos snaga se kao čudom promenio. Ne samo da se više ne radi o američkoj inferiornosti već je američka nadmoćnost takva, da je sada moguća i strategija protiv snaga. Sovjetska nadmoćnost u klasičnom naoružanju je već od 1950. postavljena kao potpuno jasna, kao neka dogma. Vojni šefovi NATO su od 1954. godine dobili pravo da u slučaju potrebe upotrebe taktičko atomsko oružje da bi zaustavili »sovjetske horde«. Da bi opravdali novu doktrinu i na tome zasnivali povećanje klasičnog naoružanja, američki specijalisti tvrde da su procene o sto sedamdeset i pet sovjetskih divizija čista fantazija⁴⁶ i da su zapadnjaci i bez vanrednih napora u stanju da uspostave ravnotežu na klasičnom nivou, i da sa potpuno spremnih trideset divizija mogu da se uspešno suprotstave sovjetskoj agresiji čak i velikih razmera, bez pribegavanja taktičkom atomskom oružju. Činjenice i brojke su se suviše lako uklapale u koncepcije stratega da to ne bi izazvalo sumnju. Ako su američki stručnjaci danas u pravu, oni to juče nisu bili, i ko garantuje da drugi stručnjaci sutra neće to isto reći za današnje?

Skeptični ili nerazumni, Nemci su lako mogli da prigovore da se broj sovjetskih divizija smanjio jer inače nekoliko divizija više ili manje na Zapadu ne bi moglo osetno da izmene odnos. Što se tiče Francuza, oni su u teoriji strategije protiv snaga i elastičnog odgovora pre svega videli instrumente ili argumente protiv nacionalnih snaga zastrašivanja. Ove bi zapravo za duže vreme bile sposobne samo za dejstvo protiv gradova. One imaju vrednost samo u okviru jedne strategije opšte odmazde. Malobrojni Francuzi, koji su razumeli američku teoriju stepenastog odgovora, osudili su je čim se ona nije slagala sa doktrinom nacionalnih snaga.

Prema onome što ja znam, odgovorni ljudi iz krugova američke diplomatiјe nisu nikad zahtevali masovno povećanje klasičnih trupa NATO, oni nikad nisu izričito odredili kao cilj svojim saveznicima jednu armiju Saveza, dovoljnu za vođenje velikog rata, bez upotrebe taktičkog atomskog o-

⁴⁶ To uostalom izgleda i tačno.

ružja. Oni su, naročito kod Nemaca, insistirali da predviđene divizije budu stvarno formirane i da raspored tih trupa bude vojno opravдан, to jest da se bez odbrane ne ostavi ni jedan sektor na kome bi se pružala mogućnost upada i svršenih činova. Ali ako odgovorni američki diplomati — strategi nisu nikad išli za ekstremnom formom doktrine — ravnoteža na nivou klasičnog naoružanja ili prihvatanje velikog rata u Evropi klasičnim naoružanjem — izvesni teoretičari su ipak išli daleko i formalno su želeli da zapadnjaci nikad ne budu dovedeni u situaciju da budu prvi koji bi upotrebili atomsko naoružanje. Drugi su teoretičari, ne preporučujući izričito povlačenje atomskog oružja, želeli da se izvrše promene u organizaciji i komandovanju. Umesto rastresitog rasporeda ovih oružja po jedinicama, oni su preporučivali ili zamišljali jednu specijalnu komandu da bi isključili svaku opasnost od sudbonosne inicijative nekog vojnog komandanta na nižem stepenu hijerarhije.

Ovakvim mišljenjima teoretičara priključila su se i javno izgovorena mišljenja i odgovornih lica. Videli smo da teorija atomske strategije sadrži unutrašnje protivrečnosti. *Nemoguće je, po pravilu, otkloniti jednu opasnost, a da se ne poveća druga.* Ako su snage za zastrašivanje nepovredive, države neće strahovati od prvog udara neprijatelja, biće hladnokrvne u momentu krize i neće biti navedene da prve nanesu udar pošto nema opasnosti da budu obezoružane. Tehničkim jezikom rečeno, opasnost od *udara zbog prepostavke da će drugi izvršiti udar (preemptive blow)* iščezava postepeno po meri smanjivanja povredivosti snaga odmazde. Pošto je *udar zbog prepostavke* opasnost i za jednog i za drugog protivnika, nije nerazumno da protivnik koji je rastresito rasporedio ili zaštitio svoje sopstvene snage zastrašivanja želi da i protivnik to isto učini. U ovom smislu razumljiva je želja koju je izrazio Mak Namara da i Sovjeti takođe stave pod zemlju svoje interkontinentalne rakete. Ali ako Sovjeti prihvate ovaj savet, Sjedinjene Države će izgubiti svoj kapacitet strategije protiv snaga koji je elemenat njihove doktrine, možda neophodan za efikasnost zastrašivanja u korist svojih saveznika. Kad su obe snage zastrašivanja relativno nepovredive, teritorije protivnika su isto tako dobro zaštićene od direktnog napada, ali za to nisu u istom stepenu za-

štićene i strane teritorije, koje se nalaze pod pretnjom termonuklearnih odmazdi. U šemi stabilnosti na najvišem nivou između dve nepovredive termonuklearne snage čak je u pitanju i efikasnost zastrašivanja u cdnosu na neko ekstremno izazivanje, bar na teoretskom planu (na primer napad na Zapadnu Evropu ako se radi o američkom zastrašivanju). U svakom slučaju, izrazivši u jednom razgovoru da bi više želeo nego što bi strahovao od nepovredivosti sovjetske snage odmazde, Mak Namara je još jednom potvrdio pred svojim evropskim kritičarima da mnogo više misli na američku bezbednost (kojoj više odgovara isključivanje opasnosti udara zbog pretpostavke), nego na evropsku (kojoj više odgovara američki kapacitet strategije protiv snaga).

Jedan drugi spor, naizgled tehnički, izazvao je oštре komentare i podstakao je specijaliste na sumnju. Po lansiranju *Sputnika*, u trenutku kada su strahovali od brojne nadmoćnosti Sovjeta u pogledu interkontinentalnih raketa, Amerikanci su 1958—1959. postavili u Engleskoj, Italiji i Turskoj rakete srednjeg dometa »tor« i »jupiter«. Nekoliko meseci posle kubanske krize, u prleće 1963, doneta je zvanična odluka, odnosno najavljeno njihovo povlačenje. Odjednom su neki optužili Kenedija da je za uzvrat za povlačenje sovjetskih raketa sa Kube obećao povlačenje odgovarajućih⁴⁷ raketa iz Turske i Italije. Na ovo su američki rukovodioци s pravom odgovorili da je to povlačenje bilo odavno predviđeno i da je u skladu sa vojnom racionalnošću.

Ove rakete su oružja za prvi udar pošto su povredive i neprijatelj ih lako može eliminisati. Po teoriji ova oružja više izazivaju nego što zastrašuju. Objasnjenje i pored, svega nije bilo ubedljivo za sve Evropljane. Tačno je da ova oružja ne bi bila vredna u slučaju svetskog sukoba. Ali ona bi predstavljala pretnju za agresora koji bi pripremao ograničeno dejstvo. Ona predstavljaju dokaz američkog angažovanja i eventualni agresor bi uništavajući ih poubijao i američku poslugu, a to znači da bi bio izložen velikoj opasnosti opšte odmazde. Ova zastarela oruđa, nekorisna ili čak i opasna u okviru svetske strategije Sjedinjenih Država, ipak

⁴⁷ Verovatno manje usavršavanih jer su bile starijeg modela (tečno gorivo, dugo vreme potrebno za opaljenje, nedostatak zaštite).

su za Turke, kao i za druge Evropljane, predstavljala doprinos njihovoј sopstvenoj bezbednosti.

U opštem smislu većina Evropljana i general Norsted (Norstad) lično tražili su da se na samom tlu Evrope postave rakete srednjeg dometa koje su u stanju da održavaju ravnotežu sa sovjetskim raketama usmerenim na zapadnu Evropu. Zašto presretačka vatrica protiv sovjetskih raketa, postavljenih u istočnoj Evropi, ne bi bila otvorena iz raket koje su na tlu zapadne Evrope? Vrhovni komandant NATO general Norsted koji je živeo u Evropi, među Evropljanima, prihvatao je ove argumente. Izgleda da je i njegov naslednik, general Lemnizer (Lemnitzer), naklonjen da ih prihvati.

Ono čemu Vašington daje prednost može se opet objasniti u okvirima svetske strategije Sjedinjenih Država, ali sa izvesnim teškoćama. Američki stratezi izgleda ne žele da postave u kontinentalnoj Evropi raketu čiji je domet veći od nekoliko stotina kilometara da bi povukli jednu dodatnu demarkacionu liniju između uzajamnih udara na bliskom ili vrlo velikom udaljenju. Oni istovremeno ukazuju da ima dovoljno dokaza američkog angažovanja i to divizijama, eskadrilama, raketama sa dometom od nekoliko stotina kilometara. Zašto bi raketu sa dometom od dve ili dve i po hiljade kilometara trebalo da budu postavljene na evropskom tlu pre nego li na podmornicama, rastresito, koje nije moguće otkriti? Ali neki odgovaraju da ovo odbijanje ima za cilj da zadrži u rezervi mogućnost ograničavanja, dakle da označi jednu diskriminaciju (koju Evropljani ne mogu prečutno da prihvate) između rata u Evropi i rata između dva Velika.

Ove tehničke diskusije preovladale su u svetskoj štampi i pretvorile su se u polemiku sutradan posle afere sa skajboltom (skybolt) i sporazuma na Bahamskim ostrvima, do kojega je zatim došlo. Ukratko, Britanci su računali na raketu zemlja-vazduh skajbolt da bi za nekoliko godina produžili, bar teoretski, efikasnost svoje nacionalne snage zastrašivanja, (nadzvučni bombarderi tipa V). Iako su već pre više meseci upozorenji da se u završavanju skajbolta naišlo na nepredviđene teškoće, i da će projekat zbog vanredno velikih troškova i procene o nedovoljnem randmanu biti napušten, Englezzi su, bar izvestan deo vlade i javnosti, iznenadno saznali za američku odluku. Posledice u pogledu bezbednosti

nisu bile velike: samostalna upotreba engleske snage zastrašivanja je vrlo malo verovatna, a gubitak fikcije o nezavisnoj snazi za nekoliko godina nije osetno povećao opasnost kojoj je Velika Britanija izložena. Međutim, politički i moralni udar je za Englesku javnost bio težak.

Britanska vlada je već bila odbacila i to posle oko sto miliona utrošenih funti, projekat rakete blu strik (Blue Streak), koja bi joj obezbedila nezavisnu snagu odvraćanja. Ako se u skajboltu ne bi našla zamena, vlada bi opoziciji pružila priliku koju bi ova iskoristila za izazivanje pada politike konzervativaca. Ni posle deset godina, ni posle stotina miliona utrošenih funti Velika Britanija nije još uvek imala, odnosno nije više imala, nezavisnu snagu koja bi je stavljala u jedinstven položaj među svim državama osim dve velike sile.

Prisiljen ili smatrajući se iz razloga unutrašnje politike prisiljenim da nađe zamenu za skajbolt, Mak Milan je stalno odbijao da na sebe preuzme, bilo sam ili u kooperaciji sa Sjedinjenim Državama, proizvodnju raket vazduh-zemlja velikog dometa.⁴⁸ Konačno su dve vlade sklopile već poznati sporazum, kojim se predviđa da Sjedinjene Države ustupe Velikoj Britaniji rakete *polaris* (a Velika Britanija bi proizvodila podmornice i nuklearne bojeve glave). Za uзврат, konzervativna vlada se obavezala na učešće u jednoj multinacionalnoj snazi zastrašivanja, čime bi nacionalne britanske snage od sada bile integrisane pod jednu specijalnu komandu NATO, ali ne bi izgubile svoju autonomiju i uz rezervu da bi mogле biti povučene u slučaju ugrožavanja »viših nacionalnih interesa« Velike Britanije. Na kraju jedan član sporazuma se odnosi na multilateralne snage, u čijem sastavu bi bile podmornice, ili površinski brodovi sa mešovitom posadom, a nosili bi rakete »*polaris*«.

Sada treba da ispitamo reakciju tri glavne evropske sile na Mak Namarinu doktrinu i na probleme koji su postavljeni Bahamskim sporazumom.

⁴⁸ On je takođe odbio i rakete vazduh—zemlja sa manjim dometom.

Englesko mnjenje, uzeto u celini, o pitanju atomske strategije podeljeno je. Ostavimo po strani grupu *unilaterala*-lista ili pristalica jednostranog razoružanja Velike Britanije, ali ipak ne zaboravimo da je ova grupa uticajna i pored toga što je konačno potučena na političkom polju zahvaljujući delovanju Hju Gejtskela, unutar Laburističke partije. Pacifizam britanskog naroda, koji je bio manifestovan više puta između dva rata, danas se izražava protivljenjem atomskom naoružanju: ovo mišljenje zastupaju milioni građana.

Većina engleskih analitičara — istina malobrojnih — pristalice su američke teorije sa više ili manje rezerve u nekim pojedinostima. Nedavno preminuli Džon Stači (John Stachey), vezivao se, u svojoj poslednjoj knjizi *O sprečavanju rata* (On the prevention of war) za osnovne ideje rođene u Santa Moniki i Kembridžu, ideje koje su takođe osvojile i Belu kuću i Pentagon; i on je preporučivao pojačanje Zapada u klasičnom naoružanju, vezu između atomskih sila, održanje mira, u očekivanju željenog, ali u ovom trenutku nemogućeg razoružanja, i to zahvaljujući zajedničkom dejstvu atomskog kluba (bez obzira na sukobe među članovima tog kluba pobedivao je i trebalo bi da pobedi njihov zajednički interes da se ne posluže tim oružjem). Direktor Iistituta za strategijske studije Elester Baklu (Alastair Buchan), sa svoje strane prihvata, možda najznačajniju tezu američkih teoretičara i to neophodnost jedne atlantske sile odvraćanja, koja bi bila pod objedinjenom operativnom komandom. On traži zadovoljenje želje koju su manifestovali izvesni Evropljani da efektivno učestvuju u rukovođenju strategijom Saveza, u reorganizaciji Atlantskog pakta, a ne u povećavanju nacionalnih snaga ili stvaranju neke evropske snage (on ovoj ne negira tehničku mogućnost).

Što se tiče političkih partija sadašnja situacija izgleda (jer postoje sumnje u više pitanja) sledeća. Odbacivši tezu jednostranog razoružanja Laburistička partija ne predviđa ni stvaranje jednog kluba neatomskih sila koji je zamišljaо H. Gejtskel. Novi šef partije Harold Vilson za sada je izjavio da bi napustio svaku nameru o nezavisnim snagama zastrašivanja, već da bi više sredstava dao za klasične snage, po

želji Amerikanaca, i da bi obnovio pregovore na bazi sporazuma u Nasau. Kad bi došao na vlast, možda bi otkrio da je teže nego što on to danas misli promeniti politiku vođenu petnaest godina, koja je koštala znatne sume.⁴⁹

Predstavnici Konzervativne partije različito izražavaju svoje stavove. U Parizu, u savetima NATO, oni su najčešće pristalice kolektivnog dejstva i integracije. U Londonu i pred Parlamentom oni se služe većim brojem omiljenih Degolovih i degolističkih argumenata: niko nije u stanju da zna šta nosi budućnost; jedna velika država ne može u pitanju svoje odbrane u celini da zavisi od druge države; nema garancija da bi Sjedinjene Države uvek odlučile da se angažuju u zaštiti onoga što bi vlada Njenog Veličanstva smatrala svojim vitalnim interesom.

Koje reči verno izražavaju misli Lorda Hjuma i Harolda Mak Milana? Londonske, koje obazrivo evociraju minimalno verovanje u američko zastrašivanje zbog postepenog izjednačavanja termonuklearnih snaga? Pariske, koje svojom atlantskom ortodoksnošću tako odudaraju od stavova francuskih vladajućih krugova? U stvari, konzervativna vlada je ocenila da je politički nemoguće odustati od nacionalne snage zastrašivanja. Ali sumnjam da je stvarno verovala u efikasnost te snage u odnosu na Sovjetski Savez. Nacionalna snaga garantuje više *status*, a manje bezbednost Britanije. Ali Mak Milan ne može ni izričito da opravdava jednu vojnu politiku prestižom, a ni otvoreno da se suprotstavi američkim koncepcijama, zbog »specijalnih veza« koje računa da održi sa Sjedinjenim Državama, a posebno sa američkim Komesarijatom za atomsku energiju.

Ovo dvoumljenje između volje da se ima nacionalna snaga i želje da se prividno slaže sa američkom doktrinom razotkriveno je potpuno u pitanju multilateralnih snaga. Konzervativna vlada prihvatile je principe sporazuma u Nasau, ali nije poštovala ovu poluobavezu. Velika Britanija je konačno oktobra 1963. prihvatile učešće u razgovorima o ovim snagama, ali nije uzela nikakve obaveze.

Što se tiče nemačke reakcije na Mak Namarinu doktrinu i u Federalnoj Republici nailazimo na istu dvojnost kao

⁴⁹ Ako se uzme okrugla brojka od 200 miliona funti godišnje, za deset godina to iznosi 2 milijarde funti.

i u Velikoj Britaniji. Reakcija službenih krugova, posebno ministra odbrane Štrausa, bila je negativna. Ali su neki analitičari i službeni predstavnici Socijaldemokratske partije prihvatili stavove bliske stavovima Džona Stačija, dakle američkih doktrinara.

Najpoznatiji analitičar pristalica američke doktrine je Helmut Šmit (Helmut Schmidt), čija knjiga *Obrana ili odmazda* (Verteidigung oder Vergeltung) nosi sličan naziv kao knjiga Lidl Harta *Zastršivanje ili obrana* (Deterence or Defense). Kao i zastupnici suprotne škole, Šmit kao polaznu tačku takođe uzima slabljenje američkog zastrašivanja zbog pojačane povredivosti američke teritorije. Ali umesto da ovo slabljenje pripše isključivo ili uglavnom bilo udaljenosti Sjedinjenih Država, bilo doktrini elastičnog odgovora, bilo nesposobnosti jedne države da štiti drugu, pošto agresor nikad ne bi mogao poverovati da bi jedna država prihvatile neizmernu opasnost radi interesa druge kao radi same sebe, Šmit ga, pripisuje pre svega povećanoj monstruoznosti oružja i mogućim razaranjima. Kaže se da Amerikanci ne bi bili spremni da žrtvuju Njujork i Boston za London i Pariz. Neka bude! Ali da li bi Francuzi bili spremni da žrtvuju Pariz zbog Hamburga? Ili čak celu Francusku da bi spasli jedan grad ili pokrajину? Drugim rečima, pod uslovom da ne upotrebi odmah snažna oružja, agresor ne bi izazvao opštu odmazdu, čak i kad bi bio direktno napadnut imalac snage zastrašivanja. Svaka velika država koja ima atomsko naoružanje treba da bude u stanju da podigne atomski prag, drugim rečima, da raspolaže izvesnim kapacitetom odbrane, bez kojeg bi, danas ili sutra, bila primorana na alternativu kojoj neumoljivo vodi slepa nada, zasnovana na pretnji koja je sve manje »uverljiva«.

Napuštanje doktrine masovne odmazde se nametnulo samo po sebi Sjedinjenim Državama i ono će se nametnuti na isti način i još više evropskim državama koje stvaraju nacionalne snage zastrašivanja, dakle ograničene i povredive snage. Erler i socijaldemokrati izgleda naginju u ovom pravcu, pa je iz ovakvog razmatranja proizašao zaključak o jačanju Zapada klasičnim naoružanjem, to jest jednakost na svim nivoima.

Suprotnu tezu izložio je takođe radikalno Albert Vajnštajn (Albert Weinstein), vojni kritičar *Frankfurter Allgemeine Zeitung-a*, za koga se smatra da prenosi mišljenja Jozefa Strausa. Ovoga puta polazna tačka nije slabljenje američkog odvraćanja, već nesposobnost zapadnjaka da izjednače klasične snage sa Sovjetskim Savezom. Vrlo industrijalizovane zemlje, kao što su zemlje Zapadne Evrope, sa gradskim stanovništvom, naviknutim na visok životni standard i udobnost, neće nikad biti u stanju da se suprotstave uspešno u kopnenoj, borbi jednoj armiji još poluprimitivnog naroda. Osim toga nemački narod posle šoka u prethodnom ratu želi sprečavanje, a ne samo ograničavanje novih neprijateljstava. Svaka operacija na nemačkoj teritoriji, čak i kratkotrajna, i bez teritorijalnih gubitaka nanela bi smrtan udar moralu nacije i postojanju Federalne Republike.

Uostalom teško je zamisliti rat koji za Federalnu Republiku ne bi bio totalan: svaki rat bi značio neoprostivu katastrofu, jer bi neizbežno ili skoro neizbežno bila opustošena teritorija Federalne Republike, približna polovini teritorije Francuske, tj. oko dve stotine pedeset hiljada kvadratnih kilometara. Ono što bi, gledano iz Vašingtona bio ograničeni, gledano iz Bona izgledao bi i stvarno bio bi totalni rat. Ako postoji suprotnost »nacionalnih interesa« između dve zemlje Atlantskog saveza, onda je to upravo između Federalne Republike i Sjedinjenih Država, kako to smatra većina analitičara. I jedna i druga žele da preduprede bilo kakav, mali ili veliki, rat. Ali se jedna od njih, nalazeći se u prvoj liniji, loše prilagođava jednoj strategiji koja bi pod pretekstom smanjivanja mogućnosti eskalacije povećala mogućnost male agresije, a druga, nalazeći se udaljena više hiljada kilometara od eventualnog kopnenog ratišta, ima kao prioritetni cilj sprečavanje eskalacije, a spremna da u slučaju potrebe prihvati izvesna neprijateljstva koja bi prema njenom stanovištu bila malog obima.

Pošto je ova teoretska suprotnost nacionalnih interesa prihvaćena, ostalo je otvoreno pitanje koja je strategija najefikasnija protiv opasnosti onoga što nazivamo »mala agresija«. Jer, polazeći od argumenata Alberta Vajnštajna, logično je opravdavati i strategiju elastičnog odgovora i strategiju opšte odmazde. Bilo bi sigurno preterano paradoksalno

tvrditi da zapadnjaci slabe svoj kapacitet zastrašivanja u odnosu na lokalne operacije time što stvaraju sredstva da im se odupru i bez upotrebe atomskih oružja.

Ako sam dobro razumeo, Vajnštajnovi argumenti služe da se odbace ove razlike, ocenjene kao uzaludna prefinjenost. Onoga dana kad oružje počne da govori, svako će u borbi angažovati sva svoja sredstva, kao što su države uvek činile kada su bili u pitanju osnovni interes, ne brinući se za stepenovanja razrađena u tihoj atmosferi instituta i univerziteta. Postavljeni zahtev da se, pre početka rata, istakne brojnost prelaznih faza između prve opaljene topovske granate i prve atomske eksplozije ne bi imalo drugi rezultat sem da izazove sumnju neprijatelja u zapadnu odlučnost, a da osetno ne smanji verovatnost prelaza u krajnost ako bi prag nasilja bio stvarno pređen.

Zaključimo privremeno u vezi sa ovom, u 1963. godini potpuno teoretskom raspravom, da uticaj doktrine elastičnog odgovora na zastrašivanje zavisi od interpretacije koju joj daje eventualni agresor i od mera koje unapred preduzima strana koja je u defanzivi. Uostalom, agresor može u tome da vidi izraz povlačenja pred ratnim iskušenjem ili sasvim suprotno, razumnu organizaciju zastrašivanja na svim nivoima, dakle dokaz neosporne i razumne volje. A možda će prihvati jednu ili drugu interpretaciju, zavisno od toga koliko će primena doktrine biti dovoljno uverljiva ili ne. Onaj koji izjavljuje da je odlučio da najpre angažuje samo klasična sredstva, a nema ih u dovoljnoj količini, doprinosi, nesporazumu. Onaj koji daje do znanja da neće prvi pribeci upotrebi atomskih oružja treba da stvori sredstva da bi održao ovo prečutno obećanje. Drugim rečima, on na ovaj način upućuje protivrečne poruke; na rečima on obaveštava da namerava držati se strategije elastičnog odgovora, a na delu otkriva svoju nesposobnost da se prilagodi takvoj strategiji. Do kakvih bi zaključaka sagovornik mogao doći na osnovu ovog nemog dijaloga? Niko nije u stanju da to kaže.

Iako je nemačka reakcija na Mak Namarinu doktrinu bila prečutna — utoliko više što kancelar Adenauer nije pokazao ravnodušnost prema onima koji su u doktrinu sumnjali kao u prvu etapu američkog dezangažovanja, ili bar samo atomskog — vlada u Bonu, kako kancelar, tako i mi-

nistar odbrane fon Hasel, koji je u međuvremenu zamenio Jozefa Strausa, odmah je odobrila sporazum u Nasau.

Bonska republika se Pariskim ugovorom obavezala da neće proizvoditi atomsko oružje (kao ni hemijsko ni bakteriološko — ABH). Ona nema zemljište gde bi mogla da izvodi eksperimente atomskim ili termonuklearnim oružjem. Pošto se nalazi u neposrednom dodiru sa sovjetskim blokom, a njenja bezbednost zavisi od velike, ali daleke sile Sjedinjenih Država, ona mora da formira glavninu divizija NATO. Čak i kad bi izrazito povećala svoj vojni budžet — što nije prihvatljivo s obzirom na današnje stanje Republike — ona ne raspolaze izvorima koje zahteva jedan vojni atomski program; a ovakav program bi se našao pred dvostrukim vetom i Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država. Prema tome ponuda multilateralnih snaga pružala je bonskoj vladu mogućnost ne da se približi nezavisnoj snazi zastrašivanja — što ne dolazi uopšte u obzir — već da dođe do potpunijeg saznanja o nuklearnoj strategiji. Tako je Federalna Republika dobila pravo da učestvuje u radovima štabova, u koncepciji i postavljanju strategije. Svakako, ove multilateralne snage prema službenom predlogu i dalje će biti integrisane u celokupne atlantske snage, i pod operativnom komandom Predsednika Sjedinjenih Država. Ali ovo jedinstvo komandovanja odgovara bar privremeno prirodi stvari. Za deset godina priroda stvari teži da se izmeni i onog dana kada politička Evropa bude stvarno ujedinjena, možda čovek iz Bele kuće neće sa toliko nepomirljivosti držati američki veto.

Nijedan od motiva zbog kojih je bonska vlada lepo primila sporazum u Nasau i projekat multilateralnih snaga nije mogao da utiče na francusku odluku. Francuska je preuzeala realizaciju svog vojnog atomskog programa. Ona ima A-bombe, vektore prve generacije (miraž IV), tvornicu za izdvajanje izotopa u izgradnji u Pjerlatu. Na konferenciji za štampu januara 1963. general De Gol je potpuno jasno izjavio: »Francuska je upoznata sa anglo-američkim ugovorom na Bahamskim ostrvima. Niko se, bez sumnje, neće začuditi što mi takvom kakav je ne možemo da se pridružimo. Zaista nam ne bi bilo korisno da kupujemo rakete polaris, a nemamo ni podmornice da ih lansiramo, niti termonuklearne glave da ih naoružamo. Doći će, svakako, dan kada ćemo i mi

imati te podmornice i te nuklearne glave, Ali moraćemo duго да чекамо. Jer su svetski rat, invazija i njene posledice uticali mnogo na naše zakašnjenje u atomskom razvoju. Kad jednog dana budemo imali te podmornice i te glave, kakvu će vrednost tada imati ti polarisi? Verovatno da ćemo u tome trenutku raspolagati našim sopstvenim raketama. Drugim rečima, izražavajući se tehnički, ova stvar nije, kako se to kaže, „aktuelna“. Ali ona takođe ne odgovara ni principu o kom me sam maločas govorio, a koji se sastoji u tome da imamo našu silu zastrašivanja. Dati naša sredstva za multilateralne snage, pod stranu komandu, značilo bi prekršiti taj princip naše odbrane i naše politike«.

Neosporno je da su ovi tehnički argumenti valjani. Ali sporazum u Neso-u (Nasau), koji je prečutno stavljao Francusku na isti nivo kao i Veliku Britaniju, nije bio ponuđen u jednoj zauvek neizmenljivoj formi. On je mogao biti polazna osnova za pregovore. General De Gol je odlučio drukčije, kako je to mogao svako da predvidi. On verovatno nije ocenio da je došao trenutak za francusko-američke pregovore i cilj koji on postavlja — potpuna nezavisnost francuske snage zastrašivanja — potpuno je suprotan američkom cilju: održati jedinstvo atlantske komande u domenu atomskog i termonuklearnog naoružanja.

Što se pak tiče argumenata koje je general De Gol isticao u korist snage zastrašivanja oni su većim delom klasični i na njih nailazimo u mnogim komentarima. »Zastrašivanje je danas činjenica i kod Rusa i kod Amerikanaca, a to znači da bi u slučaju opšteg atomskog rata neizbežno došlo do strahovitih a možda i smrtonosnih uništavanja i u jednoj i u drugoj zemlji. U takvim uslovima niko na svetu nije u stanju da kaže da li će, gde, kada, kako, u kojem obimu biti upotrebljeno atomsko naoružanje za odbranu Evrope«.

Formula sama po sebi nije srećno odabrana. Jer atomsko naoružanje ne služi »za odbranu« jedne zemlje, već »za odvraćanje« agresora od napada. Ako bi pak došlo do upotrebe, »odbrana« Evrope atomskim naoružanjem značila bi njen potpuno uništenje. Ali šef države aludira na slabljenje američkog zastrašivanja koje je usledilo zbog povredivosti teritorije Sjedinjenih Država (to je poslastica pri ovakovom načinu diskusije), ne pitajući se da li bi Francuska snaga

bila u stanju da popuni ovo slabljenje, drugim rečima, da li bi ona bila dovoljno sposobna da odvrati tamo gde američka sila ne bi uspela.

Prividna zbrka između zastrašivanja i odbrane čini celi deo govora Predsednika Republike posvećen kubanskoj krizi teško razumljivim. »Našavši se pred direktnim atomskim napadom sa Karipskih ostrva, Amerikanci su preuzeли sve da se oslobode te pretnje i, ako treba, i da je silom odstrane, a da pri tome ni oni niti iko drugi nije ni pomislio da bi igra trebalo da se odigra u Evropi i sa direktnim učešćem Evropljana. S druge strane, oni su odmah odlučili da za suprotstavljanje direktnom napadu, bilo da on potiče samo sa Kube ili da je kombinovan sa još nekim sa druge strane, upotrebe automatski za druge potrebe ona sredstva koja su namenjena za odbranu Evrope, čak i u slučaju da je i ona bila napadnuta«. Postavka da bi oružje namenjeno za sukob u Karipskom moru nedostajalo za odbranu Evrope lišena je svakog smisla u okvirima atomske strategije, bilo da se radi o strategiji zastrašivanja ili o strategiji upotrebe. Odlučnost, manifestovana u Karipskom moru, jačala je zastrašivanje koje pokriva Evropu upravo još više jer je sav vojni aparat Sjedinjenih Država u celom svetu bio u stanju pripravnosti. Sa druge strane i da je došlo do upotrebe, Sjedinjene Države imaju u Evropi dovoljna skladišta taktičkog atomskog oružja; eventualna upotreba u Karipskom moru dela sredstava uskladištenih u Sjedinjenim Državama ne bi ni u čemu oslabila odbranu Evrope. Kubanska kriza otkriva jednu sasvim drugu opasnost za Evropu, a to je da bi mogla biti upletena u sukob koji bi izbio na sasvim drugom kraju sveta. Ali kako je moguće koristiti se prednostima koje pruža jedan savez a da se istovremeno to i ne plaća? Prednost je u zaštiti koju vam nudi najjači član Saveza; a cena je u prihvatanju opasnosti radi očuvanja interesa jednog saveznika.

U jednom delu te iste konferencije za štampu general De Gol je jedva naveo uslove u kojima bi francuska snaga imala samostalnu efikasnost, različnu od efikasnosti američke snage. »Godine 1945«, rekao je on, »za kapitulaciju Japana, koji nije bio u stanju da odgovori istom merom, bile su dovoljne dve, tada samo elementarne bombe. Ne želim ovde da iznosim prepostavke u kojima bi Evropa mogla da pre-

trpi lokalne nuklearne akcije, ali čije bi političke i psihološke posledice bile ogromne, osim ako ne bi bila potpuno sigurna u odmazdu istog obima koja bi trenutno usledila«. I ovaj je primer nesretno izabran i ne pruža dokaze o dubljoj analizi problema današnjice. U trenutku kada su te dve bombe eksplodirale nad Hirošimom i Nagasakijem, Japan je već bio pobeden, a pristalice mira su mesecima pokušavale da stupe u vezu sa Vašingtonom. Od svih pretpostavki najneverovatnija je upravo ta »lokalna nuklearna akcija« (jedna bomba na Hamburg ili Diseldorf). Jer na takve akcije Sjedinjene Države ne bi mogle a da ne odgovore bar jednakim akcijama. I dalje, ako u sadašnjem kontekstu ne odvraća američka snaga sovjetske rukovodioce, od »lokalnih nuklearnih ratova« zbog kojih bi ih to razloga mogla odvratiti francuska snaga? Argument je dvostruko slab: on upućuje najpre na jednu krajnje neverovatnu mogućnost, protiv koje zatim francuska snaga ne bi imala nikakav značaj u smislu zastrašivanja.

I sam general De Gol javno nije zauzeo jasan stav u sporu između opštег i elastičnog odgovora.⁵⁰ Ali nacionalna snaga, koja je povrediva i koja se može upotrebiti samo u dejstvu protiv gradova, logično vodi preporučivanju opšte odmazde. Francuska doktrina upotrebe snaga zastrašivanja fatalno ponavlja, ali deset godina kasnije, doktrinu masovne odmazde, i to u liliputanskim razmerama.

Uostalom, odluka generala De Gola dokazuje se argumentima, ali se zasniva na njegovoj filozofiji: Mešaju se pojmovi države i narodne odbrane. »Ako jedna zemlja kao Francuska treba da vodi rat, to treba da bude *njen* rat. Treba da to ratno naprezanje bude *njeno* ratno naprezanje. Ako bi bilo drugojačije, onda bi naša zemlja došla u sukob sa celokupnom svojom prošlošću, sa svojom ulogom, sa poštovanjem koje gaji prema samoj sebi, sa svojim duhom... Sistem integracije je preživeo«.⁵¹ U kome to obimu ta tradicionalna filozofija, stvarana u eri nacionalnog apsolutizma (najviše četiri do pet vekova), još uvek odgovara vremenu u kome rat, za razliku od »rata koji su vodili naši očevi«,

⁵⁰ Francuski predstavnici u vojnim savetima Pakta zastupaju u teoriji stav opšte odmazde.

⁵¹ Govor u Vojnoj akademiji od 3. novembra 1959.

ne bi dopustio da išta preostane od nacionalne biti? O tome se može diskutovati. A francuski duh će preživeti mir, koji čak obezbeđuje integrisana sila, a ne i rat, ma koliko ovaj bio francuski. Ukratko, u atomskoj eri sve, podrazumevajući i vekovnu ambiciju za nezavisnošću, mora da bude podređeno današnjim potrebama bezbednosti.⁵²

Tačno je da se »Francuska može eventualno uništiti dejstvom sa bilo koje tačke na svetu«, što znači da »naša sila treba da je spremna za dejstvo gde bilo na Zemlji«. Ali ako ova činjenica objašnjava cilj, to još uvek nije dovoljno da on bude u našem domašaju, i to bar za budućih petnaest godina.

⁵² Sto ne znači da želja za nezavisnošću nema nikakvu vrednost.

FRANCUSKA SNAGA ZASTRAŠIVANJA

Pristalice i protivnici francuske snage zastrašivanja su najčešće pasionirani i kategorični. Mnogi od njih, i to i jedni i drugi, zauzimaju principijelan stav. Razumljivo je, na primer, da degolistička osuda integracije sama po sebi logično prepostavlja prihvatanje atomskog programa bez obzira na rezultat koji se od njega očekuje. Pacifisti su očevidno neprijateljski nastrojeni prema širenju toga oružja, a među njima i oni koji zbog nemogućnosti opštег razoružanja traže bar eliminisanje atomskog naoružanja.

I najcenjeniji eksperti vrlo često žongliraju vrlo sumnjivim ciframa. Na jednoj konferenciji za štampu, dатој у име *Nacionalne lige protiv udarne snage*, Žil Mok je tvrdio da bi jednom H-bombom bilo opustošeno 20.000 km^2 i uništeno oko 200.000 ljudskih života u SSSR-u (gde je gustina naseljenosti 10), a 1.700.000 u Francuskoj (gde je gustina naseljenosti 85). Nije istina da se bilo kojom H-bombom pustosi 20.000 km^2 . Komisija za atomsku energiju (Atomic Energy Commission) u procenama, datim 1. oktobra 1961, objavljuje sledeće podatke za bombu od 100 megatona: velika oštećenja od udarnog talasa prostirala bi se na udaljenju do 29 kilometara i na površini od 2.600 km^2 . Možda bi se uništenja zbog požara proširila na udaljenje do 100 kilometara i zahvatila 30.000 km^2 . Ali nijedna od dveju velikih sila za sada nema bombe od 100 megatona te su procene o topotnom dejstvu još uvek za diskusiju. Prema zvaničnim procenama, za bombu od 20 megatona poluprečnik velikih oštećenja od udarnog dejstva bio bi 13 (ili 16) kilometara, što znači deset puta

veći od poluprečnika bombe od 20 kilotona, a za jačinu bombe koja je hiljadu puta veća. Prema ovim podacima površina, opustošena udarnim dejstvom, računala bi se u stotinama, a ne u hiljadama kvadratnih kilometara. Tačno je da bi oštećenja zahvatila i površinu van »poluprečnika velikih oštećenja«. Ali i pored toga jednačina: H-bomba = 20.000 km² ne može da bude tačna ni po kojoj od danas zvanično prihvaćenih procena.⁵³

Još manje je tačan proračun broja poginulih zavisno od gustine stanovništva. On bi bio tačan da se bombe bacaju po neprijateljskoj teritoriji bez reda i cilja. Ako se bombe bacaju na gradove, proračun se izvodi na osnovu gustine stanovništva u gradovima, a ne na osnovu opšte gustine stanovništva.

Preterane procene ne mogu dobro da posluže cilju koji zastupa Žil Mok i *Nacionalna liga protiv udarne snage* i otkrivaju bok upravo zagovaračima suprotne teze: »Trideset termonuklearnih projektila bilo bi dovoljno za uništenje Francuske«. Iz toga sledi da bi »svaka zemlja koja ima oko trideset termonuklearnih punjenja mogla bilo kojoj drugoj zemlji da nanese uništenja takvog obima koji odgovara njenoj veličini a bez obzira na veličinu zemlje, kojoj udar nанosi, a od momenta postojanja interkontinentalnih raketa i bez obzira na njen geografski položaj«.⁵⁴ Tako P. M. Galoa (pošto je pobrkao sadašnjost i moguću budućnost) »dekreтује« da termonuklearno oružje »neutrališe naoružane mase, izjednačuje demografije, sažima geografska udaljenja, niveliše reljef, ograničava prednosti koje su velike sile imale do juče zbog veličine svojih teritorija (povlačenje na velika prostranstva)...« I na kraju: »lako je dokazati da se tako različite zemlje kao što su Švajcarska i Kina nalaze u istom položaju u odnosu na nuklearnu opasnost«. Za jednu veliku silu, po Žil Moku, prostor je u termonuklearnom dobu značajniji nego ikad ranije. General Galoa tvrdi potpuno suprotno: prostor je potpuno izgubio značaj. Ove dve postavke se same

⁵³ Možda Žil Mok misli na radioaktivno dejstvo, a ne na udarno ili toplotno. Čak i u tom slučaju cifra je sumnjiva.

⁵⁴ Citat iz članka P. M. Galoa u »Monde diplomatique« koji je citiran u »Za i protiv udarne snage« u izdanju John Didier, Pariz.

uzajamno opovrgavaju upravo svojom isključivošću. Prostor i dalje i uvek ima svoj značaj, bilo da se radi o ispitivanju bombi, bilo o obezbeđenju preživljavanja jednog dela stanovništva, bilo o rastresitom rasporedu sredstava odmazde.⁵⁵ Čak je lakše izvršiti udare po industrijskim centrima međusobno udaljenim hiljadama kilometara nego kada su oni na bliskom odstojanju. A koliko godina treba da prođe da bi zemlja kao Francuska bila u stanju da u drugom udaru uputi na teritoriju jedne velike sile trideset termonuklearnih projektila? Hoće li i u takvom slučaju državnici uspeti da uspostave odnos između cene koštanja i randmana shodno zahtevima teoretičara proporcionalnog zastrašivanja?

Završavajući sa citiranjima, navedimo i jednu rečenicu Mišela Debrea, koji posle jedne razborite ali površne diskusije kategorički zaključuje sledećim: »Zaključak je jasan, i ne treba se zavaravati. Može se čak i reći da ne preostaje nikakav izbor, osim da se odbaci svaka politička samostalnost, svaka uloga u međunarodnom životu, svaka naučna ambicija u sutrašnjem svetu, prosto rečeno svaka oružana obrana.* Verovalo se da je Velika Britanija tokom deset godina imala velike koristi od svoje nacionalne snage, a ona je u stvari išla iz diplomatskog poraza u poraz. Da li kontinen-

⁵⁵ U članku od aprila 1963. u »Revue de Defense nationale«, kao i u »Tribune libre du Monde« (od 28/29. jula 1963) P. M. Galoa pripisuje R. E. Lapu mišljenje po kome je za uništenje jednog američkog zaštićenog raketnog sredstva potrebno 40 raketa. Ako se uzmu u obzir proračuni dr Lapa i ako Sjedinjene Države imaju 1.000 raketa u silosima, Sovjeti bi trebalo da lansiraju salvu od 40.000 nuklearnih raketa. Danas oni verovatno nemaju više od 200. (Nova spoljna politika Sjedinjenih Država i bezbednost Evrope, *Revue de Defense nationale*, april 1963, strana 573, tačka 1). Lap u svojoj knjizi *Kill and Overkill* (1962) ništa slično nije napisao: »Sa srednjim odstupanjem od jedne milje i sa punjenjem od 10 megatona neprijatelj bi mogao uništiti naše ojačane baze atlasima i titanima sa nekoliko stotina raketa«, strana 573. Isti doktor Lap piše u majskom broju *Bulletin of Atomics Scientists*: »Procena se menjala od nekoliko (u novemburu 1962) do 8 (Mak Namara u januaru 1963) potrebnih raketa, a ja sam već četiri godine jasno zastupao gledište da treba da očekujemo da čak i »ojačane« (»hardened«) baze postepeno postaju slabije u onoj meri u kojoj se povećava broj neprijateljskih interkontinentalnih raket. Lično mislim da naši zaštićeni minitmeni iz istih razloga nisu dobra nacionalna investicija«.

* »Au service de la nation« — Paris 1963., str. 158.

talna Evropa ili Francuska ne bi imala »samostalnost«, ni »međunarodnu ulogu«, ako bi se integrisala u jedan atlantski sistem zastrašivanja? Upravo isključivost u tvrdnjama Mišela Debrea pokazuje da dokazi nisu sigurni.

Da li je ovom strastvenom jakobincu uvek potrebna neka tema kojom će se zanositi, pa pošto više nema Alžira, on ga zamenjuje snagom zastrašivanja?

*

Nije dobro apstraktno i jednom zauvek biti pristalica ili protivnik nacionalne snage zastrašivanja. Ona predstavlja jedan od mogućih načina korišćenja ograničenih izvora. Upravo nam način mišljenja kojim se služe ekonomisti, to jest marginalističko rezonovanje nudi najpogodniji metod da dođemo do smišljene, ako ne racionalne, ono bar razborite odluke.

Koje su to zapravo razne vrste *randmana* — prednosti ili nedostaci ili pak pozitivni ili negativni randmani za koje verujemo da nam daje oružje za koje se izdvajaju određeni izdaci (da bi uprostili stvar, oni u Francuskoj u 1963. iznose dvadeset milijardi franaka). Randman na koji svako odmah pomisli (ili bolje rečeno, doprinos bezbednosti koji daje jedna ili druga vrsta oružja), a ovaj je jedina vrsta randmana koji ponekad advokati, a još češće tužioci, imaju smelosti da spomenu. Ali isključiva analiza bezbednosti bi lažno prikazala prave razloge odluke. Tu treba dodati bar još tri druga elementa: *uticaj na saveznika* ili *samostalnost u okviru saveza*,⁵⁶ *prestiz na svetskoj pozornici* i najzad *uticaj odabranog programa na razvoj ekonomije, a posebno na naučni progres*.⁵⁷

Rasprava se skoncentrisala upravo na pitanje doprinosa bezbednosti. Ali i ovde je on vrlo široko i netačno pokazan zbog skoro isključivog vezivanja za prvu generaciju snaga

⁵⁶ Uticaj i samostalnost se ne potiru neizbežno. Francuska bi možda imala više uticaja na američku strategiju ako bi oduštala da bude usamljeni jahač.

⁵⁷ Ova lista nije iscrpna. Atomsko oružje je moglo biti zamišljeno i kao sredstvo umirenja armije zbog gubitka imperije ili s ciljem da Francuska povrati poverenje u sebe.

zastašivanja. Pristalice francuske snage su sami sebe stavili u loš položaj osuđujući se na dokazivanje vrednosti zastašivanja pedeset aviona miraž VI. General Galoa, koji je ipak manje naivan, dokazuje kroz sve članke da bi mali kapacitet odmazde bio dovoljan za zastašivanje jedne velike sile, ali kao dokaz on redovno ukazuje na mali, relativno nepovrediv, kapacitet (ili čije bi uništenje postavilo teške probleme); on govori da sutra više neće biti razlike između Švajcarske i Kine zbog egalizatorske moći atoma, ali ne tvrdi ni to da danas sovjetske rakete srednjeg dometa ili bombarderi nisu u stanju da unište većinu miraža IV, niti pak da je moguće da nekoliko preživelih miraža prođu kroz sovjetsku obranu u stanju njene pune pripravnosti.

Analizirajmo jednu snagu koja ima pedeset miraža IV i u okvirima strategije zastašivanja i strategije upotrebe. Ova snaga nije namenjena za zastašivanje neke afričke ili azijske zemlje iz dva razloga: jer ovi aparati nemaju akcioni radius, potreban za takva dejstva, i jer se u današnjem diplomatskom kontekstu atomsko oružje u Africi ne može koristiti, čak ni za diplomatske svrhe. U Evropi francuska snaga je, dakle, po prirodi dodatak američkoj snazi. Ona doprinosi bezbednosti samo ako je zamislimo kao snagu koja odvraća Sovjetski Savez od akcije tada kada ga atlantska (anglo-američka) sila ne bi odvratila. Priznajem da sve do 1970. godine teško mogu da zamislim takav sticaj prilika.

Bilo da se radi o klasičnom masovnom napadu ili o ograničenoj atomskoj akciji atlantska bi organizacija daleko efikasnije nego francuska sila uticala na odustajanje Sovjetskog Saveza (pod pretpostavkom da on pomišlja na ovakva dejstva, što je u današnjoj svetskoj situaciji u najvećoj mogućoj meri neverovatno). Treba, dakle, zamišljati lokalne operacije, sa klasičnim oružjem, koje američka sila ne bi odvratila, a gde bi postojanje male francuske snage prisililo ljudе iz Kremlja na odustajanje. Argument je, svakako, proizvod maštе, ali nije lišen svake vrednosti (jer ko može odbaciti i ovakva razmišljanja?).

Preuzimajući inicijativu upućivanjem na sovjetske gradowe raspoloživih miraža IV, najviše trideset, jer svi aparati ove vrste nisu istovremeno spremni za dejstva, francuska vlada bi unapred prihvatile potpuno uništenje francuske na-

cije koje bi sigurno bilo odmazda za uništenja prouzrokovana dejstvom A-bombi sa miraža IV. Koliko bi ovih aviona probilo sovjetsku odbranu? Trećina?, Četvrtina?, Desetina? Ostavimo specijalistima da produže ove nesigurne rasprave i ograničimo se na podsećanje da su glavni sovjetski gradovi kružno branjeni brojnim baterijama raketa zemlja-vazduh, da rakete SAM III imaju ozbiljne mogućnosti da svojim radarima otkriju i obore čak i niskoleteće bombardere, a da miraži IV sa vrhuncem leta od oko 18.000 metara nisu ni zamisljeni za let na malim visinama i da se sa svih ili skoro svih zadataka ne bi ni vratili. Sovjetski državnici teško mogu verovati da bi vlada jedne zemlje do te mere povredive i bez bilo kakve pasivne odbrane preuzela inicijativu otpočinjanjem žrtvovanja, znajući za razliku koja postoji između pustošenja koje bi nanela i kojima bi bila izložena. Da bi francuska vlada, raspolažući takvim sredstvima, mogla da sovjetske rukovodioce odvrati od onoga od čega ih ne bi odvratila američka snaga, bilo bi potrebno kod strašnog agresora izazvati utisak spremnosti na potpunu ludost. Ukratko, zastrašivanje bi odigralo ulogu samo u okvirima »razumnog bezumlja«. Jedan šef države, koji raspolaže malom snagom, mogao bi se do te mere pokazati tvrdoglavim, slepim na opasnost i nepopustljivim pred argumentima, da bi doterao dotle da svi, i neprijatelji i prijatelji, počnu verovati da je to stvarno čovek koji će otpočeti apokalipsu. Možda je general De Gol u izvesnoj meri u stanju da odigra takvu ulogu? Za sada nema naslednika za koga bi se moglo reći da želi takvu slavu.

Mi smo uzeli najpovoljniju prepostavku za pristalice snage to jest ne apstraktni model male protiv velike sile, već sklop konfrontacije dva bloka. Prepostavimo Francusku samu, sa svojim miražima IV, prema sovjetskoj sili; ova je u stanju da eliminiše francuske vektore, čak i u rastresitom rasporedu, ili njihov najveći deo. I ako se i pored svega prihvati da bi u prvom udaru nekoliko miraža IV prošlo kroz sovjetsku odbranu, koliko bi njih bilo u stanju da se dignu u vazduh sa zemlje koja je opustošena dejstvom jednog ili dva tuceta termonuklearnih eksplozija? Što bi preostalo od mreže veza uopšte? A od mreže komandovanja? I kakvu bi mogućnost imalo nekoliko aparata koji su uspeli da polete da

stignu do cilja? Drugim rečima, kada francuska snaga ne bi bila zaštićena pretnjom američke odmazde, ona u odnosu na Sovjetski Savez ne bi sama imala nikakvu vrednost zastrašivanja.

P. M. Galoa prigovara da Sovjetski Savez može stvarno da uništi ovu snagu, ali da bi istovremeno uništio i deo Francuske. I ja se sa tim slažem i najzad i ne vidim zašto bi Sovjetski Savez tako dejstvovao. Ali ako bi cilj bio samo da se »izazove« veliki, onda bi tome cilju bolje odgovaralo klasično naoružanje, koje Sovjetski Savez ne bi mogao uništiti sem masovnom akcijom. Termonuklearna oružja služe za uništavanje, a ne zauzimanje teritorija. Tu postoje dva rešenja: jedno je obezbediti sredstva odmazde, a drugo, na eventualno zastrašivanje odgovoriti odbijanjem kapitulacije i zatim prinuditi veliku silu da ostvari svoju besmislenu pretњu i uništi ono što je htio da osvoji. Francuska snaga, nazvana snaga zastrašivanja prve generacije, ne zadovoljava zahtev prve alternative, a druga zavisi više od države, od nacije, od diplomatskog konteksta nego li od raspolaganja sa nekoliko bombi.

Francuska snaga daje mali, skoro ništavan doprinos zastrašivanju, jer predstavlja izvesnu vrednost samo u prvom udaru i zato uznenimire je⁵⁸ naše partnere (bar američke teoretičare). U fazi krize francuskoj vladi biće toliko teže da ostanе hladnokrvna što bude svesnija da je njeni snagi povredljiva. I još nešto. Ako se pretpostavi da strategija protiv gradova treba da se upotrebi kao poslednje sredstvo, to znači da bi ona trebalo da bude aktivirana u poslednjoj fazi, i to samo u njoj. Ali ako se radi o uništenju gradova, američka je snaga takva da je francuski doprinos u tom pogledu potpuno beznačajan. U utvrđenoj strategiji upotrebe, kako su je zamislili američki analitičari, francuska snaga koja se jedino može upotrebiti protiv gradova, a povrediva je, nema mesta, niti ga može imati. Jer ona može biti, i to malo, efikasna u odvraćanju samo u prepostavci strategije masovne odmazde, to jest strategije trenutnog napada na neprijateljsku živu silu. Doista, Sovjeti će teško verovati da bi fran-

⁵⁸ Uznenirenje, preterano isto toliko koliko i verovanje francuskih doktrinara. Jer ako se američki stratezi boje neke francuske inicijative, onda se nje mogu bojati i Sovjeti.

ruska vlada donela odluku o nacionalnom samoubistvu, ali u meri u kojoj se donekle budu plašili takve odluke oni bi još manje bili spremni na potrebno uzdržavanje da kriza ne bi prešla u krajnju eskalaciju. U tom smislu, u očima američkih teoretičara ona je mnogo opasnija nego što je korisna za Francusku, Atlantski pakt, čovečanstvo.

Ako bi se zauzimanje stava za ili protiv francuske snage zastrašivanja svelo na određivanje randmana bezbednosti koji pružaju pedeset miraža IV, onda je ocena nesumnjiva: francuska snaga prve generacije nije u stanju da odgovori; beznačajno je ono što ona pridaje američkoj snazi zastrašivanja i taj doprinos se može ostvariti samo igranjem mračne komedije nerazumnosti. Ali diskusija se time ne završava. Randman bezbednosti nije jedino pitanje i horizont izbora proširuje se i dalje od 1970.

Nacionalni napor radi stvaranja snage zastrašivanja nije uzaludan u okviru saveza. Ne zato što bi mogli time da Sjedinjenim Državama nametnemo očrtavanje linija i položaja koje treba braniti pretnjom apokalipsom. Ali francuska ambicija za nezavisnom snagom nije ostala bez uticaja na stav naših saveznika Amerikanaca. Pošto su imali skoro sva oružja, oni su smatrali normalnim, kao što su to oduvek činile i druge države, da treba sami ili skoro sami da određuju i strategiju Pakta. Francuska volja da žrtvuje ogromne izdatke za atomski program uverila je bar delimično Kenedijevu administraciju da treba ojačati kooperaciju i dati određene informacije unutar Pakta, ako se želi sprečiti njegovo raspadanje.

Ali shvatimo dobro: uticaj koji ima svaka zemlja unutar Pakta nije proporcionalan broju vektora i bombi kojima svaka zemlja raspolaže. Čini se da je Velika Britanija⁵⁹ imala značajan uticaj na Sjedinjene Države samo u pitanju atomskih pregovora sa Sovjetskim Savezom. A kada se radilo o Bliskom Istoku, zajedničkom tržištu ili slobodnoj zoni, Veli-

⁵⁹ U vreme korejskog rata britanski uticaj, ako prepostavimo da je stvarno postojao, nije uopšte proizilazio iz atomskog naoružanja koje Velika Britanija nije ni imala. U vreme Dijen Bijen Fua britanski uticaj se možda ispoljio protivljenjem američkoj intervenciji. Da li je tu H-bomba odigrala kakvu ulogu? Sumnjam u to.

ka Britanija nije imala nikakve vidljive koristi od termonuklearnih bombi ili od V-bombardera. General De Gol nije čekao da snaga zastrašivanja postane operativna da bi stavio svoj veto na ulazak Velike Britanije u zajedničko tržište. Štaviše, moglo bi se reći da Francuska svojom snagom odmazde ojačava pozicije Amerikanaca koji žele povlačenje u američku tvrđavu. Na diplomatskom planu Francuska u odnosu na Sjedinjene Države svoje atomsko naoružanje može koristiti na dva načina: ili u smislu usmeravanja američkih doktrina upotrebe u pravcu koji bi odgovarao evropskim interesima, ili odbijanjem svake saglasnosti u zajedničkoj strategiji u cilju izazivanja američkih rukovodilaca na izvesno udaljavanje od Evrope da bi, za svaki slučaj, izbegli da ih angažuje jedan saveznik koji ne želi da podnosi zajedničku disciplinu. Za onoga koji veruje da je svečana obaveza američkog angažovanja i dalje, u današnje vreme, najbolja garantija bezbednosti, druga strana alternative — argumenat u korist nacionalne snage u očima onih koji žele američko potpuno ili polupovlačenje — jeste i najjači argumenat protiv te bezbednosti. Randman bezbednosti francuske snage je više negativan nego pozitivan ako teži ili ako postigne prekid veza između Evrope i Amerike.

Da li posedovanjem atomskog oružja Francuska na međunarodnoj pozornici dobija neki veći prestiž? Teško je to kategorički i tvrditi i poricati. Ako sutra, pošto su »trojica« potpisala sporazum o prekidu nuklearnih eksperimenata u atmosferi, u vasioni i pod morem, Francuska nastavi sa eksperimentima termonuklearnih bombi u atmosferi, ona će biti javno osuđena sa velikom većinom u Ujedinjenim nacijama. Čak će i afričkim državama bivšim francuskim kolonijama biti teško da podrže razloge bivše metropole, sa kojom su ostale u prijateljstvu. Ova moralna osuda ne bi, međutim, značila da bi randman u pogledu prestiža bio negativan, osuda ne isključuje i divljenje. Država koja se i sa zakašnjnjem ubraja u četiri ili pet država koje imaju takozvano odlučujuće oružje (iako ono nije upotrebljeno od 1945. za vojne ciljeve), pojavljuje se i pored optužbi i preko njih kao velika sila ovoga sveta.

Poslednje pitanje je povoljan uticaj gradnje fabrike za izdvajanje izotopa u Pjerlatu ili proizvodnje termonuklear-

nih bombi na naučni napredak. Razumljivo je da su za ekonomiju i industriju izdaci za atomski program korisniji nego oni za klasične vojne ciljeve. Ali očevidno pozitivan bilans, kad se ograničimo na upoređenje kasarni sa Pjerlatom, postaje daleko složeniji kad postavimo pitanje na kojim bi zadacima mogli biti angažovani naučnici i tehničari koji danas rade na nuklearnom programu. »Napustiti atomski napor to bi značilo osuditi Francusku da kroz deset ili petnaest, a najviše dvadeset godina postane nerazvijena zemlja« — uzviknuo je Pompidu.⁶⁰ Ovakvo tvrđenje svakako bi pristajalo samo šaljivdžiji. Ako pretpostavimo da atomska energija u perspektivi za dvadeset godina preuzima ulogu drugih izvora energije, mogle bi se graditi centrale, dobijene spolja po ceni koja bi verovatno bila manja nego li ona za naše samostalne napore u istraživanju i proizvodnji. I dalje, ništa nas ne sprečava da žrtvujemo ogromne sume za atomska istraživanja čak i kad bi ona imala za cilj korišćenje za civilne potrebe. Treba pretpostaviti da bi Narodna skupština odbrila da izglosa za mirnodopsku atomsku tehniku milijarde kredita koje daje za H-bombu samo da istraživanje ne bi odvojila od francuske snage zastrašivanja. Pod vladavinom Šarla De Gola ova pretpostavka ne bi se ozbiljno mogla braniti.

I dalje, atomski program guta daleko veće (oko deset puta) kredite nego li budžet Nacionalnog centra za naučna istraživanja.⁶¹ Za jedan pošten bilans bilo bi potrebno poređenje između nesumnjivo pozitivne strane Pjerlata, motora za podmornicu i H-bombe i negativne strane, to jest zakašnjenja do koga je došlo u drugim sektorima nauke zbog koncentracije pronalazača i milijardi za snagu zastrašivanja. Lično se smatram nesposobnim da sačinim jedan takav bilans.

Program klasičnog naoružanja bio bi skuplji, stalno ponavljaju »advokati«. Doista, klasično naoružanje je skuplje od atomskog ako računamo uništavajuću moć jednog i drugog. Nijedno se oružje ne može takmičiti sa H-bombom, ako se radi o ubijanju miliona ljudi uz najmanje troškove. Ali govoriti da bi program klasičnog naoružanja koji od nas traže naši saveznici bio skuplji od atomskog programa, nema veliki značaj. Mi bismo sami odredili visinu izdataka, čak i

⁶⁰ Narodna skupština 14. maj 1963.

⁶¹ Oko 350 miliona.

ako bismo se saglasili da ne proizvodimo atomske bombe pošto nam niko ne savetuje da takve bombe i pribavljamo i ne smatra našu snagu zastrašivanja kao suštinski doprinos zajedničkoj bezbednosti. Prihvatamo ono što kaže Alan Pejrfit da jedna oklopna divizija košta tri stotine milijardi starih franaka, što znači dva puta koliko pedeset miraža IV. Iz toga proizilazi, što je i tačno, da moderno oružje zahteva ogromne izvore. Ali pošto Francuska ne može da ostane bez minimuma klasičnog naoružanja, postavlja se pitanje da li će izdaci za drugu generaciju snaga zastrašivanja moći biti spojivi, unutar okvira određenih u budžetu narodne odbrane, sa neophodnim minimumom divizija, ratnih brodova i aviona svih vrsta.

*

Prvo pitanje koje se postavlja je cena koštanja druge generacije udarne snage i spojivost te cene koštanja sa minimalnim programom modernizacije oružanih snaga. Cilj je da se 1972—1973, dakle kroz deset godina, raspolaže sa tri atomske podmornice, svaka sa po jednom baterijom raketa sličnih raketama polaris (na svakoj amer. podm. ima po 16 ovih raket). Amerikanci treba da raspolažu 41 podmornicom pet godina pre nego što mi budemo imali 3 podmornice. Stvarno treba krajnje umanjiti američku odlučnost da ih upotrebe a vanredno visoko ceniti francusku želju za samoubistvom da bi se došlo do zaključka da će 3 podmornice pružiti Francuskoj onu bezbednost koju im 41 američka ne bi obezbedila. Niko ne zna koliki će biti finansijski izdaci za svaku podmornicu i svaku balističku raketu. Po Pejrfitu svaka podmornica nosač *polarisa* koštala bi 800 miliona novih franaka, odnosno 160 miliona dolara. Ako i prihvatimo da ova cifra odgovara cifri koja je za podmornicu ovakvog tipa stavljena u budžet ili po kojoj bi ona bila prodata saveznicima, još uvek je teško tačno proceniti koliki su bili, koliki su ili će biti izdaci za istraživanja, gradnju i održavanje. Čak je lako i odrediti da cena rakete tipa *polaris* iznosi 12 miliona dolara.⁶² Potrebno je znati koji je deo traženih izdataka za izgradnju uključen u tu cenu. Prema dosadašnjim

⁶² 60 miliona franaka, to jest 6 milijardi starih franaka, po Ružeronu, op. cit., strana 72.

predviđanjima za snage druge generacije određuje se 25% francuskog budžeta za period 1964—1969. Dakle, nema dokaza da će taj procenat stvarno omogućiti izgradnju 3 podmornice na atomski pogon, raketa tipa polaris i minijaturizovanih termonuklearnih punjenja, koja će odgovarati ovim raketama. Upoređivanje francuskih predviđanja sa američkim podacima pre izaziva sumnju. Prema tome sama ova predviđanja dovode u sumnju takozvani minimalni program proizvodnje ostalih oruđa.

Pretpostavimo da se i ostvari prvi tehničko-finansijski uslov. Francuska uspeva da do 1972 — 73. sama proizvodi podmornice, rakete i bojeve glave, sa prosečnim godišnjim izdacima od 4,5 do 5 milijardi franaka.⁶³ Drugi uslov je takođe neophodan: a to je da se do 1972. ne izgradi protivraketa, posebno protivraketa sa bojevom glavom srednje snage, kakav je danas polaris.⁶⁴ Pretpostavimo da se i ispune ova dva uslova. Kakav će biti u pogledu bezbednosti randsman francuske snage druge generacije?

Druga generacija ima izgleda da bude osetno bolja od prve i to u osnovnim pitanjima: snaga će biti mnogo manja povrediva, a presretanje vektora teže. Ali stvarno ona neće biti manje povrediva iz dva razloga. Od tri podmornice najčešće će samo jedna biti na krstarenju, a dve druge u bazama, zbog održavanja i pregleda. A kad nisu na krstarenju, ove su podmornice isto tako povredive kao i miraži IV. Osim toga ta jedina podmornica ne bi bila ničim zaštićena kada ne bi bilo nekoliko desetina američkih podmornica. Kavkom bi odmazdom mogla da preti Francuska ako bi jedna atomska podmornica na krstarenju iznenadno i zbog nepoznatih razloga nestala? U stvari, relativna nepovredivost tri podmornice u osnovi zavisi od postojanja američke snage. Sama ili u slučaju američkog dezangažovanja takva bi snaga imala sasvim slabu vrednost zastrašivanja.

⁶³ Ovu sam cifru dobio, uzimajući da bi na snagu zastrašivanja otpalo u srednjem 20% od budžeta ukupne visine 18 do 20 milijardi franaka. Za sada je procenat samo 13%. Smatra se da će se podići na 25%. Ali i budžet će se povećati shodno povećanju nacionalnog dohotka.

⁶⁴ Bojeve glave prvih polarisa bile su od 500 kilotona. Poslednji tipovi polarisa imaju povećani domet (2500—3000 km) i snažniju bojevu glavu.

Štaviše, zaboravlja se da je ona povrediva, čak i u slučaju da podmornice izbegnu otkrivanje, i to u onoj meri u kojoj je sistem uzbune, veze i komandovanja na zemlji u opasnosti od uništenja već prvim udarom agresora. Da bi podmornica smela da kao odmazdu lansira svoj plotun raketa, njoj to treba da bude naređeno.

Uspostavljanje podzemnog komandnog mesta, održavanje radio-veze u slučaju uzvratnih nuklearnih udara tehnički zahtevi funkcionalisanja druge generacije francuske snage su drugičije složeni i neizvesni, nego što bi se pomicalo na osnovu tri podmornice, sakrivene u dubini okeana i spremne da svakog trenutka poseju smrt po velikim gradovima zemlje koja bi ugrozila bezbednost Francuske.

A to još uvek nije sve. Čak i da sliku posmatramo sa povoljnijeg ugla i pretpostavimo da su sve prepreke savladane i ispunjeni svi tehnički uslovi, ipak postoji sumnja da bi jedna snaga od tri podmornice mogla dostići prag sa koga se može primeniti takozvana teorija proporcionalnog zastrašivanja. Što se mene tiče ja se nikad ne služim suviše prostim argumentima: Amerikanci za svoju snagu zastrašivanja izdaju u jednoj godini (1962—1963) petnaest milijardi dolara, to jest sedamdeset pet milijardi franaka.⁶⁵ Kojim to čudom mi očekujemo stvaranje snage dostaone takvog imena, kada trošimo petnaest puta manje, a nalazimo se u zakašnjenju od petnaest godina? Ako ovaj argumenat uzmemo izolovano, onda on nije dovoljan da nas ubedi jer pravilo proporcionalnosti u ovoj materiji može dovesti do pogrešnih zaključaka. Američka snaga daleko premašuje minimum potreban za zastrašivanje, ona je namenjena za stvaranje mogućnosti primene raznih strategija upotrebe, dok je jedna nacionalna snaga namenjena takozvanoj doktrini minimalnog zastrašivanja.

Ali tri podmornice verovatno su i dalje ispod onoga što Rene Šmit po zdravom razumu naziva »kritička snaga«,⁶⁶ iako su i manje povredive a imaju jaču snagu odmazde nego li miraž IV. Ja se lično uzdržavam da odredim tačne vrednosti tog »praga efikasnosti« jedne snage zastrašivanja. Ni je dokazano da jedna mala sila treba da ima kapacitet koji odgovara procentu od 20% kapaciteta velike sile da bi mo-

⁶⁵ To je skoro ceo francuski budžet.

⁶⁶ Pour ou Contre la Force de Frappe, strana 231.

gla da ima određeni uticaj na one koji kod velike sile drže okidače u svojim rukama. Ali tri francuske podmornice 1972. godine neće predstavljati niti 20% sovjetske snage, kako to želi Rene Šmit, niti 10% američke sile, kako to tvrdi Pejrfit, ceneći da će 1970. Francuska imati 200 a Sjedinjene Države 2.000 punjenja (ako bi broju američkih punjenja dopisali jednu nulu, onda bi ova druga procena bila nešto bliža istini).⁶⁷ Ovde zapravo nije od značaja odnos francuske prema američkoj ili sovjetskoj snazi, već absolutni kapacitet oštećenja koji se realno može pripisati francuskoj snazi. A taj je kapacitet tako mali — a sudbina koja bi pogodila Francusku u slučaju termonuklearnog rata takva — da se jedva mogu zamisliti sovjetske inicijative koje američka snaga ne bi mogla odvratiti, a francuska bi to bila u stanju. Druga generacija snage, pošto je manje povrediva, biće i manje opasna i to u onoj meri u kojoj se procenjuje da bi francuska vlada u slučaju krize preduzela nerazumno inicijitavu upravo zbog povredivosti te snage. Kao i prva, i druga generacija snage imaće samo kapacitet dejstva protiv gradova, pa prema tome ona ništa neće doprineti atlantskom kapacitetu, koji je više nego dovoljan za dejstvo protiv gradova, a biće umanjeno efikasna samo u tome što će kod agresora stvoriti uverenje da se francuska vlada neće povinovati istančanoj disciplini elastične strategije Sjedinjenih Država. S obzirom na to da je nekoristan u fazi dejstva protiv gradova, francuski bi kapacitet imao određenu vrednost kao sredstvo zastrašivanja samo u meri u kojoj bi francuska vlada uspela da se u očima drugih predstavi toliko odlučna čak i do iracionalnog slepila, da je u stanju da na ograničene operacije odgovori odmazdom koja bi bila za neprijatelja ozbiljna, a za nju samu smrtonosna.

Ja ipak neću zaključiti da se francuska odluka ne može braniti za duži period čak i na planu bezbednosti. Ona je neodbranjiva u slučaju kad kod Francuza stvara utisak da će biti u stanju da se za deset godina liše američke zaštite,

⁶⁷ U svakom slučaju upoređenje punjenja je sumnjivo. Upoređuju li se bombe, granate ili bojeve glave? U takvom slučaju Sjedinjene Države imaju ih na više desetina hiljada. Upoređuju li se vektori? Odnos 1 prema 10 je takođe besmislen, jer samo američka podmornička flota (41) ima deset puta više punjenja od francuske flote sa tri podmornice.

neodbranjiva ako pod vidom povećanja francuske bezbednosti ona tu bezbednost kompromituje, izazivajući Sjedinjene Države da prekinu svoje veze sa Evropom. Drugim rečima, pod uslovom da ni u čemu ne bude narušena svečana obaveza o američkom angažovanju, a raspolažući sa sopstvenih nekoliko desetina bombardera i tri podmornice, Francuska u periodu zastrašivanja nešto dobija, ali uz povećani rizik u strategiji upotrebe. Neki drugi način korišćenja istih mogućnosti koji bi imao za cilj jačanje veza između Sjedinjenih Država i Evrope i koji bi Francuskoj pružao veći uticaj na formulisanje atlantske strategije davao bi po mom mišljenju veći randman (još jednom, upravo na planu bezbednosti). Ali osobine modernog oružja su takve da danas donete odluke mogu da se opravdaju tek posle petnaest ili dvadeset godina. Jednog dana francuska snaga može postati jezgro jedne evropske snage, ona je uticala na naše saveznike Amerikance da na strategijskom planu održavaju dijalog sa Evropom. Ona predstavlja začetak sigurnosti protiv nemogućnosti predviđanja diplomatske budućnosti.

Smešno je i skoro grotexsno preobraćati u simbol nacionalne ambicije jedan zahvat koji je, svakako, za deset budućih godina neizvestan i koji predstavlja neku vrstu danas plaćenog osiguranja za jednu nepoznatu budućnost — kao da postoji želja ili je potreban kapacitet da bi kroz deset godina zamenilo američku snagu našom sopstvenom, i kao da će ta zamena učvrstiti ravnotežu straha i istovremeno pothranjivati našu oholost.

*

Problem francuske snage zastrašivanja za vreme od deset godina nema ništa zajedničko sa problemom koji je postavljen u koncepcijama P. M. Galoa — koncepcijama koje smo pomenuli u više navrata. Lako američka štampa, pa i ozbiljni listovi nazivaju generala P. M. Galoa arhitektom snaga odmazde ili savetnikom generala De Gola, nema nikakvih elemenata da se poistovete teorije jednog sa intimnim mišljenjima drugog. General De Gol nije nikad na svojim konferencijama za štampu detaljno objašnjavao atomsku strategiju. On je samo doticao to pitanje, pa možemo to i citirati: »Uostalom atomska sila ima svojstvenu osobinu olicenu u potpunoj efikasnosti, i to u strahovitom obimu, čak

i kad je daleko od zamislivog maksimuma... Želim samo da kažem da će francuska atomska sila već od samog početka organizovanja imati mračan i strašan kapacitet uništavanja miliona i miliona ljudi za nekoliko trenutaka. Ta činjenica mora bar u nečem uticati na namere jednog takvog eventualnog agresora». Ove rečenice imaju isti smisao kao ono što P. M. Galoa naziva egalizatorskom snagom atoma, ali su prilično banalne. Niko ne može poricati da je i »stara«, deklasirana bomba tipa hirošima ili nagasaki i dalje ostala dovoljno jaka da odjednom ubije nekoliko desetina hiljada lica (pod uslovom da vektoni probiju odbranu). Ideja da i mala snaga u izvesnim uslovima ima izvesnu vrednost zastrašivanja nije ničije posebno vlasništvo.

General De Gol nije nikad izložio teoriju francuskog atomskog napora osim onih napomena koje predstavljaju, da tako kažemo, osnovu eventualne korisnosti male snage. On nije nikad izrazio strah zbog širenja atomskog oružja, on je odbio da kaže da li bi ili ne prihvatio da i Nemačka dobije atomsko naoružanje. On je nekolicini svojih izveštaca dopustio da pomenu evropsku snagu, ali nikad te izjave nije pozvao, a niti im se priključio.

Sasvim je druga stvar kad je u pitanju general P. M. Galoa. U brojnim člancima, raznih obima i stilova, on neumorno ponavlja iste ideje kojima su se pre deset godina zanosili američki vazduhoplovci i postavlja ih u jednu vrstu strogog sistema koji bi se mogao uporediti po mnogo čemu sa sistemom neprekidnih frontova ili linije Mažino. Ovaj intelektualski sistem ima čime da privuče izvesne ljude, koji više vole uprošćavanje i prividnu racionalnost; nego da se brinu o upoznavanju složne realnosti i dvojnosti jednog nepoznatog sveta.

P. M. Galoa nudi skoro savršen model logičkog bunanja, jer je pasioniran, nesposoban da sasluša primedbe, nesiguran u dubljim razmatranjima, a izrazito siguran po površini, tako da onima koji drugojačije misle ostavlja samo da biraju između gluposti ili korupcije (»ili glupi ljudi ili prodani Amerikancima«), brilljant u razgovoru,⁶⁸ a nesve-

⁶⁸ Sa zadovoljstvom sam napisao predgovor njegovoj prvoj knjizi, ali u vreme kada on svojim idejama koje pozivaju na diskusiju nije davao ekstremnu formu i ton agresivnog nacionalizma.

stan sopstvenih portivrečnosti. Nijedna njegova ideja osim onih koje do izvesne granice sadrže deo istine ne može se prihvati; jer je otišla toliko daleko da gubi svaku verovatnost i kao da proističe iz mistifikacije ili naučne fikcije. Ako egalizatorska moć atoma ide dotle da briše razlike između Švajcarske ili Monaka i Kine, da li možda ta čudna moć ne pomućuje i granice između logike i nerazumnosti.

Teorija generala P. M. Galoa, svedena na najprostiji izraz, sadrži dve postavke: *snaga atoma obezbeđuje mir i osuđuje alijanse*. Prva postavka se dokazuje na sledeći način: snage odvraćanja velikih su nepovredive; za uništenje jedne neprijateljske rakete potreban je toliki broj raket kojim ni jedna od dveju glavnih sila ne raspolaže, niti ima izgleda da obezbedi numeričku nadmoć koja bi joj omogućila efikasnu strategiju protiv snaga. Možda bi Sovjetski Savez mogao eliminisati britansku snagu, ali opasnost da u tome ne uspe dovoljna je da ga odvrti od takvog zahvata. Što se pak tiče snaga kao što su francuske, one bi, svakako, prouzrokovale uništenja manja od uništenja koje bi velika sila nanelo maloj, ali je ulog sad po sebi ograničeniji. Pošto Francuska predstavlja ograničen ulog u igri, protivnik nema razloga da rizikuje uništenje nekoliko gradova. Jedan admirал, njegov učenik, iz ovoga je izveo zaključak, koji je dostojan kralja Ibija, da bi Danska mogla uspešno odvraćati Sovjetski Savez uz jedini uslov da ima jednu atomsku podmornicu. (Ovome časnom vojniku nije padalo napamet da bi Sovjetski Savez mogao svojim lovcima podmornica poveriti zadatak da unište tu jednu dansku podmornicu).

Pošto je mir pomoću atoma prvi kapak na diptiku⁶⁹ (velike sile održavaju ravnotežu približnom jednakošću mogućnosti uzajamnog uništavanja, a male sile održavaju ravnotežu sa velikim silama jer se nejednakost u mogućnosti uništavanja nadoknađuje nejednakošću igračkog uloga), njegov je drugi kapak anahronizam saveza. Cena jednog termonuklearnog rata je tolika da ni jedna zemlja ne sme da preuzme rizik osim ako se ne radi o najvišim interesima, odnosno njoj samoj. Ko će verovati da bi Predsednik Sjedinjenih Država žrtvovao Njujork i Boston za spas Londona ili

⁶⁹ Pr. Pr.: diptik — umetnička slika u bareljefu, pokrivena prozorskim kapcima, obojenim ili u duborezu.

Pariza? Svako može da računa samo na sebe. Povećanje broja atomskih sila je neizbežno i, uostalom, poželjno.

Ove dve osnovne teze, za koje P. M. Galoa smatra da se uzajamno dopunjaju, u suštini su međusobno suprotne. One jedino mogu naporedo da stoje uz dva protivurečna i neverovatna tvrđenja: američka pretnja odmazdom *nije nimalo verodostojna* čim američka teritorija nije direktno napadnuta; država koja ima bilo kakve atomske snage *sigurno* odgovara odmazdom, bez obzira na njenu cenu. (Ako bi u cilju opomene veliki uništilo polovinu ili dve trećine snage zastrašivanja jedne male sile, da li bi ova prihvatile potpuno uništenje pre nego kapitulaciju?). Intelektualna građevina vredi isto toliko koliko i njeni temelji: dakle, nije tačno da će Sovjetski Savez ubuduće biti siguran u *nekažnjenost* pod jednim uslovom da se ne upušta u direktni sudar sa Sjedinjenim Državama; nije tačno ni da će Sovjetski Savez biti siguran u kaznu onoga dana kada se bude upustio u sukob sa Francuskom, naoružanom miražima IV. Nacionalnost prsta na okidaču je svakako samo *jedan* od činilaca verodostojnosti. Smatrati ga *jedinim*, to znači prosto buncati ili, još verovatnije, zloupotrebljavati lakovernost neobaveštene javnosti.

Dodajmo odmah da ova teorija sama po sebi ne odgovara ni potrebama francuske politike kakvu vodi general De Gol. Iz postojanja atomskih oružja P. M. Galoa izvodi zaključak da većina država (uključujući Monako) može da obezbedi neku vrstu u prošlosti ostvarene neutralnosti, odnosno da ubedi eventualnog agresora da bi za napad više platilo nego što bi dobio. Šema neutralnosti, ostvarena pomoću pretnje odmazdom, nije sama po sebi kontradiktorna. Smatra se da bi se u bližoj ili daljoj budućnosti izvestan broj država izlovalo od diplomatskih sukoba, kao Švajcarska ili Švedska, i da bi verovao u svoj kapacitet odmazde kao nekad u tvrdave, planine i armije. Ali zagovarači veličaju francusku snagu zastrašivanja u ime Evrope i protiv anglo-saksonskog monopola. Ali, ako Sjedinjene Države svojom огромnom silom ne mogu da štite Stari kontinent, kako bi Francuska mogla da štiti Berlin ili Zapadnu Nemačku? Zagovarači nacionalnih snaga neprekidno ponavljaju da je odvraćanje efikasno samo za državu koja raspolaže oružjem. Osim

Sjedinjenih Država ko je taj koji će odvratiti Sovjetski Savez od napada na Berlin, Belgiju ili Norvešku? Da li svaka zemlja treba da ima svoje bombe? Ili bi Kontinent mogao da uspostavi jedinstvo?

Razmotrimo teoriju Galoa u pojedinostima. Po njemu američko je zastrašivanje već od sada sumnjeve⁷⁰ vrednosti. Pripisujući američkim rukovodiocima svoje sopstvene konцепције, on Mak Namarinu doktrinu, *kojoj bi mogao uputiti vredne kritike*, predstavlja kao licemeran i podmukao zbir postupaka sa ciljem prikrivanja stvarne situacije pred saveznicima. Tako on piše: »Američka vlada je u stvari već dve godine prinuđena da vodi takvu spoljnu politiku koju u očima svojih saveznika može da opravda samo nizom kontradiktornih izjava, demantija, proračunatim omaškama, pa i neistinama, da ne kažemo i nešto više«.⁷¹ Može li se pojmiti slobodnije, bezočnije iskrivljavanje ideje Kenedijeve administracije o stanju, kao i zaključcima koje ona izvlači iz ovakve analize.

Mak Namara i njegovi savetnici su za sada sigurni u ogromnu američku nadmoćnost, i oni ne sumnjaju (s pravom ili pogrešno) u to da je američko zastrašivanje potpuno dovoljno da garantuje bezbednost Evrope; oni su ubedeni (ali sa povećanim koeficijentom nesigurnosti) da privremeno i dalje zadržavaju osnovni kapacitet strategije protiv snaga, ali predviđaju njegovo postepeno slabljenje.

Nova strategija elastičnog odgovora u suštini ima za cilj svođenje na minimum opasnosti eskalacije i opšteg rata. Iz nje ne proizilazi da je opšta odmazda efikasnije sredstvo zastrašivanja u pogledu delimičnih napada od elastičnog odgovora. Od dve stvari treba u svakom slučaju uzeti jednu: ili se strategiji elastičnog odgovora zamera da povećava opasnost od delimične agresije, ali u tom slučaju ne treba poricati današnju efikasnost američkog zastrašivanja u pogledu jednog masovnog napada; ili se pak isključuje prepostav-

⁷⁰ On se ne zadovoljava tvrđenjem da povredivost američke teritorije slabi zastrašivanje, sa čime bi se svi složili.

⁷¹ Ove su reči izvod iz jednog članka objavljenog u listu »Nouveau Candide« od 27. decembra, pod naslovom »Kenedi podmeće klopku De Golu«.

ka ograničenih operacija u Evropi i u tom je slučaju američka strategija sa povećanjem klasičnog naoružanja i sucesivnih etapa odmazde nekorisna, ali manje opasna pošto odgovara potrebama verovatnih slučajnosti. Dakle, P. M. Galoa ravnodušno uzima jednu ili drugu pomenutu prepostavku, ne opažajući njihovu međusobnu suprotnost, a sve u cilju iznalaženja većih kritika. Uzmimo, na primer, jedan članak u časopisu *Politique étrangére*⁷² (1962. br. 5). Tamo čitamo: »Razumljivo je da vrlo malo treba strahovati od opštег napada, jer on predstavlja najneverovatniju prepostavku. Ne treba strahovati od opštег napada na celu oblast koju pokriva NATO, već od pritiska na jednu državu članicu, kada bi ostale zemlje ovu opasnost ocenile minimalnom — iako bi ona za određenu državu bila maksimalna — i kada bi se pre privolele napuštanju jednog saveznika nego li strahovitoj opasnosti borbe«.⁷³

Uzmimo da je opasnost u tome: jedan manji napad, usmeren na jednu od zemalja članica a ne na celi Savez. Pri današnjem stanju stvari ova mogućnost je malo verovatna, ali i ako uzmemo da jeste, upravo bi trebalo preduzeti mере koje P. M. Galoa danas odbacuje, a to je jačanje Saveza, povećana solidarnost među saveznicima. »Pritisak«⁷⁴ na jednu od zemalja članica postaće nepojmljiv u onoj meri u kojoj Savez bude težio ka principu »svi za jednog, jedan za sve«. Ali ostavimo ovu zamerku i pročitajmo dve stranice kasnije jednu napomenu: »Sovjeti ne mistificiraju svoju strategiju u odnosu na Evropu. Hruščov i maršal Malinovski stalno ponavljaju da bi u slučaju sukoba u Evropi počeli sa upotrebom svog termonuklearnog arsenala... Branioci tradicionalne zapadne strategije trebalo bi bolje da poznaju sovjetsku vojnu misao...« P. M. Galoa bi trebalo da ponovo pročita ono što je napisao i da odabere jednu od prepostavki. Ako je samo po sebi razumljivo da »malo treba strahovati od opšteg napada«, onda ne treba ni doslovno uzeti reči Hruščova i maršala Malinovskog. Ako ove reči otkrivaju sovjetske namere, onda od »lokalnih pritisaka« treba malo stra-

⁷² Pr. Pr.: — »Spoljna politika«.

⁷³ Strana 457—458.

⁷⁴ Zapazimo nepreciznost izražavanja: da li je »pritisak« jedna diplomatska pretnja ili operacija sa klasičnim oružjem?

hovati. Ali ako onaj koji polemiše strahuje da ne zaboravi jedan argumenat, on će na kraju biti ismejan, i to od strane onih koji su još uvek sposobni da razlikuju kontradikcije⁷⁵ i pored »egalizatorske moći atoma«.

Stručnjak najčešće i pre svega zamera Mak Namarinoj doktrini da je dovela do diskriminacije između savezničkih teritorija i američke teritorije, podignute na stepen svetilišta. Ako bi ona bila napadnuta, odmazda bi bila totalna. Ako bi ipak bile napadnute one prve, odmazda bi bila »stopenasta« i možda na početku klasična. Neosporno je da u Mak Namarinoj doktrini postoji diskriminacija između Sjedinjenih Država i njenih saveznika, da je ta doktrina nadahnuta voljom za svođenjem na minimum opasnosti od svetskog rata, koji bi otpočeo uzajamnim udarima balističkim raketama sa termonuklearnim bojevim glavama. Pravo je pitanje u tome da se otkrije da li ta nova strategija u odnosu na evropske saveznike Sjedinjenih Država izaziva manju bezbednost od one koja proizilazi iz povredivosti Sjedinjenih Država.

Diskriminacija između evropskih teritorija, zaštićenih pretnjom elastičnog odgovora i američke teritorije, zaštićene pretnjom opšte odmazde, nije potpuno tačna u meri u kojoj američki stratezi čak i za eventualnost atomskih međusobnih udara ostavljaju prelaze u skali između nečeg i ničeg i odbijaju da odmah pređu na termonuklearni paroksizam (stara ideja o opštoj odmazdi). Argumenat diskriminacije u sebi nosi nesumnjivo deo istine, ali diskriminacija proizilazi iz geografije. Kako bi to Sjedinjene Države, udaljene od potencijalnog agresora više hiljada kilometara, mogle biti predmet »lokalnih pritisaka«, »manjih agresija«? Strateg predviđa razne eventualnosti upravo zbog toga što kontinentalna Evropa ima zajedničku granicu sa sovjetskim svetom. I u epohi klasičnog oružja Sjedinjene Države su bile »svetilište« i »arsenal« u odnosu na kontinentalnu Evropu, i to

⁷⁵ Prirodno je da ova kontradikcija ima polemičku ulogu. Strategija elastičnog odgovora može, stvarno, da u izvesnim uslovima poveća opasnost lokalnih operacija. Znači da ne treba strahovati od opštег napada. Ali ako treba da strahujemo od opštег napada, onda nema smisla jačanje u domenu klasičnog naoružanja. Znači treba da strahujemo od opštег napada. Logičar prezire logiku.

ne zbog pakosti Mak Namare, već zbog geografije. Atom privremeno još nije izmenio geografiju.

Prepostavimo da sutra Francuska ili kontinentalna Evropa raspolaže atomskim ili termonuklearnim naoružanjem: ne sumnjam u to da će se naći analitičara koji će posumnjati u teoriju opšte odmazde. Nije li opasno, reći će oni, sam se zatvoriti u alternativu sve ili ništa? Ako prepostavimo da su i naše snage, kao i snage agresora, nepovredive, bićemo svesni, kad god budemo pretili našim raketama, da se ista opasnost nadvija nad nama. Da li će u tim uslovima pretnja apokalipsom odvratiti drugog od ograničenih operacija kad on ima sve elemente da tu pretnju smatra varkom? Drugim rečima, svaka zemlja koja se nalazi u susedstvu sa eventualnim agresorom mora da predviđa razne eventualnosti, čak i kad raspolaže atomskim naoružanjem — osim ako sama ne raspolaže sredstvima za eliminisanje protivničkih snaga za odmazdu. U stanju približne jednakosti između zločina i kazne povišavanje atomskog praga i za jednog i za drugog protivnika proizlazi neizbežno iz neizmerive cene termonuklearnog rata. Što više general Galoa ističe čudovišnost takvog rata, to manje ima pravo da prepostavlja da pretnja takvim ratom odvraća bilo kakvu agresiju, u bilo kojim uslovima u slučaju da subjekt odvraćanja drži prst na obaraču. Jedna država čini »verodostojnom« opasnost od samoubistva jedino zbog odbrane svoje egzistencije. Unutar jedne nacije koja raspolaže atomskim oružjem naći će se razlika između teritorija »svetilišta« i onih koje to nisu.

P. M. Galoa upućuje nekad i umesne zamerke Mak Namarinoj doktrini. On podvlači kontradikciju između cilja određenog kapaciteta strategije protiv snaga i saveta koji je dat Sovjetima da i oni svoja balistička sredstva stave pod zemlju.⁷⁶ On opravdano napominje da Sjedinjene Države ne žele »da automatski budu uvučene u nuklearni rat zbog Evrope« i otkriva, kao i svi ostali kritičari, moguću opasnost Mak Namarine doktrine: »Eventualni agresor je primoran na pregovore dok je svestan da svoju agresivnost ne može ma-

⁷⁶ On izbegava da objasni razloge koji izazivaju dvoumljenje američkih stratega između cilja određenog kapaciteta strategije protiv snaga i cilja sovjetskih nepovredivih snaga.

nifestovati a da ne bude stavljen u dilemu kapitulacije ili totalni rat (to jest uzajamni udari između SSSR i Sjedinjenih Država). Ali ako mu se izjavi da mu se između konvencionalnog oružja i upotrebe atoma i to bez direktnе opasnosti po njega pruža široka manevarska zona, onda će on slobodnije da se koristi silom, vodeći ipak računa da ne prekoraci prag preko koga bi došlo do otpočinjanja nepovratnog. Do juče je taj prag bio mali, pa je do nuklearnog zastrašivanja, zbog opasnosti »eskalacije« dolazilo na prvi znak neprijateljstava. Sutra, ako se produži sa stavovima Kenedijevе administracije, to jest ako budu ukinuti prvi stupnji »eskalacije« — to jest ako osnovno taktičko atomsko oružje bude povućeno iz Zapadne Evrope — i ako se nuklearnim zastrašivanjem bude intervenisalo samo radi zaštite kontinentalne teritorije Sjedinjenih Država, Sovjeti će znati da nekažneno mogu pribeci upotrebi sile u Evropi. Ako zanemarimo iznenadenja (pošto taktičko atomsko oružje bude povućeno iz Evrope), onda ovi redovi dobro izražavaju zamerku, koju su svi Evropljani dali ili nameravali dati na Mak Namarinu doktrinu: da li se povećanjem broja prelaza između pasivnosti i upotrebe atomskog oružja, da li se preduzimanjem svih mera opreznosti protiv eskalacije, možda ne povećava opasnost od ograničenih ratova, i pruža agresoru utisak da raspolaze širokom zonom unutar koje upotreba sile ne izaziva pribegavanje termonuklearnim oružjima?

Ali ovu klasičnu zamerku P. M. Galoa umanjuje, ako je argumentima upotrebljenim i sasvim ne odbacuje. Ako ni jedna zemlja nije sposobna da učini verodostojnom pretnju termonuklearnim ratom i za neki drugi igrački ulog osim za onaj kada je ona sama u pitanju, zašto bi pretnja opštom odmazdom Sjedinjenih Država bila verodostojna pod jedinim uslovom da stratezi samo na rečima ostaju na koncepciji masovne odmazde? Štaviše, isti ekspert najčešće piše da je »spiralizacija« u Evropi »neizbežna«. »Pošto se ne može prihvati da bi konvencionalne snage komunističkog bloka bile angažovane bilo bez povećanja konvencionalnih oružanih snaga, bilo bez upotrebe novih oružja, treba priznati da u Ev-

ropi spiralizacija ima neizbežan karakter».⁷⁷ Kod ove pretpostavke jačanje armija NATO je možda nekorisno, ali je i malo opasno. Pošto je eskalacija zbog sovjetskih namera javno proglašena neizbežnom, sovjetski rukovodioci moraju znati za ovu sudbonosnost. Ubuduće se oni neće vezivati za prefinjenost strategije elastičnog odgovora, već će biti uvereni da u svakom slučaju, na ovom ratištu, ratna dejstva ne bi prestala sve dok ne dostignu vrhunac.

Primedba na razmatranja generala Galoa mogla bi se obraditi na sledeći način: ili pak Sovjeti veruju u mogućnost da ograničenom upotrebom sile, a bez otpočinjanja apokalipse, mogu iznuditi određenu prednost, i u tome slučaju bi najbolji način njihovog zastrašivanja bio da se stvori takvo sredstvo kojim bi im se sprečile takve delimične agresije, ali bez pribegavanja oruđima čija je upotreba strahovita za sve ljude; ili pak Sovjeti ne veruju u takva razlikovanja — a to je dosadašnji slučaj, prema njihovim knjigama — i u tome slučaju je strategija elastičnog odgovora možda bespredmetna, ali i bez opasnih posledica, s obzirom na to da je u Evropi moguć samo opšti rat.

Primedba bi imala izvestan sasvim teoretski značaj samo pod uslovom da se iskaže na sledeći način: Sovjeti ne veruju u takva razlikovanja — i imaju osnova za takvo neverovanje — ali, stalno ponavljanje da su takva razlikovanja moguća moglo bi ih podstaći na pokušaj stavljanja američke doktrine na probu, to jest na preduzimanje delimičnih akcija, koje bi u suštini dovele do krajnosti. Male akcije kojima se želi suprotstaviti klasičnim sredstvima, kao i eskalacija koja se iznad svega želi izbeći, postaju verovatnije ako se prepostavljaju mogućim razlikovanja koja su u suštini nemoguća.

Zastrašivanje ima takvu osobinu da svaka strategija sadrži rizik i da svaki postupak koji umanjuje jednu u isto

⁷⁷ *Revue de Défense nationale*, jun 1962. Drugi argumenat isto tako upotrebljavan za dokazivanje neizbežne spiralizacije je nepostojanje bitne razlike u moći kod najjačih klasičnih i najslabijih taktičkih atomskih oruđa. Ovaj argumenat ne dokazuje da ljudi prestaju da osećaju razliku između ove dve vrste eksploziva. Osim toga ovaj argumenat bi izazvao da se u cilju zastrašivanja uključuje upotreba taktičkih atomskih oruđa, ali ne da se i unapred smatraju neizbežnim.

vreme povećava drugu opasnost. Niko nije u stanju da tačno odmeri verovatnoću raznih slučajnosti. Ali, lično bih rekao da mi se strategija elastičnog odgovora⁷⁸ čini najboljom, kako na planu zastrašivanja, tako i na planu upotrebe, pod uslovom da oni koji je javno formulišu (na nesreću ili sreću strategijske diskusije nisu više ograničene samo na uski krug specijalista) sebe postave u položaj da je i stvarno primenjuju. U ovoj pretpostavci, i samo u ovoj, takva strategija umanjuje ideo varke koji u sebi nosi svako zastrašivanje pomoću termonuklearne pretnje i pojavljuje se kao dokaz razumne odlučnosti a ne kao izvor straha ili dvoumljenja.

Pošto je prema našem autoru najveći greh Mak Namarine doktrine upravo diskriminacija između svetilišta i nesvetilišta, i pošto su Amerikanci, a ne geografija, krivi za ovu diskriminaciju i zaključak postaje neodoljiv: »Ako imaju jak nuklearni arsenal, nacije se nameću kao svetilišta koja žele da brane pretnjom pribegavanja najodlučujućim oružjima, bez obzira na posledice takve odluke i bez obzira na verovanje u reakciju koja bi mogla voditi ka uništavanju i agresora i njegove žrtve«.⁷⁹ Ovaj citat ilustruje u potpunosti intelektualnu grešku koja predstavlja ugaoni kamen građevine: čim je obezbedila »nuklearni arsenal« za sopstvene ciljeve, bilo koja zemљa sama sebe pretvara u svetilište. Misao generala Galoa je stvorena u vreme jednostranog zastrašivanja u krugovima američke avijacije i ostala je u tome najpri-mitivnijem obliku doktrine masovne odmazde. Sve nacije koje obezbede nuklearni arsenal preuzimaju ovu doktrinu, ali svaka u svoju korist. Dakle, dovoljno je malo razmišljanja da se uvidi absurdnost ovakvog proširenja doktrine masovne odmazde.

Pretpostavimo dve države ograničenih veličina koje raspolažu nuklearnim arsenalom; situacija će biti stabilna samo pod uslovom da nijedna ne gaji nadu da će uništiti sredstva odmazde protivnika ako prva nanese udar. Ako ovo nedostaje, nestabilnost je krajnja pošto bi prednost koju bi obezbedio agresor bila neizmerljiva isto tako kao i uništenja koja bi naneo protivniku ili koja bi sam pretrpeo u slučaju da

⁷⁸ Što u sebi nikako ne sadrži ukidanje stepenice taktičkog atomskog oružja, već naprotiv.

⁷⁹ Časopis *Revue de Défense nationale*, jun 1962, str. 951.

protivnik preuzme iniciativu. Teorija, dakle, stoji samo u bar za kraće vreme teško ostvarljivoj pretpostavci da su svi nuklearni arsenali relativno nepovredivi — što nije slučaj sa miražima IV, da to još jednom ponovimo.

Neka je i ta prva prepreka prebrođena; da li je dovoljno da jedna zemlja raspolaže malom snagom odmazde da bi sebe mogla nametnuti kao svetilište, drugim rečima da bi mogla u bilo kojim uslovima pretiti odmazdom uz posredstvo oružja čija bi upotreba zbog odgovora protivnika izazvala smrt upravo onog koji ih je potegao. Kakva je verodostojnost takve pretnje?⁸⁰ Sjedinjene Države nisu nikad primile doktrinu masovne odmazde, čak ni onda kada je njihova teritorija bila nepovrediva. Ne važi li ona tim više i za odnose među svim državama koje raspolažu sa više ili manje nepovredivim nuklearnim arsenalom. U slučaju da sve države imaoči malih arsenala prihvate takvu doktrinu opasnost od eksplozije će se povećavati iz godine u godinu, sa povećanjem broja članova atomskog kluba. Ni jedna država ne može žrtvovati sve svoje izvore isključivo za nuklearno naoružanje, ako nije član nekog saveza. Nijedna ne bi mogla da u svim uslovima upotrebi pretnju atomskom odmazdom. Do juče je Atlantski savez omogućavao Francuskoj da glavninu svojih snaga prebaci na onu stranu Sredozemlja, a sutra će joj taj isti savez možda omogućiti da smanji svoje klasične snage za račun svog atomskog programa.

Predimo sad na eventualne odnose između jedne male i jedne velike sile — pošto je nejednakost rizika u koji se upuštaju i jedna i druga teoretski izbrisana osrednjom vrednošću uloga koji jedna i druga ulažu u igru.

Priznajemo najpre da u ovoj ideji ima zrno istine. S obzirom na moć termonuklearnog oružja, jednoj državi za postizanje ravnoteže sa drugom državom nije potrebno da raspolaže istim brojem atomskih punjenja, pa ni istim kapacitetom za lansiranje koje bi eventualno druga država za nju mogla upotrediti. Takozvana doktrina minimalnog zastrašivanja ima nesumnjivu vrednost. Onaj koji bi raspolagao nepovredivom snagom odmazde, koja bi se sastojala od više desetina balističkih raketa sa termonuklearnim bojevim gla-

⁸⁰ Citat generala Galoa može se razumeti kao da nije obezbeđena verodostojnost takve pretnje.

vama, bio bi sposoban da odvrati od direktne agresije i neuporedivo jaču državu. Ali ako je, polazeći od jednog praga, kapacitet odmazde dovoljan da odvrati od nečega, on nije dovoljan da odvrati i od bilo čega. Agresor će odustati od akcije koja bi izazvala nuklearni odgovor, ali će ga i strana u defanzivi početi samo u krajnjim uslovima. Ne može se termonuklearnom ratu davati čisto apokaliptički karakter i istovremeno i »verodostojnost« pretnji njegovim otpočinjajnjem u slučaju da država o kojoj se radi iskaže pretnju.

Država koju nazivamo malom — na primer Francuska — mogla bi odvratiti Sovjetski Savez od direktne agresije ako bi raspolagala minimumom kapaciteta odmazde, recimo sa nekoliko desetina balističkih raketa obezbeđenih da prežive napad velike sile i sposobljenih da dostignu glavne ciljeve na njenoj teritoriji. U tom smislu nema čak ni potrebe da ukažemo na proporcionalnost neophodnih snaga da bi prihvatali da u nuklearno doba i mali može ponekad da se suprotstavi velikom. Ali još treba dodati da ni prva ni druga generacija francuske snage neće dostići taj stepen efikasnosti. Nije dokazano da će to bar treća generacija postići, s obzirom na nemogućnosti predviđanja naučnog i tehničkog napretka koji u međuvremenu mogu ostvariti veliki. Od danas pa za deset do dvesta godina ni jedan saveznik Sjedinjenih Država ne može samo sopstvenim naporima da zadovolji zahteve te moguće ravnoteže između malog i velikog. Najviše bi mogućnosti za ovo imala Velika Britanija, ali je ona poluvezana u mogućem samostalnom dejstvu, jer se koristi američkim radarskim sistemom za otkrivanje. Ostaje činjenica da Francuska, i kad bi mogla od danas pa do 1975. da odvraća od napada usmerenog na nju, to ne duguje dopunskoj zaštiti svojih atomskih snaga, jer se njena sudbina rešava u Berlinu i u Federalnoj Republici. U današnjem međunarodnom kontekstu minimum odvraćanja na koji Francuska može da računa za deset do petnaest sledećih godina doprinosi bezbednosti Francuske samo u onoj meri u kojoj, pod uslovom da se ne promeni američko angažovanje, francuska snaga predstavlja dodatni elemenat nesigurnosti za sovjetske strategije.

Ali ostavimo po strani današnji kontekst međunarodnih odnosa. Prepostavimo samo lice u lice Francusku ili Švajcarsku (ili Monako) s jedne i Sovjetski Savez sa druge strane.

ne. Da li egalizatorska moć atoma, kombinovana sa proporcionalnošću zastrašivanja, briše kao čudom razliku između patuljka i džina? Za početak se podsetimo na uslove koje je naš autor dao kao pretpostavku: glavni izvori⁸¹ jedne velike sile (Sovjetskog Saveza) skoncentrisani su u oko šezdeset velikih naselja. Mala sila koja bi bila u stanju da u uzvratnom udaru uništi šezdeset naselja ili samo tri četvrtine ili bar njihovu polovinu predstavljala bi takvu pretnju u očima velike sile da bi ona verovatno odustala od koristi koju bi mogla očekivati od njenog osvajanja (čak i kad bi ta zemlja bila Francuska). Svako će se sa ovim saglasiti, ali sofizam se sastoji u zagovaranju da su Švajcarska ili Monako u stanju da raspolažu kapacitetom drugog udara, kojim bi se uništilo nekoliko desetina sovjetskih gradova. Kao ekstrapolacije jedne mogućnosti atomskog sveta ovakva razmišljanja mogla bi biti korisna. Ali kao opravданje jedne sadašnje politike one podsećaju na poslovicu koju Hruščov voli da citira: kad bi »račići« počeli da zvižde...

Ima li P. M. Galoa osnova, čak i u okvirima ekstrapolacije, da zagovara da je atomsko oružje izbrisalo prostor? Greši li Žil Mok kada tvrdi da samo države koje imaju ogromnu teritoriju mogu da se efikasno koriste takvim naoružanjem? Čini mi se da i jedan i drugi zanemaruju jednu stranu problema. Od trenutka kada su vektori dovoljno precizni gradska koncentracija smanjuje prednost ogromnih prostora. Ali udarom sa nekoliko desetina bombi po manjoj teritoriji gde je velika gustina naseljenosti bio bi ceo narod uništen. Teoretičarima je dozvoljeno da smatraju da preko određenog obima razaranja nestaje svaka razlika između »njivećeg« i »njamanjeg«. Možda ljudi (ja još uvek u to nisam siguran) sami odbijaju priznavanje razlike između gubitka jedne trećine, dve trećine ili celokupnog stanovništva. Ali ova nediskriminacija će uticati na stav i male i velike sile. A ona ne bi bila svedena na alternativu sve ili ništa, masovnu agresiju ili pasivnost. Da li će mala sila (kojoj po pretpostavci dajemo izvestan kapacitet odmazde) preuzeti inicijativu prelaska u krajnost pri bilo kakvom diplomatskom pritisku, pri bilo kakvom napadu koji bi se vodio klasičnim oružjem? Da li bi mala sila odgovorila prelaskom u krajnost

⁸¹ 90% intelektualnog potencijala, 70% ekonomskog potencijala, 60% demografskog potencijala.

ako bi velika sila za nekoliko časova stvorila situaciju »svršenog čina« i zauzela predmet spora? Ako bi se sa nekoliko opominjujućih udara našla pred alternativom prihvatanja poslušnosti ili izlaganja uništenju, koja bi to vlasti male sile imala smelosti ili ludosti da izabere ovu drugu mogućnost.

Ali da se razumemo, ja se slažem da od trenutka kada raspolaže određenim kapacitetom odmazde (snagama relativno nepovredivim) izvesna država stiče i određeni kapacitet zastrašivanja čak i u odnosu na veliku silu; ono sa čime se ja ne slažem to je da se u trenutku iskušenja rukovodioci zemlje koja bi u celini bila uništена nalaze u istom položaju kao i rukovodioci zemlje koja bi pretrpela samo delimične gubitke. Ja se ne slažem ni sa tim da je danas potpuno beznačajna razlika koja u osnovi zavisi od veličine teritorije, a koja se odnosi na količinu potrebnih sredstava za potpuno uništenje jedne zemlje. Ja se ne slažem sa tim da mala zemlja može pretnjom masovnom odmazdom da odvratiti bilo kakvog agresora. Ja se ne slažem sa tim da se tačno može izračunati veličina uloga sa strane male zemlje, a ni veličina rizika koji ovaj ulog dopušta agresoru. Konfrontacija sila naoružanih atomskim oruđima ima sama po sebi i značaj i domet koji premašuju materijalni ulog u krizi (jasno se to videlo u kubanskoj krizi). Velika sila koja bi ofanzivno upotrebila svoju termonuklearnu nadmoć, pa bi zastrašivanjem prinudila na ustupke ili kapitulaciju zemlju koja takođe raspolaže atomskim oružjem, ali u malim količinama, osim osvajanja teritorija ili izvora dobila bi daleko više putem izazivanja straha kod svih ostalih zemalja.

P. M. Galoa preuveličava, i to van svih razumnih granica, efikasnost pretnje pomoću koje jedna mala zemlja sama sebe pretvara u svetilište zbog svog nuklearnog arsenala, a isto tako svim silama nastoji da umanji vrednost američkog zastrašivanja, u kom cilju se čak služi i netačnim citiranjem tekstova.⁸² Šta u poslednjoj analizi znači ovaj argu-

⁸² U jednom članku u listu *Nouveau Candide* on izostavlja jedan od tri slučaja koji bi po mišljenju generala Tejlora trebalo da izazovu upotrebu atomskih oruđa od strane Sjedinjenih Država: direktni napad na Sjedinjene Države, neminovnost direktnog napada, masovni napad u Zapadnoj Evropi. P. M. Galoa, koji potpuno poznaje ovaj tekst, jer ga je na drugom mestu tačno naveo, izostavlja treću pretpostavku u članku u *Nouveau Candide* koji nosi naslov »Kenedi postavlja zamku De Golu« (naslov koji je možda dala redakcija lista).

menat: Sjedinjene Države neće žrtvovati Njujork i Boston za London ili Pariz? Ili dalje: ne može se tražiti od Amerikanaca da pritisnu na dugme ako bi ih to stajalo milione mrtvih? Oni svi polaze najpre od pretpostavke da će zastrašivanje propasti, a zatim se pitaju šta bi u tom slučaju radi li Amerikanci. Ali ovakvim načinom rezonovanja se može isto tako lako dokazati i neefikasnost nacionalnog zastrašivanja. Pretpostavićemo da u prvom udaru bude uništena polovina Francuske; da li bi Predsednik Republike izdao naređenje za odmazdu iako zna da bi takvo naređenje izazvalo uništenje i ostalog dela Francuske? Neizvesnost odmazde je neodvojiva od strategije zastrašivanja. Svakako da нико nije u stanju da kaže šta bi se dogodilo u svesti domaćina Bele kuće, ako bi sovjetski tenkovi ušli u Zapadni Berlin ili ako bi sovjetske trupe u masi prešle demarkacionu liniju u Evropi. Odvraćanje se ne zasniva na izvesnosti već na riziku. Sjedinjene Države su u pogledu svog angažovanja u Evropi dale maksimum svečanih obaveza time što u Evropi drže oko pola miliona svojih državljana, od čega dve trećine vojnih lica, što su potpuno jasno izjavile da je u Zapadnom Berlinu u pitanju njihova čast i da je njihova sudbina vezana sa sudbinom Zapadne Evrope. Hruščov se u tome nije nikada varao; u privatnim razgovorima on se hvalio da ovu obavezu ne smatra ozbiljnom a obavezu u pogledu Zapadnog Berlina jasno je nazivao varkom. Ali se on nikad nije usudio *call the bluff*,⁸³ drugim rečima da Sjedinjene Države izazove da ostvare svoje obećanje. Zastrašivanje je odigralo svoju ulogu.

Pošto smatra »spiralizaciju« neizbežnom, bar što se tiče Evrope, a odbija svaku mogućnost prekida između prvih i poslednjih stepena nasilja, P. M. Galoa uzima kao jedini način obavezivanja upotrebu i zloupotrebu pretnje opštom odmazdom i to za bilo koju zemlju koja raspolaze atomskim arsenalom. »Logika atomskog doba« ne prihvata razumne napomene kao: da svaka velika zemlja može da zaštitи teritorije i van svoje zemlje time što će protivniku staviti do znanja da te teritorije za nju predstavljaju odlučujući značaj,

⁸³ Pr. Pr.: provokirati varku.

da su velike sile kroz celu istoriju poštovale uzajamno svoje vitalne interese sve dotle dok nisu zaželete borbu na život i smrt. Kao što je bila dogma da je Mažino-linija bila neprobojna i danas je dogma da se u svetilišta pretvaraju samo one zemlje koje raspolažu nuklearnim arsenalom, a istovremeno i sve takve zemlje.

Jedino zaostali umovi, koji nisu razumeli da u atomskom dobu nema više razlike između dela i celine, između velike nesreće i opšte katastrofe, između ranjavanja i smrti, između tragičnog povlačenja i istrebljenja, mogu da veruju da bi ogromni američki aparat, čak upotrebljen i u korist Francuske, mogao efikasnije da zastraši Hruščova nego miraži IV.

*

General P. M. Galoa nije ni doktrinar francuske snage niti pak tumač De Gola. Na sreću nije neophodno prihvatići njegove sofizme da bi se dalo razumno tumačenje francuskog atomskog programa. Dovoljno je zadržati se samo na ovome što je tačno u idejama koje P. M. Galoa razvija do apsurda. Francuska nije želela da bude isključena iz nuklearne tehnike. Ona nije htela da dopusti da ceo kontinent definitivno štite isključivo Anglo-Amerikanci. Ona je predviđala u kraćoj ili dužoj perspektivi moguće preokrete u svetskoj situaciji. Ona je preduzela mere obezbeđenja od nepredviđenih događaja. U svakom slučaju, čak i ograničena snaga ojačava diplomatske adute, pruža mogućnost uticanja na savezničku strategiju, koja predstavlja suštinu zastrašivanja. Čak i ako se mnogo ne veruje u to da u pogledu zastrašivanja francuska sila može da ostvari izvestan uticaj na sovjetske rukovodioce i to putem pretnje da bi mogla odigrati ulogu upaljača, ipak se ne može kategorički odricati da ta sila delimično ne doprinosi onome o čemu sovjetska komanda mora da vodi računa, pod pretpostavkom da želi da otpočne agresiju, s obzirom na to da se radi više o psihološkoj nego

li logičkoj materiji.⁸⁴ Ako se vratimo na četiri vrste randmana koje smo naveli na početku ovog poglavlja, možemo reći da slabosti randmana bezbednosti za deset budućih godina, ne pružaju mnogo elemenata za odbranu zvaničnih stavova. Ali sam program ima veću vrednost od svojih branilaca. Francuska će biti u stanju da mu nađe opravdanje ako bi istupala i dejstvovala kao velika sila: što u naše vreme znači pokazati se svesnim problema koje pred saveze i čovečanstvo u celini postavljaju oružja čija je glavna uloga da spreče sopstvenu upotrebu.

⁸⁴ Evo kako Stenli Hofman, umešniji advokat francuske snage od njenih zvaničnih zastupnika, dokazuje (?) »zastrašujući« značaj francuske snage: »U slučaju ekstremne provokacije Sovjetskog Saveza prema Zapadnoj Evropi samo obična francuska pretnja termonuklearnom inicijativom (pretnja koju su Amerikanci sve manje i manje u stanju da ističu osim u najozbiljnijim slučajevima), kao i sovjetska pretnja uništenjem Francuske kojom bi Rusi u tom slučaju odgovorili u cilju pritiska na Francusku, obavezivala bi Sjedinjene Države da manifestuju svoju solidarnost sa Francuskom, to jest da svojim pokrivačem nuklearne zaštite obuhvate i Francusku, čak i pod uslovom da su izrazito želele da izbegnu takvu situaciju. Prema tome, francusko strategijsko nepokoravanje, »neposlušnost« prema Sjedinjenim Državama ne bi se moglo smatrati dovoljnim opravdanjem za ostavljanje Francuske svojoj sudsbi, jer bi prepuštanje Francuske ruskim bomбама истовремeno značilo i veliku nesreću za Sjedinjene Države Vidljivo je da se ovde radi o jednom preventivnom mehanizmu za opaljivanje, koji je upravo namenjen za *odvraćanje* Rusa od napada, a mnogo manje za dejstvo posle napada«. Slabost ovakvog razmatranja je u sledećem: ako Amerikanci neće da upotrebe velika sredstva, oni imaju načina da to i saopšte. Osim toga teško je prihvati da bi Francuska upotrebila ovu pretnju radi »Zapadne Evrope«, to jest da bi rizikovala sopstveno uništenje zbog Berlina, Zapadne Nemačke ili Norveške. Umesto igranja sa prepostavkama, bolje bi bilo reći da Rusi ne mogu isključiti da bi Francuska to učinila. U takvom slučaju Francuzi bi verovatno uvukli i Amerikance. Ali oni ne bi preživeli. Jedina uloga zastrašivanja ove francuske snage u današnjim atlantskim okvirima jeste da se njome, i to ne sasvim izričito, preti kao mogućim upaljačem.

BUDUĆNOST ATLANTSKOG SAVEZA

U predatomsko doba generalštabovi su punili fascikle raznim planovima operacija, namenjenim za razne eventualnosti, koje su zamišljali plodni diplomatski ili vojni mozgovi. Ali ovi planovi nalazili su se u dosijeima, skriveni od radoznale javnosti ako ne i od špijuna, nosili su pečat »strogog poverljivo«, o njima se nije javno diskutovalo, niti su izazivali neslaganja među saveznicima (utoliko pre jer saveznici nisu skoro nikad pre početka neprijateljstava uspeli da postignu saglasnost u pogledu zajedničkog dejstva u slučaju sukoba).

Mi smo to sve promenili i danas svi novinari, parlamentarci ili diplomati diskutuju o strategiji protiv snaga ili strategiji protiv gradova, ili pak o postavljanju taktičkih atomskih oružja. Američko odbijanje da postavi balističke rakete srednjeg dometa na teritoriji Evrope postalo je predmet polemike. Takva mera, čak sama sugestija, koja ima vojni karakter, predstavljena je kao znak izvesne političke namere. Atomsko i termonuklearno naoružanje su glavni predmet neslaganja kako među zapadnim saveznicima tako i između Sovjetskog Saveza i Kine i to od 1961. godine, odnosno od dolaska sadašnje administracije u Belu kuću.

Države su u prošlosti računale na vremenski period koji je normalno postojao između prekida diplomatskih odnosa i početka borbenih dejstava, mada su se događala i iznenadenja, odnosno napadi na tuđu teritoriju bez prethodne najeve. Vekovna hronika je puna takvih primera. Japanci su dva puta potopili neprijateljsku flotu, prvo rusku a zatim i

američku, čiji komandanti nisu ni znali da su neprijateljstva otpočela. Čak i u takvim izuzetnim slučajevima države, žrtve agresije bez prethodne objave rata u odgovarajućoj formi, nisu bile izbacivane iz borbe, već su uspevale da sačuvaju rezerve i stvore vreme potrebno za mobilizaciju. Danas je brzina vektora i razorna moć naoružanja takva da svaka država ne samo da treba nego mora da obezbedi stanje stalne pripravnosti. Osim toga uopšte je neizvesno da li bi mobilizacija ljudskih i industrijskih izvora posle uzajamnih nuklearnih udara bila i moguća. Između snaga kojima se raspolaze u miru i snaga koje bi se upotrebile u ratu više ne postoji razlika, bar kada se radi o svetskom ratu.⁸⁵

Stalno stanje pripravnosti prati stalna mobilizacija, a usvojeni obim oružanih snaga — broj formiranih ratnih divizija i taktičkih atomskih oružja — unapred određuje tok događaja.

Naime, strategija i diplomatička se danas više nego ikad uzajamno prepliću jer je ova unapred određena veličina oružanih snaga namenjena za zastrašivanje, odnosno za predohranu od neprijateljstava. Kao što je pisao Klauzevic i danas je kao nekad rat nastavak politike, što znači da političko državno rukovodstvo treba da ostvari rukovođenje određenom akcijom koja se sastoji iz kombinacije sile i reči. Ta unapred pripremljena ili pak upotrebljena oružana sila predstavlja način upozoravanja neprijatelja da treba tražiti razumna rešenja. Reč će sa svoje strane biti uzaludna ako neprijatelju ne daje do znanja da iza reči stoje vojne mere.

Razumljivo da ovakav, koliko god neizbežan, sticaj priroda sobom nosi potpuno jasne opasnosti. Nekada generalštabovi nisu verovali u mogućnost određenih eventualnosti iz prostog razloga što su za takve eventualnosti izradivali odgovarajuće planove da im se suprotstave. Ponekad se danas ima utisak da zapadnjaci strahuju od izvesnih opasnosti, ne zato što su one stvarne, već zbog toga što su ih predvideli da bi izbegli bilo kakvu teoretski moguću sovjetsku inicijativu. Sve se događa pod utiskom kao da se strah zapadnjaka od agresije sa Istoka povećava u onoj meri u kojoj se nje

⁸⁵ To što će se ubuduće mobilizacija tradicionalnog tipa primenjivati samo za sekundarne sukobe, tipa korejski rat, ili u cilju zastrašivanja, odnosno kao dokaz odlučnosti, na primer zbog Berlina 1961, to je opet novi paradoks.

upravo treba manje bojati. Oni sve življe i šire diskutuju i to ne zbog toga što su slabiji za odbranu, već zato što raspolažu većom elastičnošću i prema tome predviđaju situacije koje pre deset godina ne bi uočili ako su tada bili i slabije naoružani i manje dosetljivi. Na izvestan način oni sami sebe zastrašuju, a američki analitičari plaše Evropljane preduzimajući preventivne mere za situacije koje opet Evropljani smatraju najmanje verovatnim.

Mi smo namerno prekinuli našu analizu uticaja atomskog oružja na međunarodne odnose kod 1957. godine. Mi smo napisali da je potrebno, da bismo prešli na sadašnju situaciju, da prethodno izučimo stvaranje američke teorije strategije, Mak Namarinu doktrinu i evropsku reakciju na ovu doktrinu. Uostalom, već od 1958. ili 1959. godine atomsko naoružanje je izmenilo i odnose među saveznicima i odnose između neprijateljskih strana, ono je uzdrmalo dva bloka i pre nego je poboljšalo uslove za početne korake na popuštanju zategnutosti između neprijatelja. Slabljenje evropske bezbednosti zbog povećanja stepena povredivosti američke teritorije jedino se potezalo u knjigama i stampi, njega su isticali specijalisti, državnici i stručnjaci daleko više nego običan čovek.

I dalje, ovaj se prividni paradoks lako objašnjava. U teoriji analitičari su u pravu: pretnja da će se pribeci upotrebni termonuklearnih oružja je sve neverovatnija zbog toga što sve strahovitija postaju uništenja koja bi pretrpeo i onaj koji bi se na to odlučio. Ali uništenja ne bi bila ništa manja ni kod strane koja bi svojim postupcima izazvala drugu na ovakav akt ludosti. Neverovatnost krajnjeg izazivanja nije manja od neverovatnosti termonuklearne odmazde. Oba su pola, tapkajući po mraku, ipak otkrila ili poštovala osnovna pravila. Nijedna strana nije išla do ivice diplomatski ofanzivne upotrebe termonuklearnih oružja, nijedna nije preduzimala vojne korake u zoni uticaja druge, bar ne tamo gde je sasvim jasno određena demarkaciona linija.⁸⁶

Ne upotrebljavati regularne oružane snage van granica sa ciljem promene *statusa quo*, ne koristiti se termonuklearnom pretnjom sa namerom postizanja ustupaka, to su pravila koja upravo odgovaraju opreznosti koju čudovišnost raspoloživih oružja savetuje, a ta se pravila saglašavaju sa

⁸⁶ Izuzetak sa Kubom analiziraćemo kasnije.

tradicionalnom boljševičkom koncepcijom. Oni, svakako, nisu protiv toga da socijalizam šire na bajonetima, oni su to pokazali već 1921. prema stanim provincijama carističke imperije, koje su oglaštene krivim bilo zbog toga što su preterano ozbiljno shvatile formulu prava odcepljenja prema Ustavu Sovjetskog Saveza, bilo što su izabrale vladu sa drugom ideologijom. Isto tako i 1939—1940. i 1944—1945, kada se ukažala povoljna prilika, oni se nisu dvoumili da »preobrate« narode čiju je teritoriju zauzela Crvena armija ili, ako hoćete, oni su se ponašali kao naoružani proroci, dok su sovjetske trupe krčile put narodnim komesarima. Ali ako ostavimo po strani agresiju Severne Koreje, koju je u najmanju ruku tolerisao, Sovjetski Savez kako pod Staljinom, tako ni pod Hruščovom nije predviđao svetski rat samo radi proširenja socijalizma. Karakter termonuklearnih oružja podstiče čak i predsednika sovjetske vlade da treći svetski rat ne smatra više kao poslednju i neminovnu etapu svetske krize koju preživljavamo i koja označava prelaz iz kapitalizma u socijalizam.

Prema tome, koliko god je ispravno stalno razmišljati o najboljem načinu suprotstavljanja svim eventualnostima — kao prepad, lokalna agresija na pojedinog člana Saveza, agresivno sondiranje, agresija većeg obima, ali samo klasičnim naoružanjem, masovna agresija — toliko bi bilo neraumnno pripisaviti protivniku namjeru na sve moguće postupke, koji su neverovatni, ali koje prepostavljamo samo zato da bismo ih preduhitirili.

Posmatrana iz Moskve Zapadna Evropa je bure baruta koje i najmanja iskra može dići u vazduh bez obzira na tačnu veličinu snaga NATO, bez obzira na proklamovanu doktrinu (stepenasta ili opšta odmazda). Ni sovjetska pravila ponašanja, a ni evropska situacija, ne upućuju ljude iz Kremļa na isprobavanje strategije malih agresija, koje bi se zasnivale na tome što su Amerikanci objavili da se protive trenutnoj opštoj odmazdi ili izazivanju opšteg sukoba.

Ima još jedan razlog, koji prema mome saznanju do sada nijednom nije jasno izdvojen i zbog koga američka strategija elastičnog odgovora u sebi privremeno ne sadrži opasnost koja joj se apstraktno može pripisati, a to je opasnost da povećava verovatnoće ili smanjuje neverovatnoće ograničenih dejstava. Činjenica je da sovjetski rukovodioci i teore-

tičari još uvek tvrde da ne veruju u razlikovanja koja su američki analitičari zamislili u svojim glavama.

Međutim, u ovom pitanju treba biti rezervisan. Mi ne znamo sigurno kakva je prava strategijska doktrina bilo Prezidijuma bilo sovjetskih generala. U Sovjetskom Savezu govori i knjige, čak i naučne, redovno sadrže i ideološku, propagandnu stranu. U svakom slučaju strategija zastrašivanja ne da se zamisliti bez elementa varke. U odgovoru na pismo od 25 tačaka Centralnog komiteta Kineske komunističke partije sovjetski rukovodioci potvrđuju da će na američku agresiju na Narodnu Republiku Kubu odgovoriti termonuklearnim oružjem. Niko ne zna da li bi ova tvrdnja bila realizovana u stvarnoj situaciji. Međutim, uz ovu rezervu, izgleda da sovjetski teoretičari teško prodiru u suštinu rada američkih analitičara, a za Hruščova se posebno može reći da je izrazito tvrd za ovakav način teoretisanja. Ako u ovo poverujemo, onda bi svaki sukob u kome bi direktno učestvovalo dve sile koje raspolažu termonuklearnim naoružanjem prešao u krajnost, to jest pretvorio bi se u svetski i opšti.

Uzmimo kao prepostavku (verovatnu) da on tako misli i razmotrimo posledice te asimetrije. Sovjetski Savez izgleda da postupa tako kao da se zadovoljava onim što američki teoretičari nazivaju *minimum zastrašivanja*.⁸⁷ Sovjetski Savez nije proizvodio u velikim serijama strategijske bombardere, osposobljene za dejstvo po ciljevima na teritoriji Sjedinjenih Država, on takođe nije proizveo ni stotine interkontinentalnih raketa, čega su se 1957—1958. bojali američki stručnjaci, i to bilo zbog nedostatka izvora, bilo zbog orientacije na sledeću generaciju raketnih sredstava. U odnosu na ogromni američki aparat Sovjeti se zadovoljavaju postizanjem ravnoteže pomoću izvesnog kapaciteta odmazde (kapacitet odmazde za koji oni javno izjavljuju da ga smatraju dovoljnim za sopstvenu bezbednost bez obzira kakvi bili uslovi) i sa izvesnom nadmoćnošću u klasičnom naoružanju i raketama srednjeg dometa u odnosu na sredstva odbrane ili odmazde koje ima Zapadna Evropa.⁸⁸ Oni ne tvrde izričito da raspolažu kapa-

⁸⁷ To jest kapacitet odmazde dovoljan za nanošenje uništavanja nazvanih netolerantnim, kao odgovor na bilo kakvu direktnu agresiju.

⁸⁸ U tom smislu je 1962. Hruščov rekao jednom američkom novinaru da on Evropu drži kao taoca.

citetom potrebnim za uništenje američke sile odmazde, već smatraju da onog dana kada bude počeo da »govori« nuklearni eksploziv, niko neće moći da zaustavi eskalaciju i da će i oni sami istovremeno napasti i rampe za lansiranje, i aerodrome i gradove.

Sjedinjene Države pak sa svoje strane raspolažu ili veruju da će za još nekoliko godina raspolagati izvesnim kapacitetom strategije protiv snaga. One smatraju da je od zajedničkog interesa za solidarne neprijatelje da ograniče sukob ako on izbjegne. One prepostavljaju povećanje broja prelaznih faza između krajinjih stanja (sve ili ništa), između termonuklearnog paroksizma i potpune pasivnosti. Njima se doktrinari masovne odmazde čine istovremeno i nemoralnim (treba uskladiti snage koje se razvijaju sa veličinom zločina ili igrackog uloga) i neopreznim (šta bi oni učinili ako se ikad nađu priterani uza zid) i bezazlenim (jesu li oni nesposobni da shvate da je takva doktrina isto što i obična prevara koja će se bilo kad pretvoriti u tragediju?).

Posmatrani iz Washingtona, sovjetski doktrinari su nerazumi. Termonuklearno naoružanje zahteva obnavljanje stare doktrine ograničenih ratova, s obzirom na tehničke novine. Onaj koji vodi rat teži da nametne neprijatelju svoju volju, ali mu razum nalaže da to postigne na najbolji način, svodeći na minimum svoje žrtve (a ponekad i neprijateljske). Nekada se, strogo uzevši, kao cilj moglo postaviti uništenje neprijateljskih oružanih snaga i preko toga i ostvarenje potpune pobeđe. Danas postoji opasnost od uništenja cele zemlje, a ne samo oružanih snaga, ako se u vođenje operacija ne unese uzdržljivost (ekonomičnost) koja se nekada savetovala onima koji vode rat i koja se odnosila na mobilizaciju izvora i na eksploraciju pobeđe. U očima američkih teoretičara iz tehničke revolucije izazvane pojmom termonuklearnih sredstava sasvim jasno i neophodno proizilazi potreba razlikovanja brojnih posrednih stepena od najmanjih operacija sa klasičnim oružjem do termonuklearnog paroksizma.

U očima Amerikanaca sovjetska doktrina je tim više neracionalnija jer im onemogućuje korišćenje njihove neosporne nadmoćnosti. Razmotrimo situaciju na Starom kontinentu. U očima Evropljana masovni napad sovjetskih trupa nije više najveća opasnost. Najverovatnije je da bi takav napad izazvao atomsku odmazdu Sjedinjenih Država. U svakom slu-

čaju to bi dovelo do uništenja Zapadne Evrope, zbog čijeg bi zauzimanja agresor preuzeo neizmerljiv rizik. Ono od čega Evropljani strahuju ili izjavljuju da se boje jeste da buduće ne dođe do delimičnog napada i to ispod atomskog nivoa, na koji bi Ruse mogle navesti finele elastičnog odgovora. Na sreću Rusi odbijaju prihvatanje ograničenja sukoba i umanjuju opasnost koju stvara američka teorija.

Današnja asimetrija sovjetske i američke doktrine ima utoliko više paradoksalan karakter ukoliko svaka od velikih sila prihvata onu doktrinu koja prividno bolje odgovara vojnom položaju suprotne strane. Pošto su nadmoćni u klasičnom naoružanju na mnogim tačkama mogućih sukoba između dva sveta za Sovjete bi bolje bilo da zastupaju ideju da je ograničavanje neprijateljstava moguće, da je termonuklearno oružje »štiti«, sredstvo zastrašivanja koje onemogućuje protivniku da upotrebi sopstvena termonuklearna oružja, a da su klasična sredstva »mač«, sredstvo koje se koristi za prisiljavanje protivnika da ostane na nižem nivou nasilja, pošto je prelaz na opšti sukob zabranjen i jednom i drugom protivniku zbog čudovišnih osobina najjačih oružja.

Često sam se pitao da li bi bilo poželjno ili ne da sovjetski rukovodioци budu primljeni kao slušaoci na kurs Rand-korporacije.⁸⁹ Ili, da bismo to pitanje preveli na ozbiljniji jezik: treba li u interesu mira želeti da rukovodioци dveju termonuklearnih sila imaju istovetne ili različite stavove? Recipročno razumevanje je neophodno među saveznicima, i sadašnja suprotna mišljenja među atlantskim saveznicima su rezultat nesporazuma. Evropljani i Amerikanci najčešće nemaju isti sistem u strategijskoj misli i umesto da se razumeju, oni jedni drugima ne veruju. Ali doktrinarna asimetrija između Rusa i Amerikanaca i nerazumevanje ili bar sumnja koju zajednički izražavaju u pogledu postupaka suprotne strane mogla bi, svakako, doprineti izbegavanju rata, ograničenog ili ne.

Uostalom Amerikanci poznaju službeno objavljenu rusku doktrinu po kojoj je isključeno ograničavanje sukoba između dve velike sile. Oni su daleko od toga da Rusima veruju na

⁸⁹ Na ovo pitanje su mi američki analitičari odgovorili sa dvoumljenjem. Bilo bi bolje da je Hruščovljeva strategija elastičnija, ako se radi o smanjivanju opasnosti od opštег rata. Ali bi ova elastičnost možda Rusima donela i određene prednosti.

reč⁹⁰ i oni su 1962. na Kubi prvi put ispitali i to uspešno svoju doktrinu »mača i štita«. Ali ono što se kod Rusa pojavljuje kao suviše pojednostavljeno ima upravo za rezultat povećanje opreznosti. Amerikanci smatraju da je daleko bolje, skoro po svaku cenu, izbeći direktnu konfrontaciju sve dotle dok Rusi, makar na rečima, zastupaju primitivnu strategiju termonuklearnog paroksizma. Rusi sa svoje strane znaju američke teorije i verovatno ih njihovi stručnjaci i shvataju. Ali oni opet za sebe smatraju: »kako da upoznaš te proklete Amerikance koji ti unapred najave da za Koreju nisu zainteresovani, a onda se za nju bore tri godine, koji se na svaki način dovijaju da na rečima smanje opasnost od eskalacije kao da nas gone na ograničena dejstva ispod atomskog praga? Šta bi se stvarno dogodilo onog dana kada bi sudbina sveta zavisila od ovih suptilnosti?«.

Tako to nedovoljno razumevanje, kombinovano sa recipročnim sumnjama, primorava obe velike sile da jedna protiv druge ništa ne preduzima. Da li bi bilo bolje recipročno razumevanje kada bi protivnici prihvatili istu doktrinu bilo neizbežnih krajnosti, bilo povećanja broja prelaznih faza? Svakako ne. Ako bi oba velika u svakoj prilici jedan drugom pretili opštom odmazdom, oni bi ličili na dva igrača poker-a koji stalno varaju jedan drugoga, ili pak na dva vozača automobila u »pilećoj igri«.⁹¹ Ali jednog dana bi se moglo dogoditi da nijedan vozač ne pristupi kočenju, odnosno da nijedan blefer »ne splasne«. Na duži rok takva uzajamna doktrina izazvala bi katastrofu. Ali ni druga doktrina koju bi obe sile savršeno prilagodile ne bi bila bezopasna. Obe bi verovale da mogu da koriste sopstveni »mač«, nadmoć u klasičnom naoružanju u onom području gde takvu nadmoć imaju, bez ozbiljne opasnosti prelaska u krajnost. U tom trenutku bezbednost za oba bloka bila bi jedino u izvesnoj jednakosti na svim nivoima. Prema tome, zastrašivanje klasičnim naoružanjem u prošlosti nije nikad bilo potpuno efikasno, ono nije ni danas tim preko ako ni jedan od dvojice partnera ne bi strahovao od krajnosti, pošto mu je poznat stav protivnika.

⁹⁰ Albert Volsteter mi je rekao: Rusi u periodu između kriza igraju poker. U toku krize oni igraju šah.

⁹¹ Američka igra: dva vozača automobila usmeravaju se pravo jedan na drugog. Onome koji se prvi uplaši i skloni sa puta protivnik u prolazu dovikuje *chiken* (pile).

Pozitivno isticanje nerazumevanja ili strategijske asimetrije je u suštini manje paradoksalno nego što izgleda. U stvari, ona veza koju teoretičari smatraju neophodnom to je veza između onih koji odlučuju o ratu u trenucima krize, a nju obezbeđuje »crveni telefon«. Isti teoretičari su više puta podvlačili potrebu (u dvostrukom smislu: neizbežnosti i neophodnosti) takve neizvesnosti, čiji je elemenat nerazumevanje strategijskih doktrina pre krize. Međutim, drukčija je bila klasično usvojena neizvesnost. Govorilo se da A hoće da odvrati B, zastrašujući ga unapred sa najgore mogućim. Ali ako B nije »dopustio« da bude odvraćen, A će se povući da bi izbegao apokalipsu. Pre krize on ne želi potpuno savršenu vezu; ali kad kriza otpočne, on tu vezu želi da bi odstranio izbor između kapitulacije i smrti. Američka doktrina ima cilj da umanji protivurečnost kao sastavni deo formule masovne odmazde između strategije zastrašivanja i strategije upotrebe. Na dugi rok američka će se doktrina proširiti, ali tako da će stabilnost na višem nivou biti plaćena povećanjem nestabilnosti na nižem nivou. Nesigurnost se privremeno zasniva na disparitetu sovjetske pretnje opšte odmazde i američke pretnje elastičnog odgovora, pri čemu ni jedna ni druga strana nema puno poverenje u doktrinu koju ispojava neprijatelj.⁹²

Najzanimljivije u ovom dvoboju je to što Amerikanci igraju šah, a Rusi poker. A Rusi su oduvek bili svetski šampioni u šahu, a teorija igara stvorena je oko stola za kojim se u Prinstonu igra poker. Tako američka strategija elastičnog odgovora, proračunatih pokreta, brižljivo pobrojanih i odmerenih mogućih odgovora protivnika više spada u šahovsku umetnost, dok sovjetska, koja stalno preti apokalipsom, a uvek spremna na povlačenje ako protivnik ne popusti, spada u pokeršku veštinu.

⁹² Ovoj se analizi može staviti jedna zamerka: sve dotle dok Amerikanci raspolažu izvesnim kapacitetom strategije protiv snaga, Rusi se ne mogu koristiti svojom klasičnom nadmoćnošću kao »mačem« jer ne želi da svom protivniku prepuste prednost koju pruža prvi udar. Prema američkoj doktrini to je u stvari racionalizacija u doktrini koju su usvojili Sovjeti. Nisam siguran da ovo uokviravanje u racionalnu formu predstavlja autentičan motiv.

Možda se ovaj paradoks rešava pretpostavkom da je sovjetski cilj da potpuno isključi upotrebu oružanih snaga i da igra šah, ali kroz čisto političku igru (pri čemu subverzije i gerila čine sastavni deo politike).

*

Mi smo već rekli da su Sovjeti samo jednom odustali od nepisanog pravila diplomatski defanzivne upotrebe balističkih raketa.⁹³ Samo su se jednom dva velika direktno zakačila, tada kada je jedan preuzeo izazivačku inicijativu postavljajući rakete srednjeg dometa na nekih sto sedamdeset pet kilometara od obala Floride, a drugi odgovorio kvaziultimatumom, zahtevajući i izvojevavši povlačenje ruskih raket, ali uz više-manje izričito⁹⁴ američko obećanje da za užvrat neće okupirati ostrvo.

Američki stratezi koji su zamislili operaciju, iako je nisu vodili, videli su u njoj potvrdu svoje doktrine. U stvari su klasične snage prvi put odigrale ulogu »mača«, s obzirom na to da su se nuklearne snage uzajamno neutralisale na višem stepenu. Prostije rečeno, Amerikanci su zapretili da će uništiti ili zarobiti ruske balističke rakete u slučaju da ne budu dobrovoljno povučene, jer im je njihova nadmoć u klasičnom naoružanju omogućavala da to učine i bez izlaska izvan okvira lokalnih sukoba. Rusi sa svoje strane nisu imali nikakve odbrambene kapacitete na licu mesta. Oni su stajali pred izborom ili da na najbolji način prekinu sa avanturom, da odgovore na nekom drugom mestu granice između dva sveta ili pređu prvi stepen eskalacije, tj. da upotrebe ili zaprete upotrebom atomskog naoružanja. Američki stratezi, s obzirom na njihov način mišljenja, trebalo je da očekuju ovu drugu pretpostavku. Uostalom, ako bi oba bloka dejstvovali po istovetnoj doktrini, prihvatali recipročnu paralizu termo-nuklearnih aparata i koristili se klasičnim snagama, kao »mačem«, opasnost bi bila u tome što oba bloka imaju broj-

⁹³ Hruščov je u berlinskoj krizi nabacio jednu takvu diplomatski ofanzivnu upotrebu, ali u neodređenom obliku; vidi dalje, strana 232.

⁹⁴ Obećanje je bilo izričito pod uslovom inspekcije na licu mesta. No, pošto se Fidel Castro suprotstavio svakoj inspekciji, obećanje više nije potpuno na snazi.

ne priliike da postignu izvesne uspehe na štetu protivnika. Sovjetski Savez čak ima mnogo više mogućnosti od Sjedinjenih Država jer je centralna i kopnena sila, jer manevar izvodi po unutrašnjim pravcima, i u stanju je da u raznim zonama obezbedi duži mač od neprijateljskog, jer ima brojniju armiju i skromnije stanovništvo.

Poznato je da su se Sovjeti odlučili i to bez mnogo dvoumljenja, na najrazumniji i najprostiji odgovor. Oni su popustili pod američkim pritiskom čak i ne pitajući svog štićenika, verovatno zbog straha od američkog napada koji im je zbog namerno povedene kampanje zaoštravanja izgledao neizbežan, i jer bi ih takav napad doveo pred alternativu okaljati obraz ili eskalacija. S obirzom na sve ono što znamo o boljševicima, oni su više voleli da okaljaju obraz. Ali oni su uspeli da budu brži od Amerikanaca i pošto je predsednik Kenedi, prema jednoj doktrini tada u modi u krugu analitičara, nastojao da prikrije svoj uspeh i ostavi protivniku dovoljan prostor za časno povlačenje, Hruščov je mogao da zastupa postavku da rešenje predstavlja razuman kompromis, pošto su oba protivnika jedan drugome učinili jednake ustupke.

Kineska partija je optužila, i to ne bez razloga, bratsku rusku partiju da je učinila dvostruku pogrešku: najpre »avanturističku« na taktičkom planu stvaranjem baze balističkih raketa u neposrednoj blizini obala Floride, a zatim »kapitulantsku« što se vanredno brzo povukla. Hruščov, ili ruska partija, službeno je odgovorio jula 1963. pismom u kome se opovrgava tačka po tačka pisma od 25 tačaka Komunističke partije Kine i to da prvi korak — upućivanje raketa — nije bio »avanturizam«, jer je imao cilj da preduhitri ili odvrati neposrednu američku invaziju, a da drugi korak nije bio »kapitulantski«, pošto je postavljeni cilj bio postignut, jer su Amerikanci odustali od plana invazije.

Ovu retrospektivnu verziju verovatno neće niko prihvati osim bezuslovnih sledbenika Moskve. Ne postoji ni najmanji znak dokaza da je predsednik Kenedi (koji je 1961. godine odbio da kubanskim izbeglicama pruži vazdušnu podršku pri pokušaju iskrcavanja u zalivu svinja), planirao invaziju u 1963. godini kada je sovjetsko-kubanska odbrana u klasičnim sredstvima bila značajno pojačana i kada bi ona

mogla biti slomljena samo daleko jačim snagama od onih koje su bile potrebne dve godine ranije.

Procene Kremlja su, dakle, neizvesne. Ja lično u njima vidim samo dokaz pogrešne procene sovjetskog predsednika vlade u odnosu na Kenedija i američki narod. Zapadni posetiovi su iz SSSR tokom 1961. i 1962. izveštavali o Hruščovljevim govorima o zapadnjacima uopšte i posebno o Kenediju. On je govorio da zapadnjaci blefiraju i da se nikada neće tući za Berlin. Kako je uostalom jedan stari boljševik mogao da ocenjuje jednog američkog predsednika koji nije sprečio iskrcavanje kubanskih izbeglica, ali ga nije doveo ni do pobjede. Da je mornarička pešadija intervenisala u zalivu svinja, Hruščov bi imao ceo svet za svedoka o ciničkoj nemoralnosti imperijalizma, ali bi poštovao protivnika. Polucinizam, kombinovan sa obzirima koji se graniči sa najgorim poniženjem, i sramota zbog neuspelog pokušaja naveli su starog borca na potpuno pogrešnu ocenu o mladom predsedniku.

Kao što u junu 1950. Staljin nije predviđao da rukovodioci iz Vašingtona, iako nezainteresovani za Južnu Koreju na strategijskom planu, neće trpeti otvoreno kršenje Povelje Ujedinjenih nacija, invaziju regularnom armijom i nestanak jedne države koju su oni sami stvorili u svojoj okupacionoj zoni, tako i Hruščov verovatno nije predviđao da taj isti Kenedi, koji je prihvatio bez reakcije dolazak sovjetskog oružja i stručnjaka na Kubu, neće dopustiti postavljanje balističkih raketa, što je uostalom i jasno izjavio onoga dana kada je i postavio razliku između defanzivnih i ofanzivnih oružja, napominjući da *ova druga ne smeju biti postavljena na ostrvu*. Ovo upozorenje nije odvratilo Hruščova i njegove saradnike od pokušaja, kao što ni nejasne pretnje iz Moskve o odbrani Kube raketama nisu odvratile američku akciju. Umesto da obelodani postojanje sovjetske baze balističkih raketa na Kubi i na taj način iznenadno obezbedi više psihološku nego vojnu prednost — prednost koju je mogao iskoristiti u Berlinu — Hruščov je video sasvim suprotno — da uspeh i moralni uticaj menjaju mesto i prelaze predsedniku Kenediju.

Svakako bi bilo preterano izvući zaključak da su američke teorije i doktrine konačno potvrđene u kubanskoj konfrontaciji. Svi su uslovi išli na ruku Amerikancima. Oni su

raspolagali ogromnom lokalnom nadmoćnošću u klasičnim snagama. Vojište je bilo vrlo blizu, a od ruskih baza udaljeno hiljade kilometara. Sovjetski građanin nije ništa znao o Narodnoj Republici Kubi i pitao bi se zbog čega treba da se izloži neizmernoj opasnosti zbog nekog beznačajnog objekta. Američko javno mnjenje se bilo raspalilo, ono je vršilo pritisak na Predsednika, koji je strahovao od lošeg obrta svoje političke budućnosti u slučaju da pasivno posmatra organizaciju sovjetske baze balističkih raketa na Kubi. Nacionalna raspoloženja su takođe bila na strani Sjedinjenih Država i igrački ulog je imao sasvim drugu vrednost za onoga koji ga je dobio za razliku od vrednosti koju je taj ulog imao za onoga koji je prihvatio povlačenje.

Na kraju ne zaboravimo da je povlačenje bilo časno i da je konačno američki uspeh bio ograničen. Kuba je još uvek sovjetska vojna baza, snažno branjena klasičnim naoružanjem od svakog pokušaja invazije, a takođe i baza za subverzije, propagandu i partizane širom Latinske Amerike. Za Moskvu je ovo konačno u materijalnom pogledu predstavljalo samo neuspeh u jednom pokušaju, pošto je ona samo povukla balističke rakete, jer predsednik Kenedi nije zahtevao (a verovatno je mogao) odlazak svih sovjetskih vojnih lica.⁹⁵

Na planu atomske strategije mogu se dati i druga tumačenja kao zaključci iz kubanske konfrontacije. Tako, po Stenliju Hofmanu »Kuba je najpre pokazala odlučnost Sjedinjenih Država da brane svoje vitalne interese i, dalje, križa je pokazala prednost koju daje nadmoćnost u klasičnom naoružanju, ali, u očima mnogih Evropljana, Kuba je pre svega pokazala da je svetski mir možda ugrožen sovjetskim postupcima, zasnovanim na pogrešnom tumačenju američke

⁹⁵ Mi ne diskutujemo ovde o interpretaciji po kojoj je Kenedi navodno za uzvrat obećao povlačenje raketa iz Turske i Italije. Amerikanci su davno pre toga nameravali da to učine. Mi takođe ne diskutujemo ni o argumentima onih koji su bili ozlojeđeni zavođenjem blokade Kube. Da li bi Rusi dopustili postavljanje balističkih oruđa u Finskoj onoga dana kada bi eventualno ova zemlja prišla zapadnom bloku?

odlučnosti; drugo, ako bi došlo do uništenja automobila⁹⁶ zbog toga što vozač nije na vreme upotrebo zvučni signal, to bi bila smrt za vozača, ali i za sputnike istovremeno; treće, u kubanskom tesnacu automobil je uspeo da Ruse izbaoli sa puta i to ne samo zbog toga što je bio jači već i zbog toga što je vozač vidljivo manifestovao odlučnost da u slučaju potrebe neće prezati ni od eskalacije». Ove tri napomenene su tačne, ali ne daju odlučne dokazne elemente ni jednom ni drugom diskutantu u velikoj raspravi unutar Atlantskog saveza. Svakako je odlučnost na eskalaciju u slučaju potrebe neophodan elemenat efikasnosti upotrebe ili pretnje upotrebom klasičnih sredstava, ali američki stratezi to nikad nisu ni ponicali. Ortodoksna doktrina je doktrina rizika, ali ne i sa *automatskim karakterom* eskalacije. Podsećanjem na to da u slučaju potrebe treba biti odlučan do eskalacije, ne kritikuju se doktrinari koji savetuju Mak Namaru već govornici koji ukazuju na samo jednu stranu doktrine, samo na napor da se spreči eskalacija. Potrebno je ukazivati na dve strane ovog pitanja: pretnju eskalacijom istovremeno sa naporom da se ona spreči.

Neosporno je takođe da bi u slučaju udesa putnici u automobilu poginuli istovremeno kad i vozač. Arnold Tojnbi je istu ideju izložio izražajnije: »Ne uništavati bez opomene«.⁹⁷ Ali bilo kakvu formulu prihvatići ona pre postavlja nego što rešava problem. Kako najaviti putnicima trenutak kada vozač prolazi preko teškog prelaza? Što se tiče zakašnjenja pri upotrebi zvučnog signala, prihvata se postojanje opasnosti, ali se ona meša sa nesporazumom ili pak sa rizikom da agresor neće prihvatići zastrašivanje. I onda dolazimo ponovo na večno pitanje: ko koga može zastrašivati? U čemu? U kojim prilikama? Kako? Da li su Evropljani sposobniji od Sjedinjenih Država da Sovjete odvrate od male agresije? Sigurno je da Evropljani hoće da imaju svoju reč, da odbijaju da se slepo povere vozaču kada se radi o njihovom životu. Niko ne

⁹⁶ Slika automobila je uzeta iz jednog govora Voltera Lipmana, koji je održao u Parizu povodom 75. godišnjice prvog broja pariskog izdanja *Njujork Herald Tribjuna*. On je tada rekao da Atlantski savez liči na automobil. Putnici — saveznici — mogu unapred da diskutuju o putu koji ih očekuje, o planu puta. Ali posle toga oni se moraju poveriti Sjedinjenim Državama, koje su vozač.

⁹⁷ *No annihilation without representation.*

sumnja u ove principe: ali se nikako ne uspeva pronaći najbolji način njihove primene.

Što se tiče P. M. Galoa, razumljivo je da on u kubanskoj krizi vidi izrazitu potvrdu svojih omiljenih teorija: efikasnost malih snaga i nesposobnost jedne velike sile da zaštiti malu zemlju. Najveća sila na svetu počela je da drhti kada je na Kubu postavljeno četrdeset balističkih raketa srednjeg dometa. Ko ubuduće može da kaže da su čak i brojno ograničene atomske snage bez vrednosti?

Kao i obično, ovakvo razmatranje sadrži mali deo istine, a veći deo sofizma. Četrdeset raketa, postavljenih na Kubi, moglo bi se uporediti sa američkim raketama, postavljenim na tri stotine kilometara daleko od Lenjingrada, ili pak na tri stotine kilometara daleko od baza sa kojih su lansirani vasiionski brodovi ili ispitivane vojne rakete. Da bi upoređenje bilo ubedljivije, možda bi trebalo još pretpostaviti da bi te nove rakete onemogućile sistem otkrivanja i uzbune u Sovjetskom Savezu. Osim toga, stručnjaci su dugo raspravljali o tome koliko bi kubanske rakete uticale na izmenu ravnoteže snaga. Glavna strana efikasnosti kubanske baze sastojala su se u skraćivaju za najmanje petnaest minuta roka na koji računaju odgovorna lica za američku odbranu, potrebnog za slučaj da sateliti otkriju poletanje sovjetskih raketa, ili radari rakete u letu. Ovih četrdeset raketa su kao oružje prvog udara suštinski ojačavale sovjetski kapacitet, namenjen za slabljenje američkih sredstava odmazde.

Ove rakete su još više predstavljale psihološku pobedu. Predsednik Kenedi i Sjedinjene Države bile bi obešaćeni ako bi se Sovjetski Savez pokazao sposobnim da im prkosí u neposrednoj blizini njihovih obala. Onaj koji čak i prečutno upoređuje sovjetske rakete na Kubi sa 50 miraža IV na jugu Francuske prikazuje se vanrednim veštakom da poistoveti ono što se suštinski razlikuje jedno od drugog, da osvajanje jedne pozicije silom od strane jednog velikog izjednakuje sa realizacijom nekoliko sredstava prvog udara od strane jedne male zemlje.

Uostalom ako bi i hteli da izjednačimo postavljanje sovjetskih raketa na Kubi sa stvaranjem sopstvenih snaga zastrašivanja, Republike Kube, iskustvo bi upravo pokazalo užaludnost jedne takve namere. Predsednik Kenedi nije trpeo postavljanje sovjetskih raketa na Kubi, a još manje bi

trpeo postojanje kubanskih raketa na Kubi. Što se upornije ukazuje na strah koji čak i kod velike sile izaziva nekoliko raketa kojima raspolaže jedna mala zemlja, tim više se mora priznati da mala zemlja može imati rakete smo ako je štititi jedan veliki. Upravo Atlantski savez omogućuje Francuskoj da realizuje prve elemente snage zastrašivanja. Veliki će zaustaviti širenje atomskog oružja dovoljno pre nego što krajnje formule proporcionalnog zastrašivanja budu stavljenе na probu.

Sa druge strane, kubanski događaj je na dva načina dokazao potrebu kombinacije klasičnog i nuklearnog naoružanja; lokalna nadmoćnost u klasičnom naoružanju omogućila je stratezima Bele kuće da doziraju upotrebu sile zavisno od cilja koji se želeo postići, da podu od najnižeg stepena, bez ijednog pucnja puške, sa prostom objavom »karantina«, istovremeno naglašavajući da će se ići stepenica po stepenica sve dotle dok to bude potrebno. Ali, ponovimo to je bio jedinstven slučaj isuviše povoljan za američke namere da bi mogao biti potpuno ubedljiv. Jedan sovjetski napad klasičnim naoružanjem u Evropi počeo bi na jednom drugom stepenu i sukobio bi se sa drugačijom snagom otpora u odnosu na snagu kojom su se sovjetski transportni brodovi ili čak i nekoško podmornica mogli suprotstaviti američkoj floti. Prema tome, ako Sovjeti nisu preuzeli rizik atomskog rata radi zadžravanja balističkih raketa na Kubi, to ne dokazuje da ni Amerikanci ne bi preuzeli isti rizik radi sprečavanja da cela Evropa ne padne pod sovjetsku dominaciju. I dalje, ako iz kubanskog iskustva proizilazi određena lekcija, onda je ona daleko više u skladu sa američkim doktrinama: vrednost zaštite koju daje snaga odvraćanja velike sile potvrđuje se bar delimičnim kapacitetom ravnoteže na najnižim stepenima.

Kubansko iskustvo otkriva i drugu ulogu klasičnih snaga. Kubanska Republika je u stanju da se brani u istoj mjeri kao i sve neutralne države u prošlosti i posle povlačenja raketa; drugim rečima, ona od eventualnog agresora može naplatiti cenu koja nije proporcionalna randmanu osvajanja; ili pak, ona je u stanju da agresoru ostavi samo ruševine da ih osvoji i ponovo popravlja. Svakako, Sjedinjene Države imaju sredstvo da unište Socijalističku Republiku Kubu sa njenim gradovima i stanovnicima; bilo bi dovoljno samo ne-

koliko termonuklearnih bombi. Ali ako bi rukovodioci ove Republike bili dovoljno hrabri,⁹⁸ čak i bez sovjetske podrške, oni bi mogli da odbiju kapitulaciju. U sukobu sa jednom malom zemljom, koja je klasično naoružana i bez kapaciteta odmazde, jedna velika sila može samo da bira između pokušaja zastrašivanja koje je politički i moralno štetno (»Kapitulirajte ili će vas atomizirati«) ili preduzimanja šire klasične operacije. Čini mi se verovatnim da su mnoge države daleko od toga da rešenje traže u realizaciji jedne male snage zastrašivanja koja je skupa, povrediva, više podložna da »izazove« udarce nego sposobna da ih zada i da, prema tome, računaju na odbrambena oruđa, to jest na oruđa namenjena da spreče okupiranje nacionalne teritorije.⁹⁹

*

Međunarodna situacija u 1963. godini, kako smo je upravo analizirali, ne pruža opravdanje za žustre polemike unutar Atlantskog saveza. Nosioci suprotnih ili različitih doktrina zastupaju stanovišta kao da jedna strategija čini mogućom male agresije, a druga opet daje povoda strahu od prelaska u krajnost. U stvari, jedina kriza od 1961, to jest od dolaska predsednika Kenedija u Belu kuću, koja je ozbiljno ugrozila mir bila je berlinska kriza. A strategija koja je bila predviđena za verovatni razvoj ove krize bila je strategija elastičnog odgovora. Inicijativu u pribegavanju sili, ali najpre ograničenoj, trebalo je da preduzme Zapad, a ne Sovjetski Savez. Iako je svaki učesnik u atlantskoj raspravi preko mera proširio protivrečnosti strategije koju osuđuje, rasprava je autentična; ona sadrži brojne aspekte, ona će neizbežno da se nastavi i nema znakova da bi se završila sporazumevanjem.

Rasprava ima trostruku osnovu: *geografsku, političku, strategijsku*.

Između dva bloka, sovjetskog i atlantskog, postoji fizička disimetrija, a američki stratezi su spremni da potcenjuju njen značaj. Sovjetski blok predstavlja jednu celovitu kopnenu masu, pa i ako se zamisle neprijateljstva na periferiji impe-

⁹⁸ Prema svemu izgleda da oni to i jesu.

⁹⁹ Eventualno, pod odbrambenim oruđima mogu se podrazumevati i taktička atomska oruđa.

rije, kojima ruska metropola ne bi direktno bila zahvaćena, Sovjetski Savez i sovjetizirane države Istočne Evrope osećale bi se spontano solidarnije¹⁰⁰ nego Sjedinjene Države i Zapadna Evropa, čak i pod uslovom da rukovodeća elita satelitskih država ne zavisi više od podrške velikog brata, jer je Zapadna Evropa u neposrednom dodiru sa potencijalnim neprijateljem, dok su Sjedinjene Države udaljene više hiljada kilometara.

Tačno je da balističke rakete pređu hiljade kilometara za pola časa. Ali, tačno je i to da je dovoljno da se ove rakete neutrališu pa da Sjedinjene Države budu zaštićene, i da zadrže povoljan položaj arsenala i poslednje rezerve. Dakle, strategija izražena kroz Mak Namarinu doktrinu ima cilj da na minimum svede opasnost upotrebe oruđa koja jedino i stvarno mogu da ugroze američku teritoriju. Bila to ili ne najbolja strategija, ona izgleda preterano prilagođena nacionalnim interesima Sjedinjenih Država i zbog toga izaziva sumnju kod Evropljana. U slučaju da neprijateljstva ne dostignu krajnost, Evropa bi bila ratište i žrtva, a Sjedinjene Države bi učestvovali samo jednim ekspedicionim korpusom. Geopolitika, ako se to može reći, pojačava, opravdano ili ne, neslaganje između dveju obala Atlantika.

Čak i kad bi Sjedinjene Države bile savršeno mudre, kad bi vozač atlantskog automobila pružao svojim saputnicima dokaze punog poverenja, ovi bi ipak izražavali sumnju u situaciju koja im je stvorena u Atlantskom savezu. Skoro sve snage američkog zastrašivanja su i dalje pod izričito nacionalnom komandom. NATO je pod komandom američkog generala, koga u stvari određuje Predsednik Sjedinjenih Država, mada teoretski on podleže izboru od strane svih savezničkih vlada.

Nesrazmernost između izvora koje angažuju za odbranu Sjedinjene Države¹⁰¹ i svaka od zemalja članica (čak i sve saveznice zajedno) takva je da civilni i vojni šefovi Sjedinjenih Država neizbežno imaju glavnu ulogu u atlantskim save-

¹⁰⁰ Ovo se, razumljivo, odnosi samo na vojnu i geografsku stranu pitanja. Sa moralne strane čini se da narodi istočne Evrope nisu prihvatili uvezeni ruski komunizam.

¹⁰¹ Budžet narodne odbrane od 50 milijardi dolara, odnosno 250 milijardi franaka je 12 puta veći od francuskog budžeta, a pet puta veći od ukupnog zbira budžeta svih ostalih članica saveza.

timu, a naročito u pitanju strategije. U očima jednog tradicionalnog državnika kakav je general De Gol atlantska međuzavisnost ili atlantsko udruženje je samo jedna hipokritska maska zaštite, dok je u stvari Evropa vazal Sjedinjenih Država. Države Starog kontinenta biće štićenici, odnosno satelići sve dotle dok Sjedinjenim Državama budu prepuštale monopol u oružju koje se smatra odlučujućim (teško mi je nazvati to oružje vlastelinskim).

Danas ili sutra, kada se Zapadna Evropa bude podigla iz ruševina i ponovo bude svesna sama sebe, ova će rasprava dobiti puni zamah. Ova rasprava je danas, bar prividno, zagnijena i to iz dva razloga: zbog Mak Namarine doktrine i načina na koji je predstavljena, i zbog politike generala De Gola.

Mak Namarina doktrina, čak i kada se uzme u stvarnoj interpretaciji, pogarda osećaje mnogih Francuza, Nemaca, pa i brojnih Evropljana koji su spremni da prepuste Sjedinjenim Državama odgovornost u pitanju termonuklearnih oružja i njihovog načina upotrebe. Ona je prema mišljenju dego-lista imala pre svega cilj da onemogući Francuskoj program atomskog naoružanja, osporavajući svaku zastrašujuću vrednost zbog toga, jer je povrediva, a time osuđena na iznenadno i masovno dejstvo protiv gradova. Stvorio se utisak kao da se strategija protiv snaga pojavila u dobar čas, kao pomoću magičnog štapića da bi francuskoj želji zadala smrtni udarac. Ona je pred Nemce postavila zahtev povećanja napora na planu klasičnog naoružanja, upućujući na »opciju« koju je američki ratni vrhovni komandant zadržavao za sebe ili »pauzu« koju je trebao da obezbedi na početku operacija (šta bi se u međuvremenu dogodilo sa teritorijama na kojima bi se odvijala neprijateljstva?) Teoretičari, a i lica odgovorna za strategiju, objašnjavali su da izvesna ravnoteža oružanih snaga predstavlja pravi cilj, i to cilj koji je daleko dostižniji nego što ga je ocenila prethodna administracija: sto sedamdeset pet sovjetskih divizija postojalo je samo na papiru zapadnjaka, a u stvari postojalo je manje od 50% naoružanih modernim naoružanjem, dok bi broj onih koje bi eventualno bile angažovane u centru Evrope bio čak i manji. Onoga dana kada NATO bude raspolagao sa trideset dobro opremljenih divizija potpuno spremnih za dejstvo, čak i ofanziva velikih razmera mogla bi biti zaustavljena i bez upo-

trebe taktičkog atomskog naoružanja. Tako su se odjednom Evropljani našli pred činjenicom da prihvate da se sedmica-ma vode borbe nešto izmenjenog tipa od onih iz 1945. godine, što bi Vašington još i nazvao, uostalom opravdano, »ograničeni rat«. U perspektivi se naziralo povlačenje svih atomskih sredstava iz Evrope; odgovorna lica iz Vašingtona su odbijala da imaju takve namere, ali su brojni teoretičari na koje se oslanjala Kenedijeva administracija i koji su i dalje radili po institutima otvoreno preporučivali takvu »dezatomizaciju« Evrope, što bi predstavljalo formulu koja bi velikim silama stvarala maksimalnu slobodu, do poslednjeg trenutka, u pogledu odluke o upotrebi atomskog naoružanja, a time bi se izbegla razaranja kojima bi bili izloženi delovi Evrope koji se nalaze između granica Sovjetskog Saveza i Atlantika. Oni koji su javno objašnjavali ovu strategiju mogli su više isticati ideju da elastični odgovor u stvari ojačava, a ne da slabii zastrašivanje, umesto što su naglašavali potrebu mera da se spreči eskalacija. Prema tome, od dve uloge doktrine elastičnog odgovora — učiniti verovatnom pretnju odmazdom ili otpor izbegavajući alternativu između apokalipse i pasivnosti, izbeći automatsku eskalaciju od samog početka manjih operacija — Amerikanci su izgleda pridavali veći značaj drugoj, a Evropljani prvoj. Evropljani su mislili na zastrašivanje, jer im je svaki rat predstavljao katastrofu, Amerikanci su mislili na zastrašivanje i na upotrebu, pošto je neuspeh zastrašivanja za njih imao sasvim druge posledice prema usvojenoj strategiji upotrebe.

Principi strategijske doktrine Sjedinjenih Država čine mi se neoborivi, i većina zemalja će ih prihvati, bar one zemlje koje budu u stanju i da ih realizuju. Protivno je zdravom razumu, elementarnoj opreznosti, da se sve zasniva na pretnji masovnom odmazdom i u svakom trenutku teži ka stvaranju alternative između potpune katastrofe ili odustajanja. Uporedo sa povećanjem broja nuklearnih sila zastarevaće i američka doktrina pedesetih godina, doktrina masovne odmazde. Ako to još nisu, Evropljani će morati priznati kasnije da je strategija stepenaste odmazde istovremeno i moralnija i efikasnija od strategije masovne odmazde. Ali ako se meni čini da je američka misao na dugi rok jedino moguća, to ne znači da su neoborivi i zaključci do kojih su

1962. i 1963. na osnovu nje došli američki doktrinari. Ako pretpostavimo da su ovi zaključci teoretski i opravdani, evropsko prečutno neslaganje lako se može opravdati *geografskim položajem evropske polovine atlantskog bloka i zavisnošću u odnosu na Sjedinjene Države* u koju bi Stari kontinent dovela zabrana širenja atomskog naoružanja.

Uzmimo mišljenje američkih stratega koji hoće istovremeno da učine verodostojnim zastrašivanje i da u slučaju upotrebe svedu na minimum opasnost od prelaska u krajnost. Razumljivo je da bi u slučaju ravnoteže ili zapadne nadmoćnosti u svim domenima bezbednosti bila tako potpuna kao što bi se mogla poželeti¹⁰² u jednom nesavršenom i opasnom svetu. Ali u slučaju da je nedostižna ta ravnoteža u domenu klasičnog naoružanja, zahtev da se izbegava upotreba taktičkog atomskog naoružanja nema vidljivu vrednost, bilo da se radi o zastrašivanju ili o upotrebi.

Pre svega ovaj zahtev bi bio u teoriji pravilno postavljen jedino pod uslovom da se obezbedi da tako unapred javno objavljena strategija upotrebe može praktično da se ostvari, drugim rečima da trupe NATO budu sposobljene, bez razlike, da se bore sa ili bez taktičkog atomskog naoružanja i da budu dovoljno brojne da bi rukovodiocu rata pružile vreme za sudbonosnu »opciju« najmanje od nekoliko dana. Ako se najavljuje jedna strategija koja se ne može praktično ostvariti, onda se rizikuje rezultat, suprotan onome koji se postavlja kao cilj. Dakle, tehnički problemi zahteva da divizije NATO budu sposobljene za dvostrukе zadatke su, u najmanju ruku, teški. Iako se kao nestručnjak uzdržavam od davanja kategoričkog stava, ipak postoji sumnja u to što bi se dogodilo u slučaju kada bi te divizije posle nekoliko časova ili dana borbe bile prioruđene da sa formacije prilagođene klasičnom naoružanju pređu na formaciju koju zahteva upotreba atomskog naoružanja.

Osim toga, danas prevladujuće mišljenje među američkim stručnjacima da treba označiti demarkacionu liniju između klasičnog i taktičkog atomskog naoružanja, zasniva se na dva argumenta, koji su dosta osnovani, ali ne i uverljivi za posebni slučaj Zapadne Evrope u 1963. godini. Razlika između klasičnog i atomskog je u stvari jedina u kojoj se pro-

¹⁰² Bezbednost Zapada. Možda bi Sovjeti to drugčije ocenili.

tivnici mogu sporazumeti međusobno, bez izričitog izjašnjanja. Sa druge strane prenaseljena Evropa je posebno nepodesna za upotrebu taktičkog atomskog naoružanja. Ovaj je argumenat naročito važan i jasan kad se radi o strategiji upotrebe. Ali pitanje se postavlja kakav uticaj na zastrašivanje čini unapred najavljeni napor da se ostane pri ovakvom razlikovanju.

Argumenat mi se čini neosporiv da je razlika između klasičnog i atomskog najprostija, pa prema tome teorijski takva da pruža najbolju mogućnost da se izbegnu nesporazumi. Ali stratezi koji prihvataju mogućnost zadržavanja razlike između strategije protiv snaga i strategije protiv gradova (i da posle udaraca koje je naneo neprijatelj raspoznaaju da li se radi o primeni jedne ili druge), ne bi smeli da istovremeno pretpostavljaju i skoro fatalnu eskalaciju od taktičkih atomskih na termonuklearna oružja. Doista, postoje i uslovi u kojima se mogu zamisliti borbena dejstva u Evropi i bez upotrebe taktičkog atomskog naoružanja (na primer, ako bi Zapad, zbog zauzimanja Berlina od strane Sovjeta, bio primoran da upotrebi silu). Isto tako, ako se pretpostavi jedan sovjetski prepad, namenjen stvaranju situacije svršenog čina, trupe NATO treba da raspolažu takvim efektivima i da budu tako raspoređene da prepad odbiju samo klasičnim naoružanjem. Ali ako ove dve pretpostavke stavimo po strani (druga je izrazito neverovatna, a prva je bila malo verovatna 1961. — 1962, ali ponovo može doći na dnevni red), onda je teško shvatiti zašto Zapad ne bi pokušavao odvraćanje sovjetskog napada u Zapadnoj Evropi putem pretnje upotrebotom taktičkog atomskog naoružanja. Ova pretnja ne uvećava osetno opasnost upotrebe čije se suočenje na minimum po svaku cenu toliko propoveda, jer je ta upotreba u svakom slučaju vrlo verovatna, a ona sprečava mogući nesporazum, jer bi agresor te brojne i prefinjene mere predostrožnosti od skoro neizbežnog razvoja događaja mogao shvatiti kao nedostatak odlučnosti.

Ako se Zapadna Evropa i Sjedinjene Države pretpostavde kao jedna država, jedinstvena vlada ovog atlantskog sveta bi se možda dvoumila da u prvu liniju postavi taktičko atomsko naoružanje; ona bi svoju bezbednost zasnivala na kombinaciji jedne velike armije na granicama i na sredstvima odmazde, raspoređenim u pozadini ili rastresito postavljenim

na morima. Ali sumnja i dalje postoji čak i u ovoj nerealnoj pretpostavci, u okvirima suverene jedinstvene države atlantskog sveta. Kakva bi situacija nastala u momentu pauze ili povratka za pregovarački sto u odnosima prema neprijatelju koji bi klasične snage upotrebio kao »mač«? Ne bi li agresor bio gospodar jednog dela teritorije koju je želeo osvojiti? Konačno, atomsko doba upravo pruža agresoru mogućnost metoda svršenog čina. Sve dotle dok je taktičko atomsko naoružanje potrebno da bi se onemogućila takva eventualnost, opasno je suviše jasno najavljivati da do njegove upotrebe neće doći odmah, čak i kad bi Atlantski savez bio jedinstvena suverena država.

Tim više je ovo potrebno danas kada je Zapadna Evropa podeljena na više suverenih država i kada je vrhovni strateg pre svega zauzet, što je i prirodno, izbegavanjem eskalacije do onog stepena kada bi bila zahvaćena njegova sopstvena teritorija. S obzirom na date uslove, izričito isticanje razlike između klasičnog i atomskog eksploziva, zahtevi za jačanje klasičnih snaga, odbijanje da se postave rakete srednjeg dometa u Evropi čija bi uloga bila stvaranje ravnoteže sa raketama srednjeg dometa koje su Sovjeti u velikom broju postavili na zapadnom delu svoje teritorije, sve ovo bi konačno u Zapadnoj Evropi moglo izazvati osećaj opasnosti, a kod eventualnog agresora i utisak da prostor od sovjetske granice do Atlantika predstavlja jedno ratište na sredokraći između dva svetilišta — Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država — unutar koga bi se neprijateljstva ograničila, kao što je i Koreja bila opustošeno borbeno polje između dva svetilišta mandžurijskog i japanskog, na kome su Severnokorejci, podržavani od Kineza, i Južnokorejci, podržavani od Amerikanaca, tri godine vodili borbu bez ikakvog rezultata.¹⁰³

Drugim rečima, sporazum između Amerikanaca i Evropljana o zajedničkoj strategiji zahteva dva uslova koji još do danas nisu ostvareni: da Evropljani prihvate američki način mišljenja i odbace iluzornu doktrinu masovne odmazde, a da Amekiranci ne koncentrišu svoju pažnju i namere isključivo na strategiju upotrebe i načine kako da izbegnu eskalaciju, već da se psihološki stave u položaj Evropljana i da eventu-

¹⁰³ Može se dogoditi da ove protivrečnosti iz 1963. budu zastarele već 1964.

alno učine ustupke i vode računa o raspoloženju svojih sa-veznika.¹⁰⁴

Čak i kad bi došlo do sporazuma o zajedničkoj strategiji, i dalje bi postojao kamen smutnje: poznato pitanje prsta na okidaču. Amerikanci smatraju neophodnim da atlantska snaga zastrašivanja bude jedinstvena, to jest da u slučaju krize bude podređena jedinstvenoj komandi. Američka konцепција strategije odmerene upotrebe, koja je uvek pod kontrolom jedne oštromerne volje, isključuje postojanje više centara za donošenje odluke, pa prema tome nacionalne snage mogu samo jednom i uopšte ili ne mogu nikako biti iskorisćene zbog njihove povredivosti. Pošto sa druge strane konцепцијa generala De Gola prepostavlja pre svega nezavisnost snaga zastrašivanja i njihove političko-strategijske upotrebe, za trenutak između Pariza i Vašingtona nije moguće nikakvo suštinsko pomirenje.

A sporazum u Nesou (Nassau), je, kako se meni čini, samo je proširio obim ovih neslaganja. Kenedijeva administracija je u internim kontaktima objašnjavala otvoreno da ako bi dopustila da se Francuska koristi klauzulom Mak Mahonovog zakona, koja dozvoljava davanje tajnih podataka izvesnim zemljama,¹⁰⁵ ona bi imala velikih teškoća da u budućnosti odbije sličan zahtev Nemačke. Argumenat mi nikada nije bio ubedljiv, jer se zbog straha od diskriminacije između Francuske i Federalne Republike stvara diskriminacija između Velike Britanije i Francuske.¹⁰⁶ Još više, Federalnoj republici je Pariskim ugovorom zabranjena proizvodnja atomskog oružanja; bilo bi joj potrebno više godina ako bi to pokušala, ona ne raspolaze zemljištem za eksperimente, i ona ne bi ni mogla, osim u slučaju čisto hitlerovske ludosti,¹⁰⁷ da pređe preko veta Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država.

Kada je iznenadno objavljeno napuštanje projekta Skybolt,¹⁰⁸ predsednik Kenedi se nije usudio da Haroldu Mak Milanu odbije zamenu, ovog raketom polaris. Za užvrat je

¹⁰⁴ Ova mišljenja bar do sada, nisu urodila plodom.

¹⁰⁵ Zemlje koje su već same ostvarile dovoljan napredak.

¹⁰⁶ Avgusta 1963. predsednik Kenedi je ovu diskriminaciju pravdao francuskim odbijanjem zajedničke strategije i multinaacionalnih snaga.

¹⁰⁷ Takav bi pokušaj uostalom bio veća ludost od svih Hitlerovih ludosti.

¹⁰⁸ Amerikanci tvrde da su više meseci unapred bili o tome obavestili britanskog ministra odbrane.

obezbedio stavljanje engleskih snaga zastrašivanja pod komandu NATO u miru i obećanje o pristupanju multilateralnim snagama — obećanje koje je i posle deset meseci ostalo uslovno. Po mišljenju Vašingtona sporazum je trebalo da umanji još više, i to pre teoretsku nego stvarnu, nezavisnost britanskih snaga i da Francuskoj ponudi isti status kao što ga ima Velika Britanija. On se mogao uzeti kao prekid dotadanje diskriminacije prema Francuskoj u odnosu na Veliku Britaniju. General De Gol mu je dao drugo tumačenje. On je u njemu našao dodatno opravdanje za svoju odluku o protivljenju prijemu Veleike Britanije u zajedničko tržište. Velika Britanija se pokazala kao atlantska, a ne kao evropska zemlja. Iznenadno lišena oružja na koje je računala za održanje nezavisne snage zastrašivanja, Mak Milanova vlada se nije okrenula ka kontinentalnoj Evropi, već ka Sjedinjenim Državama sa ciljem da po bilo koju cenu nađe rešenje za zamenu.

Od trenutka kada je francuska vlada odbila, a britanska preispitivala svoje pristupanje multilateralnim snagama, Amerika je pristupanje ovim snagama ponudila onim državama koje ga nisu tražile umesto onog što su tražile.

Multilateralne snage — rakete *polaris* — postavljene na površinske brodove sa mešovitom posadom — čija je vojna efikasnost u najmanju ruku za diskusiju, imaju, u najboljem slučaju, samo kapacitet dejstva protiv gradova. One se bez ikakve potrebe priključuju snagama koje Sjedinjene Države već imaju, a ne odgovaraju niti na strategijske niti na političke primedbe Evropljana. Većina Evropljana smatra da bi rakete srednjeg dometa, postavljene u Evropi, bile na strategijskom planu najbolji odgovor sovjetskim raketama kako u pogledu zastrašivanja tako i u pogledu upotrebe. Amerikanci to odbijaju i to izgleda zato da bi sačuvali potpuno raspolažanje i komandovanje kapacitetima odmazde. Oni pristaju da postave rakete samo izvan Evrope, na brodovima integriranim u ukupni američki aparat, organizovanim u jednu snagu, koja bi bila podređena vetu Predsednika Sjedinjenih Država.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Mogu se kao potvrda dodati i dva tehnička argumenta: troškovi zaštite tih oruđa, postavljenih u Evropi; nemogućnost ograničavanja gubitaka i poštede gradova zbog gustine naseljenosti, od momenta kad bi bile upotrebljene ili bi postale cilj neprijateljevih udara.

Međutim, ako se želi odgovoriti onima koji smatraju da su savezi osuđeni na propast zbog atomskog naoružanja, onda je vrednost ovih multilateralnih snaga neosporna. One potpomažu u izvesnoj meri američko angažovanje u korist Evrope, one razbijaju iluziju ljudi iz Kremlja da će se Sjedinjene Države povući ispred najvećih opasnosti, osim u slučaju da su same i direktno u pitanju. Ali razumni Evropljani strahuju manje od toga da će Sjedinjene Države napustiti Evropu, a više od američke strategije, koja bi pod pritiskom elastičnosti odmazde mogla preterano da proširi zonu operacija ispod atomskog praga. Prema tome, pošto multilateralne snage prema američkom ratnom planu mogu da se upotrebe samo u fazi akcije protiv gradova (to jest u poslednjoj fazi), one i ne mogu po svojoj prirodi da osetno ublaže uzaludan ili ne, iskren ili ne, strah koji današnja strategija Kenedijeve administracije izaziva kod Evropljana.

Tačno je da se može govoriti da ove multilateralne snage služe za obuku Nemaca i Italijana u osnovama atomske tehnike i strategije i da treba da predloži hitre zahtev za učešćem koje bi Federalna Republika, svakako, postavila jednog dana. Prepustimo budućnosti da ona odluči da li se današnjom ponudom Nemcima da finansijski učestvuju sa 40% u jednoj multilateralnoj snazi koja ne odgovara ni njihovim strateškim koncepcijama niti političkim namerama doprinosi merama predupređenja ili izazivanju revandikacija od kojih se strahuje već danas zato što bi ih sutra trebalo odbaciti.

Zaključimo da u julu 1963, u času kada tri glavna člana atomskog kluba, Sovjetski Savez, Sjedinjene Države i Velika Britanija, potpisuju sporazum o prekidu nuklearnih eksperimentata u atmosferi, u vacioni i pod morem, Velika Britanija ne odstupa od nezavisnosti svojih snaga za zastrašivanje, Francuska je i dalje odlučna da ih stvori, a američku strategiju prihvataju svi članovi Saveza, jer nemaju načina da je ne prihvate, sa napomenom da ona nije ostvarila jednodušnost ni među stručnjacima ni među državnicima.

*

Polazeći od prethodnih analiza, postavljaju se dva pitanja: je li moguće i na koji način ponovo uspostaviti pravu saglasnost među članicama Atlantskog saveza? U slučaju da

se takva saglasnost ne postigne, da li će doći do raspadanja Saveza?

Saglasnost bi trebalo postići u dve tačke: u strategijskoj koncepciji i u problemu prsta na okidaču. O prvoj tački ja ču se ograničiti na opšte napomene zbog toga što nisam posebno nadležan da bih mogao da idem u detalje. Ako bi ga postavili na apstraktnu osnovu, kao što smo to do sada učinili u više mahova, čini se da problem nije nerešiv. NATO ne može biti bez izvesnog broja divizija sposobljenih za prve borbene sudare na koje bi Sovjetski Savez mogao da prinudi Zapad, sposobljenih, takođe, za odbijanje prepada ili pripremnih dejstava na koje bi se Sovjeti mogli usuditi i to u sasvim drugim uslovima nego što su današnji. Koliko je divizija potrebno za ove zadatke? Prihvatom da o tome treba da diskutuju generali, ali teško verujem da cifra od 30, koja se ritualno i često pominje u govorima američkih političara (Din Ačeson, na primer) ima magičnu snagu ili da se zasniva na naučnom dokazu. Da li je bolje imati 30, a ne 25 divizija, i da li pet divizija više stvarno znatno doprinose izvršenju zadataka u eventualnim situacijama koje se mogu predviđati, to potvrditi ili poricati mogu jedino oni koji su učestvovali u radovima generalštabova.¹¹⁰ Međutim, te divizije treba da budu potpuno popunjene i raspoređene tako da međuprostora i slabih tačaka bude što je moguće manje, to je stvar koja ne bi trebalo da izaziva neslaganja.

Glavno pitanje poslednjih neslaganja, videli smo, bilo je eventualno pribegavanje upotrebi taktičkog atomskog naoružanja, a ova su se neslaganja povećala i to više zbog namera koje su se pripisivale američkim stratezima, a manje usled postupaka Amerikanaca, ako je istina da su stokovi atomskih punjenja u Evropi u poslednje dve godine povećani bar za 50%. Nema sumnje da o ovom pitanju postoje suprotna gledanja na budućnost između Evropljana i Amerikanaca, gledanja vezana za geografski položaj jednih i drugih, a vezana takođe do izvesne mере i za razliku u nacionalnim interesima kontinentalaca sa jedne i ostrvljana (Velika Britanija i Sjedinjene Države) sa druge strane. Svako kompromisno rešenje može se kritikovati i možda je potrebno ući u detalje i upoznati tajne pla-

¹¹⁰ General Vali, koji je bio komandant Centralne Evrope, dakle nadležan da daje određenu procenu, smatra da jaki argumenti mogu opravdati cifru od 30 divizija.

nove da bi se došlo do najboljeg kompromisa, koji bi produžio sa pretnjom eskalacijom, ali da ona ne bude i sudbonosna. Ali bez obzira koliko bi takav kompromis bio sumnjiv i za diskusiju, ja ne mislim da bi on bio iole slab onoga dana kada bi Evropljani poverovali u principe američke doktrine i kada bi Amerikanci pokušali da shvate psihologiju kontinentalača za koje nijedan rat ne bi bio »ograđen« kao što se to čini američkim doktrinarima.

Rasprava pak o jedinstvu komande je daleko ozbiljnije pitanje. Rešenje se u opštim linijama može tražiti preko tri moguća načina: ili putem reforme strukture i komandovanja u NATO kojom bi Evropljani stekli pravo na dublje poznavanje američkog aparata i osećaj da učestvuju u pripremi i rukovođenju strategijom; ili putem stvaranja evropske snage koja bi široko saradivala sa američkom; ili, najzad, da Amerikanci odustanu od monopola u komandovanju i od jedinstva snage zastrašivanja, i obična saradnja američke snage sa britanskim i francuskim nacionalnom snagom.¹¹¹

Predlog Elester Bakena na osnovu iznesenog prvog načina je najbolje obrađen. Predlog se zasniva, ukratko rečeno, na razlici u značenju reči »kontrola« na engleskom i francuskom jeziku.

Control na engleskom jeziku znači u govornom jeziku raspolaganje ili komandovanje ili gospodarenje. To je jedan od onih neodređenih izraza, kao na primer *power*, koji je u stalnoj upotrebi i kod Amerikanaca i kod Engleza a koji povećava dvosmislenost. Isto kao što se *power* prema slučaju prevodi sa *moć*, *sila*, *snaga*, i označava istovremeno i sredstva i akciju sile, odnosno i posedovanje i instrumente moći, tako i značenje reči *control* ide od raspolaganja do proveravanja preko komandovanja.

Arms control Rusi shvataju kao proveravanje ili inspekciju sporazuma o naoružanju, dok se u stvari radi i to u širem smislu o zadržavanju gospodarstva nad raspoloživim oružjem, koje se brojno smanjuje koliko je to moguće, a povećava u slučaju potrebe sve u svrhu stabilnosti i mira.

Controle u francuskom značenju ne uključuje ni raspolaganje, niti komandovanje, već samo pravo uvida u konцепciju, formulaciju, elaboraciju strategije koja s obzirom na

¹¹¹ Da bi nabranjanje bilo potpuno, treba ovde podrazumevati razne verzije snaga NATO, multinacionalne i multilateralne.

to treba da postane zajednička (doktrina upotrebe, planirani odgovori zavisno od uslova, odnos između raznih tipova naoružanja).

Evropljani bi posebno mogli odmah da doprinesu nuklearnim snagama pod komandom NATO, atomskim snagama čiji bi zadatak bio da spreče veće pokrete oružanih snaga u Istočnoj Evropi. Britanski bombarderi tipa »V« ispunili bi takav zadatak sprečavanja mnogo efikasnije od zadatka koji im je danas određen, a to je učešće u izvođenju daljne odmazde u dubini ruske teritorije. Isto tako bi i miraži IV, čiji je akcioni radijus nedovoljan za pravi zadatak strategijske odmazde, mogli biti jednog dana integrirani u te evropske snage koje bi bile pod komandom NATO, ali čiju bi doktrinu upotrebe odredili Evropljani ili bi se sa njom bar saglašavali, pošto bi ona, teoretski, trebalo da zadovoljava isključivo evropske potrebe.

Ali iako ova nuklearna snaga za sprečavanje pokreta predstavlja značajan elemenat koncepcije koju razvija Baken,¹¹² ipak je glavna ideja, bar za prvu fazu, stvoriti kod Evropljana osećaj da učestvuju u atlantskoj strategiji i da je kontrolišu (u francuskom značenju). Reforma bi morala da obuhvati reorganizaciju Sekretarijata NATO kako bi on postao stvarni centar diskusija i planiranja saveznika. Dužnost vrhovnog vojnog komandanta (ranije Norsted, danas Lemnicer) koja sada ima dvostruku funkciju: vojnog savetnika Saveta NATO i operativnog vrhovnog komandanta, trebalo bi podeliti: bio bi naimenovan načelnik štaba NATO, neposredno podređen generalnom sekretaru ili na istom komandnom stepenu kao i on, i bio bi Amerikanac, ali sa tri pomoćnika, Englezom, Francuzom i Nemcom. *Standing group* (stalnu grupu) zamenio bi predstavnik NATO u Pentagonu. Operativni komandant, koji bi primao direktive od štaba NATO, mogao bi biti Evropljanin.

Uz ovu reformu NATO pristupilo bi se i formirajuju jednog čisto evropskog organizma, u okviru Zapadnoevropske unije, koji bi izučavao neophodnu standardizaciju naoruža-

¹¹² On predlaže stvaranje jednog specijalnog štaba na istom komandnom stepenu kao SACEUR i zove ga SACAIR, a daje mu zadatak da planira i obezbedi komandovanje nad svim nuklearnim naoružanjem namenjenim za zadatak sprečavanja, a čije su baze u Evropi ili obližnjim vodama.

nja kao i određivao vojne izdatke u celini i njihovu raspodelu između država. Najzad Evropljani bi u okviru Pentagona učestvovali u dogovorima i izradi strategije, i eventualno bi bili primljeni u svetilište svetilišta — Omaha, vrhovnu komandu *Strategic Air Command* — (strategijske vazduhoplovne komande).

Osnovna pretpostavka na kojoj se zasniva ovo rešenje je da bi Evropljani dobijanjem prava kontrole (u francuskom značenju) nad zajedničkom strategijom prestali sa zahtevima kontrole (u engleskom značenju). Ili još, drugim rečima, oni bi američkim rukovodiocima prepustili operativnu odgovornost onoga dana kada bi osetili da su stvarno učestvovali u strategijskoj koncepciji i operativnim planovima. Sa svoje strane ova osnovna pretpostavka predviđa da američki stratezi uzimaju u obzir primedbe Evropljana na izvesne aspekte njihove sadašnje doktrine.

Ako bi francuska vlada prihvatile ovakvo rešenje, da li bi i eventualno Britanci i Amerikanci pošli istim pravcem.¹¹³ Ali sve dotle dok je general De Gol predsednik Republike, ovo rešenje nailazi na francuski veto. Prema tome ono se teško može ostvariti bez francuskog učešća. Francuska vlada ne bi prihvatile takvu organizaciju koja je korak napred ka atlantskoj supranacionalnosti ili prosto tešnjoj koordinaciji nacionalnih politika i strategija, a francuska opozicija ili jednostavno njenо neučestvovanje onemogućilo bi skoro potpuno ili uopšte ovaku reformu, bez obzira da li bi u toj organizaciji francuska vlada imala ili ne pravo veta.

Drugo rešenje, više puta predloženo, jeste stvaranje samostalne evropske snage zastrašivanja u okviru Zapadnoevropske unije. Nedavno je i Henri Kissinger prihvatio ovu ideju. Profesori Straus-Hupe, Džeimz Dogerti (James Daugherty) i Vilijem Kintner (William Kintner) iznose je u svojoj knjizi: *Building the Atlantic World*¹¹⁴ (stvaranje atlantskog sveta). Možda bi general De Gol prihvatio ulazak Velike Britanije u zajedničko tržište kada bi ovakva eventualnost pro-

¹¹³ Dokle bi oni to išli? Pitanje je bez odgovora.

¹¹⁴ Ovo rešenje ima više varijanti, zavisno od toga da li je ova evropska snaga strategijska ili taktička, da li su u njenom sastavu rakete srednjeg dometa ili pak oružje namenjeno za dejstva na bojištu. (Cf. James E. Daugherty, *European Deterrence and Atlantic Unity*, Orbis, Vol. VI, № 3, 1962).

uzrokovala francusko-britansku kooperaciju na atomskom planu, a uz američko odobrenje? Ideja posle krize 1963. trenutno ima isključivo akademski značaj. Ali pošto se ne može odbaciti i to da u izvesnim uslovima ona može postati i aktuelna, korisno je ukratko ukazati na prednosti kao i opasnosti ili teškoće koje ona sadrži. Evropska snaga koju bi finansirale šest država zajedničkog tržišta i Velika Britanija ostvarila bi prag efikasnog zastrašivanja i svakako da ima veću vrednost nego li francuske i engleske nacionalne snage za sledećih deset godina. E. Beken, koji je lično protiv takvog rešenja, na primer, smatra da bi pomenutih sedam država za nekoliko godina mogle svojim sopstvenim finansijskim i tehničkim izvorima da ostvare jednu raznovrsnu snagu zastrašivanja: 500 strategijskih vektora, bombardera, raketa srednjeg dometa sa kopnenim lansirnim rampama ili pak postavljenim na podmornicama ili površinskim brodovima. Ovih sedam država, piše on, dale su u 1962. godini za odbranu 13.462 miliona dolara, to jest oko jednu četvrtinu američkog budžeta. Sa dodatkom od 3 do 4 milijarde dolara, to jest sa povećanjem budžeta za 25 do 30%, ovih sedam država mogle bi ostvariti značajnu snagu odmazde. Takvo bi povećanje povisilo od 5,5 na 7% ideo vojnih izdataka u nacionalnom dohotku — a to bi bilo daleko ispod proseka Sjedinjenih Država (oko 11,25%) ili Sovjetskog Saveza (18%).¹¹⁵

Prva teškoća tehničke prirode je što su eksperimentalni poligoni, posle propasti evropskih imperija u Africi, veoma udaljeni — u Australiji i na ostrvima Tihog okeana. Osim toga, Evropljani ne raspolažu oblastima gde bi gustina stanovništva bila tako mala kao što je to slučaj sa američkim državama (Nevada, Montana) gde su postavljene rakete titan i minutmen. Ali ove tehničke teškoće ne predstavljaju ništa u odnosu na tri vrste političkih teškoća: između evropskih država, između evropskih država i Sjedinjenih Država, između evropskih država i Sovjetskog Saveza.

Pitanje prsta na okidaču postavlja se i za evropsku snagu u istom smislu kao i za atlantsku. Da li bi Francuzi laka srca prepustili Nemcima slobodu da naredi čak i kad bi ta

¹¹⁵ Čini mi se da se o ovim ciframa može diskutovati, jer je sovjetski procenat rezultat približne procene. Engleski i francuski procenat je veći od 5%. Povećanje od 20% izazvalo bi politički problem.

evropska snaga bila samo taktička? A kad bi ta snaga bila strategijska, odmah se pojavljuje dvojnost kontrole u francuskom značenju reči i *kontrole* u engleskom značenju, koja je teško deljiva među Evropljanima isto kao među Evropljanim i Amerikancima: nešto lakša u meri u kojoj evropske države fizički predstavljaju jednu celinu, dok Evropljane i Amerikance razdvajaju hiljade kilometara okeana; teža u meri u kojoj kvazijednakost između evropskih država isključuje inicijatora koji je bio uvek, kroz čitavu istoriju, neophodan za stvaranje federacije, pa prema tome otežava izbor onoga koji bi imao prst na okidaču.

Osim toga Nemci i Britanci bi u slučaju učešća u evropskoj snazi zastrašivanja na ovo pristali samo u sporazumu sa Amerikancima. Ovi se zasad tome protive. Mak Džordž Bandi je to jasno rekao u jednom govoru: »Pogrešno bi bilo misliti da se naše protivljenje neefikasnim i neintegriranim nacionalnim snagama proteže automatski i na jednu evropsku snagu, istinski ujedinjenu i multilateralnu, efikasno integriranu sa našom sopstvenom snagom, nužno dominantnom u opštoj nuklearnoj odbrani Saveza«. Preporučivanje integracije ne dopušta dakle tvrđenje da bi Kenedijeva administracija prihvatile stvarnu nezavisnost čak i jedne ujedinjene evropske snage. Ako pretpostavimo da ta snaga bude i stvorena i to ne uprkos njihovoj izričitoj opoziciji (što je privremeno nepojmljivo) već uprkos njihovom prečutnom stavu, posledica bi možda bila slabljenje veza između dva dela Saveza, i bar prečutno davanje do znanja Sovjetskom Savezu da se Sjedinjene Države neće smatrati obaveznim u svim slučajevima kada inicijativa potekne iz Evrope.

Da li bi Sovjetski Savez preduzeo preventivne mere ako bi se prišlo stvaranju takve snage, kao što to ističe E. Baken, jer bi u njenom stvaranju video klicu nemačke snage ili bar snage u kojoj bi Nemačka imala preteran uticaj? Ja lično u to ne verujem. Od ovakve reakcije bi trebalo strahovati samo u slučaju ako se Sjedinjene Države otvoreno suprotstave evropskoj snazi. Ali mi smo rekli da je za stvaranje ove snage neophodan, ma koliko prečutan, pristanak Sjedinjenih Država. Bez njega se ni Velika Britanija niti Federalna Republika ne bi upustile u avanturu. Iako je za sada daleko od ostvarenja zbog razvoja događaja, čini mi se da formula evropske snage zastrašivanja nije konačno osuđena na propast.

Ova snaga ne bi neophodno bila strategijska, niti bi svi njeni elementi bili pod jedinstvenom komandom. Na kraju, NATO dopušta multinacionalne snage, pa bi Evropa u prvoj fazi mogla staviti nacionalne snage pod jedinstvenu komandu isto tako kao što je i Atlantski savez prinuđen da učini. Tačno je, i to uostalom priznaju protivnici potpuno nezavisne evropske snage zastrašivanja, da evropske države imaju zajedničke probleme odbrane, koji se u izvesnom smislu razlikuju od istih problema Sjedinjenih Država. Za sada niko nije pronašao savršeno rešenje, koje zadovoljava istovremeno i posebno evropske potrebe i visoku neophodnost tesne veze sa Sjedinjenim Državama, ali je najbolji način da se takvo rešenje nađe, svakako, to da se, bar u teoriji, ne zaboravi ni jedna ni druga strana problema koji je veoma kompleksan.

Treće rešenje je najprostije, ali ne i najbolje, a to je rešenje koje se, jer nema boljeg, danas i ostvaruje: Posle Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza u kolo su ušle Velika Britanija i Francuska; Velika Britanija i Francuska su ili ostvarile ili su u toku ostvarenja svojih nacionalnih snaga malih dimenzija. U odnosu na Savez to je, dakako, najgore rešenje, jer Francuska troši milijarde da bi proizvela naoružanje ili otkrila tajne kojima već raspolažu Sjedinjene Države. Ako bi istu sumu utrošila za klasično naoružanje, Francuska bi daleko više doprinela kolektivnoj bezbednosti, bar za vreme dok francuska snaga ne bude odvraćala Sovjetski Savez od onih inicijativa od kojih ih ne bi mogla odvratiti ni velika snaga Sjedinjenih Država. Ali nijedno tehnički prihvatljivo rešenje nema izgleda na uspeh sve dotle dok francuska politika ima cilj da ostvari, bar teoretski, kapacitet kojim bi suvereno rešavala pitanje mira i rata, sve dotle dok francuska doktrina zastupa stanovište masovne odmazde i protivljenja integraciji.

Revandikaciji vojne samostalnosti uzete kao cilj samo sebi i kao temelj države i njene veličine, pa čak i njene egzistencije, odgovaraju jedino potpune i jedinstvene nacionalne snage.

Bez sumnje to je cilj i generala De Gola. I zbog toga nije moguće nikakvo izmirenje sve dotle dok američki stratezi smatraju da je jedinstvo operativnog komandovanja princip celokupne atlantske strategije, a general De Gol sa svoje strane smatra neintegraciju nacionalnih snaga, kao osnov svo-

je celokupne politike. Svakako, moguće je da on jednog dana prihvati koordinaciju koja bi bila vrlo bliska integraciji i tako izgledala prihvatljiva stratezima iz Vašingtona. Da bi imale nezavisan stav, engleske snage su i dalje u slučaju krize pod nacionalnom komandom (iako će ubuduće u miru biti pod komandom NATO), ali one zavise od američkog sistema za otkrivanje i uzbunu. Iako možda Kenedijeva administracija žali što je prethodna administracija dala tajne atomske podatke Velikoj Britaniji, američki stratezi ne smatraju status britanskih snaga kao ozbiljno kršenje principa jedinstva operativnog komandovanja. Onoga dana kada Francuska bude postavila upotrebu svojih nacionalnih snaga u istom duhu kao i Velika Britanija, ili bar kad bude ubedila američke rukovodioce da njene nacionalne snage služe istoj diplomatskoj Atlantskog saveza i da mogu naći mesto u zajednički stvorenjoj strategiji, tada će biti moguć sporazum kojim bi se obezbedio osnovni faktor za sledećih deset godina, a i neoborivi sekundarni faktor: bezbednost cele Evrope i dalje će zavisiti od američkih snaga zastrašivanja i od prisustva na evropskom tlu nekoliko preko okeana dovedenih divizija; Francuska ne bi službeno odbacila samostalnost svojih nacionalnih snaga.

*

Da li nesumnjivi nesporazumi unutar Atlantskog saveza potvrđuju teoriju po kojoj atomsko oružje osuđuje Saveze na propast, pošto ni najjača država koja poseduje termonuklearno oružje nije više u stanju da štiti svog saveznika? Nikako. Atlantski savez i dalje pokriva Francusku, iako ga je ona napustila. Nijedna evropska država ne sumnja u to da će njena bezbednost bar za još petnaest godina zavisiti od američkih snaga. Ako ima ljudi koji misle da je ta bezbednost manja nego što je bila u vreme američke nepovredivosti, još su ređi oni koji smatraju da tu bezbednost mogu osetno da ojačaju male nacionalne snage kao što su snage Velike Britanije ili Francuske.

Uostalom je li verovatno da vojne jedinice postaju sve manje ukoliko su sredstva za uništavanje neizmernija? Tačka protivrečnosti nije u osnovi neprihvatljiva, ali ona će se ispuniti tek onda kada mala država bude raspolagala nepovredivim kapacitetom da može uništiti i najveću državu, onda

kada Monako bude raspolažao tajnom ubistvenih odmazdi protiv Sovjetskog Saveza ili Sjedinjenih Država. Čovečanstvo je još znatno daleko od tog modela nazvanog *Unit Veto System*.¹¹⁶ U okvirima politike tj. za dvadeset sledećih godina sve će države biti ili izvan nuklearnog sukoba velikih sila ili pod zaštitom jedne od njih dve.

Međutim, tačno je da termonuklearno naoružanje stavlja u teško iskušenje Savez između zemalja koje žele da budu suverene. Ali nepoverenje u pretnju kojom se velike sile služe da bi zaštitile svoje štićenike, privremeno predstavlja više racionalizaciju a manje izraz stvarne pobude. Isključivu odgovornost u odlučivanju o svojoj smrti ili ratu države teško prepuštaju drugoj državi, pa čak i kad se radi o saveznicu. Ako taj saveznik ne deli istu sudbinu sa svojim štićenicima, onda ovi izražavaju strahovanje od naglih odluka svog zaštitnika. Kada pak zaštitnik postane povrediv u istoj meri kao i njegovi partneri, onda oni izražavaju suprotno strahovanje. Zaštitnik sa svoje strane traži strategiju koja na minimum svodi rizik rata u kome bi on sam bio žrtva, to jest u današnjem kontekstu termonuklearnog rata. Tada štićenici strahuju da će postati vojništvo ili predmet drugih oblika sukoba. Najzad, velika sila koja raspolaže najjačim oružjem, traži prečutni sporazum sa svojim bratom-neprijateljem, koji ima isti interes da izbegne samožrtvovanje. Saveznici ovih velikih sila nisu u opasnosti da postanu vojne žrtve takvog prečutnog ili javnog sporazuma jer velike sile mogu da ga zaključe samo na osnovu statusa quo i uzajamnog poštovanja njihovih vitalnih interesa, ali oni mogu ipak biti političke žrtve.

Istina je, dakle, u tome da države za sada ne mogu niti potpuno da se povere savezima, a niti da ih se potpuno liše. Zbog toga je današnja diplomacija veoma slična nekadašnjoj iako nismo bili skloni da u to verujemo. Novo je u tome što postoji opasnost od raspadanja Saveza onog trenutka kada se više ne prihvata jedino komandovanje velike sile i kada male zemlje pokušavaju da sudbinu preuzmu do izvesne mere u svoje ruke.

Ali ne bi bilo pravilno iz togu izvući zaključak da će se Atlantski savez uskoro raspasti. On će popuštati ako i u o-

¹¹⁶ Jedinstveni veto sistem, (prim. prev.).

nom obimu u kome zbog nedostatka zajedničke strategije više država bude pokušavalo da svaka za sebe igra nuklearnu igru. U tom smislu nacionalne snage mogu da ubrzaju ono što imaju kao teoretski zadatak, da spreče ili poprave, a to je slabljenje američkog zastrašivanja.

Uostalom, političku budućnost Atlantskog saveza, kao i sveta, ne određuje samo prisutnost oružja koje se ne upotrebljava, bez obzira koliko jak bio uticaj tog oružja na odnose država koje su, istina, odlučne u tome da ga ne upotrebe, ali ne i spremne da ga se potpuno liše.

6.

LOGIKA I PARADOKSI TEORIJE STRATEGIJE

Sve prethodne analize su više ili manje povezane sa promenljivim uslovima, a neke od njih zadiru i u nesuglasice između pojedinih vlada. One omogućavaju da se kroz jednu teoretsku sintezu otkriju nove pojave u diplomaciji — današnjoj strategiji i to u onoj meri u kojoj ona podleže uticaju termouklearnog naoružanja.

I danas je kao i nekada na snazi ideja koju su klasičari filozofi izražavali izrekom: Između nosilaca najviše državne vlasti vlada stanje odnosa iz prвobitne zajednice. Neka se pozitivisti ne mrgode zbog ove filozofske formulacije: stanje odnosa u prвobitnoj zajednici suprotno je civilizovanom stanju, koje je pravno određeno zakonima, sudovima, zvaničnim organom sa određenim pravima i sredstvima za bezuslovnu prinudu. Prema tome ne može se zabraniti primena pojma *društvenog sistema* na više ili manje redovne međusobne odnose između »političkih jedinica« (u našoj epohi nazivamo ih države) koje predstavljaju određenu celinu, ali pod uslovom da se ne zanemari da diplomatski sistem u odnosu na ostale društvene sisteme ima svoju originalnost: legitimnost svake političke jedinice u pogledu upotrebe sile, ili dalje, odsustvo zakonski potvrđene vlasti u principu i sposobnosti da na delu nametne određenu odluku i na osnovu toga da spreči sastavne delove sistema da međusobno sami sebi presuđuju.

Svi istorijski poznati međunarodni sistemi su na jedan ili na drugi način ublažavali protivurečnosti ove anarhije, i to bilo da su veliki članovi sistema nametali izvesnu poslušnost malim članovima, bilo da su jedni u odnosu na dru-

ge uzimali određene obaveze, bilo da su nastojali da međusobno održe neku vrstu ravnoteže, bilo najzad da su potpisivali zajednički sporazum kao na primer o Društvu naroda ili pak povelju kao što je Povelja Ujedinjenih nacija, pri čemu su i sporazum i povelja imali kao krajnji, jasno zabeležen cilj: isključivanje rata kao sredstva politike. Ali osnovna anarhija sistema nije nikada bila uklonjena ni na delu, jer nijedna vlast iznad država nije imala sredstva da ih nato prisili, a niti pravo, jer su svi zakonski tekstovi sadržavali rezerve ili šupljine koje su obezbeđivale vekovno pravo državama da same sebi presuđuju ili su, pak, uz izvesnu elastičniju formulaciju ojačavale to pravo i pored međunarodnih organizacija upravo stvorenih radi eliminisanja tog prava.¹¹⁷

U tom smislu ne samo da se ništa nije promenilo nabolje, nego je pojava atomskog i termonuklearnog naoružanja stvorila daleko više teškoća u nastojanjima da se nered zbog rivalstva sila zameni zakonskim ili političkim radom, ako bismo to ocenili na osnovu dosadašnjih, istina, kratkotrajnih iskustava. Ako je oduvek bilo teško ostvariti kolektivnu bezbednost, to jest međunarodnu zajednicu (ili bar jedan njen odgovarajući deo) koja bi bila u stanju da se nametne jednoj velikoj sili,¹¹⁸ onda je to postalo nemoguće od onog trenutka otkada velike sile raspolažu takvim vektorima termo-nuklearnih punjenja koji su u stanju da za nekoliko desetina minuta prelete hiljade kilometara. Čak i više, sve se do sada razvijalo tako kao da je zbog neizmernosti postojećeg oružja skoro paralizovana sposobnost velikih da se nametnu malim zemljama. Svaki veliki ima svoju Albaniju, koja se na Zapadu zove Kuba. Dvojnost termonuklearnih sila je bez sumnje jedan od faktora nekažnjavanja patuljaka koji prkose džinovima. Iako ni Sovjetski Savez ni Sjedinjene Države ne žele da Kina realizuje atomske bombe, oni nisu u stanju da onemoguće atomski program Narodne Republike Ki-

¹¹⁷ Cf. Poix et Guerre entre les nations, p. 544 sqq et 704 sqq.

¹¹⁸ Teškoća postoji iz sasvim prostog razloga: na jednu državu može se vršiti pritisak samo putem pretnje upotrebljom sile. Direktno nezainteresovane države odbijaju da ratuju samo za pravdu. Prema tome ako međunarodna zajednica nije odlučna o pitanju upotrebe sile, zbog čega bi onda velika zemlja trebala da popusti?

ne.¹¹⁹ Ne može se dokazati da bi dva velika čak i kao saveznici, a ne protivnici uspela da pomoći atomske pretnje zajedno vladaju nad podjarmljenim i zaplašenim čovečanstvom.

Ujedinjene nacije imaju određenu ulogu, ali one nisu u stanju da efikasno utiču na dvoboј termonuklearnih sile. Ove se sile služe međunarodnom organizacijom da bi blagoslovile neki sporazum koji su već ranije međusobno zaključile ili da bi maksimalno jasno naglasili međusobne optužbe, odnosno da bi im svetska javnost mogla poslužiti kao svedok čistote njihovih namera, ili da bi izbegle direktnu intervenciju u nekom delu sveta ili sukob sekundarnog značaja. Sila, a ne pravo, održava mir na najvišem nivou, u odnosima između velikih.

Ako je međudržavna politika ostala i dalje politika sile, onda ni oružja za masovno uništavanje ništa manje nisu uticala na uslove upotrebe sile, odnosno, ako bismo hteli biti precizniji: na uslove u kojima se odvija pretnja upotrebom i na delu ostvaruje upotreba sile. U odnosu na celokupnu istoriju čovečanstva, termonuklearno naoružanje, kombinованo sa balističkim raketama, nosi sa sobom tri kvalitativno nova elementa: prvi je veličina razorne moći koju ima termonuklearno oružje. Formulacija, data u ruskom odgovoru na pismo Komunističke partije Kine od 25 tačaka, ilustruje tu kvalitativnu promenu na sledeći način: jedna jedina termonuklearna bomba ima veću eksplozivnu moć nego sva municija, upotrebljena u svim ratovima u prošlosti, uključujući i dva svetska rata iz ovoga veka.

Drugi novi elemnat je stalnost opasnosti i njen skoro trenutni karakter. Svakako, mi smo već ranije rekli da su se iznenadni napadi događali i ranije, a ne samo u našem veku; prastari društveni sistemi, kao i međunarodni, relativno stabilizovani, sistemi višeg stepena razvoja civilizacije povećali su broj pravila procedure sa ciljem da naglase razliku između stanja mira i stanja rata, da bi u vreme mira ostvarili jednu klimu poverenja i da bi sprečili iznenadni početak rata. Uprkos prednosti koje su često postizali oni koji su kršili ta pravila retko su rezultati, ostvareni iznenadno-

¹¹⁹ Novinari već najavljuju rusko-američko udruživanje u cilju fizičkog sprečavanja Kine u realizaciji njenog programa. Za sada se o tome može govoriti. Cf. Norman Jacobs, *Freezing the balance of terror*. The New Leader, 5. avgust 1963.

šću agresije, bili odlučujući. Ipak je ostajalo dovoljno vremena da se izvrši mobilizacija i da se izvede protivudar. Masovni napad raketnim termonuklearnim naoružanjem teoretski verovatno ne bi onemogućio jednu silu prvog reda¹²⁰ da izvede strašnu odmazdu nad agresorom, ali bi ta odmazda bila, da tako kažemo, posmrtna, i, ako bi joj posle prvog udara bio uništen najveći deo sredstava odmazde, napadnuta država bi mogla da postavi pitanje racionalnosti svog odgovora koji bi — da zločin ne bi ostao nekažnjen — sa svoje strane mogao izazvati agresora da ide do krajnje granice uništavanja.

Tako dolazimo i do trećeg novog elementa termonuklearnog veka. Kada je Klauzevic pisao svoju teoriju, on je potpuno pobedu definisao kao razoružavanje protivnika, posle čega je pobedilac bio u mogućnosti da slobodno odredi sudbinu pobeđenog, dakle i da ga ubije ako bi to i odlučio. U будуće stanovništvo zemlje koja ratuje moglo bi biti istrebljeno i pre završetka neprijateljstava. Nijedno oružje, bilo klasično ili atomsko, na današnjem stepenu razvoja tehnike ne štiti nacije od smrti. *U tom smislu za uništenje jednog naroda nije potrebno razoružavati ga.* Međutim, ako želi da izbegne odmazdu, agresor mora da razoruža protivnika u smislu uništavanja njegovih sredstava odmazde. Ali je tačno da ova oružja za odmazdu nemaju tradicionalnu ulogu zaštite kao nekada utvrđenja, topovi i vojnici. Za garanciju bezbednosti stanovništva nije bilo dovoljno samo sprečiti okupaciju zemlje — bombardovanja iz vremena drugog svetskog rata ovog veka bila su strašna — ali bombarderi i klasične bombe nisu izazivali problem fizičkog preživljavanja nacije. Danas više nema granice u uništavanjima koja bi velike sile mogle naneti jedna drugoj ili celom čovečanstvu, a da ne pokrenu nijednog vojnika i da se ne osvrću na milione uniformisanih ljudi, naoružanih klasičnim oružjem, koji bi i dalje stajali na graničnoj straži svih sto deset država članica Ujedinjenih nacija.

Ova tri nova elementa predstavljaju osnovu tri glavna principa teorije strategije. Iz ta tri principa rezultiraju i tri odgovora koje su države privremeno našle pozivajući se na *čudovišno oružje, stalnu pripravnost i uništavanje naroda*

¹²⁰ Ali to ne bi bio slučaj sa drugorazrednim silama.

bez prethodnog razoružavanja. Prvi princip je *zastršivanje*, simbol napora da se efektivna upotreba zameni pretnjom u-upotrebe; drugi je princip *stabilnosti*, koji zamenjuje stari pojam ravnoteže snaga i određuje teoretsko stanje u kome ni-jedan od protivnika ne bi bio izazvan na angažovanje snaga kojima raspolaže; treći je princip *vladajuće uloge naoružanja* pod uslovom da se u to istovremeno uključe politika razvoja naoružanja, pre krize, a u toku krize vođenje diplomatijske strategije. U predatomsko doba bilo je racionalno postaviti kao cilj: postićiapsolutnu pobedu preko razoružanja neprijatelja, a onda ograničiti plodove pobeđe. Danas je, čim dođe do sukoba između država koje raspolažu strašnim sredstvima uništavanja, neophodno razumno vođenje rata bez prelaska u krajnost mogućeg nasilja. Ono je neophodno i za državu koja ne strahuje od neprijateljske odmazde onda kada nema kao cilj uništavanje već dominaciju ili eksploraciju. Termonuklearna oružja ne krče put okupaciji, i niko se ne bi usudio da kaže da donosi mir tamo gde je stvorio atomsku pustinju, čak i pod uslovom da je pročitao Tacita.

*

Zastršivanje je u središtu teorije strategije, jer diplomacija teži da efektivnu upotrebu sile konačno zameni pretnjom silom. Ali ova strategija sadrži izvesnu suštinsku kontradikciju koja se sastoji u tome da ta pretnja ne sme nikad da se ostvari. Kako ubediti protivnika da će se ostvariti pretnja kad onaj kome je upućena poznaje posledice u slučaju ostvarenja kako za samog sebe tako i za onoga koji je upućuje? Videli smo da se taj problem sastoji iz pitanja: ko koga može da zastrašuje? Od čega? U kojim uslovima? Kojom vrstom pretnji?

Odgovori na sva ova pitanja ne mogu biti prosti, čak i ako uzmemo šematski način objašnjavanja ili, pak, ako ih daje strateg koga bismo nazvali »racionalnim«. Neizvesnost se povećava još više onog momenta kada teoretičare strategije zameni grupa koja rukovodi državom, koja ima svoj sistem procene, svoju političku doktrinu, svoj pogled na svet, tim pre ako danas postavimo pitanje Hruščova, a sutra pitanje Mao Ce Tungovog naslednika.

Uzmimo primer koji daje Snajder (G. Snyder) u svojoj knjizi *Odvraćanje i odbrana*¹²¹ i prepostavimo slučaj samo dveju država. Jedan protivnik želi da izmeni *status quo*, da od protivne strane otme bilo kakvo dobro, neku pokrajину ili neke resurse. Pre donošenja odluke on bi razmotrio četiri elementa: 1) vrednost objekta, 2) kojom bi cenom trebalo da plati agresiju u raznim pretpostavkama odgovora koji bi mogao očekivati, 3) verovatnoću svakog od tih odgovora protivnika, 4) verovatnoću ostvarenja cilja u raznim pretpostavkama koje odgovaraju različitim mogućim odgovorima.

U slučaju da se agresija ostvari, branilac bi sa svoje strane postavio sledeća četiri pitanja: 1) koja je vrednost objekata koje agresor hoće da osvoji; 2) koja je cena; 3) koja je verovatnoća da će uspeti da sačuva ono što bi predstavljalo razlog neprijateljstava, u slučaju da otpočne bitku, 4) kakve će biti posledice njegove odluke na kasniji tok njegovog rivalstva sa agresorom i na mogućnosti budućih novih agresija.

Najzad, eventualni agresor pokušava da predstavi što će se dogoditi u glavi protivnika kada bude stavljen pred svršen čin započete operacije. Prema tome ova četiri pitanja koja postavlja žrtva eventualne agresije upućuju nas na razine postupke pomoću kojih predmet zastrašivanja (ili, ako hoćete, strana koja se nalazi u odbrani) može da dođe do procene o stvarnoj verovatnoći jedne akcije koja sama po sebi i unapred izgleda preterano nerazumna da bi mogla biti verovatna.

Prvi je postupak uveriti protivnika da nema nikakve mogućnosti da po realnoj ceni osvoji ono što priželjuje, jer za onoga ko njime raspolaže ono predstavlja ogromnu vrednost. U toku dugogodišnje berlinske krize američki državnici su uviše stručili reči i dela čije je jedino značenje bilo u tome da u očima sovjetskih rukovodilaca stvore jasan utisak ne o njihovoj odlučnosti nego upravo o nemogućnosti bilo kakvog popuštanja. Polazeći od izvesnog stepena svečanog obavezivanja, odgovor na četvrto pitanje u proračunu koji se sastoji u mogućim psihološkim i moralnim posledicama lokalnog poraza utiče na izmenu prvo bitnog karaktera razloga sukoba. Ako bi američka republika i pored tolikih za-

¹²¹ G. Snyder, Deterrence and Defense, Princeton 1961.

kletvi žrtvovala dva miliona Berlinaca pre nego svoju čast, ko bi još posle toga mogao verovati u američke garancije? Ko bi posle takvog poraza i dalje imao poverenja u garantije Sjedinjenih Država?

Pretpostavimo, potpuno apstraktno, da strana u defanzivi uspe da izmeni dva elementa svoje sopstvene odluke i da te izmene ostvare uticaj na odluku mogućeg agresora: davanjem izvanrednog značaja objektu sukoba i vezivanjem za njega svoje reputacije i budućnosti; ili isticanjem izmišljenog, po prirodi nemerljivog značaja jednog materijalno osrednjeg vrednog objekta, zbog čega dolazi do povećanja težine sudbonosnih posledica pri povlačenju ili pak u slučaju poraza. Međutim, agresor ne mora biti uveren u odgovarajućoj meri u svim mogućim uslovima; sumnja postoji čak i posle najjasnijih izjava, jer zbog unutar postojećeg paradoksa odvraćanje zahteva da strana u defanzivi unapred istakne najekstremnije pretnje, spremna da u slučaju neuspeha odvraćanja ne postupi tačno onako kako se zaklinjala da će učiniti. Drugim rečima, strana koja ima nameru da preduzme ofanzivu ostaje i dalje u neizvesnosti pre svega u pitanju verovatnoće raznih reakcija svoje žrtve suočene sa svršenim činom agresije, a zatim u pitanju cene i u pitanju kako će se kriza razvijati prema mogućim pretpostavkama (pitanje 2 i 3).

Dakle, u svakom slučaju je jasno da bi cena bila skuplja što bi reakcija bila jača, jer napadnuta zemlja odmah i masovno pristupa upotrebi termonuklearnih oružja. Ali, takva reakcija sa druge strane postaje sve manje i manje verovatna u onoj meri u kojoj se smanjuje prednost prvog udara zbog povećanja nepovredivosti sredstava odmazde, čak i kada agresor ima kao cilj državu koja raspolaže termonuklearnim aparatom. Ogromni obim uništavanja koje može da ostvari čak i sila srednje veličine upućuje u apstraktном smislu na izlaganje koje bi se zasnivalo na matematičkom proračunu verovatnoće: bolje je ne ulaziti u igru ako je cena srećke ogromna za slučaj da se na lutriji izgubi, čak i pod uslovom da je verovatnoća tog gubitka 1 na 100 ili čak na 1000. Ali i u takvoj situaciji visoka cena gubitka ne izaziva obavezno odustajanje igrača, pošto je ta cena psihološki isključena iz proračuna zbog svoje krajnje neverovatnoće. Isto tako, kad nije u stanju da ostvari dovoljnu verovatnoću op-

šte odmazde, premda bi ona bila najskuplja za agresora (ali i za branioca), strana u defanzivi poboljšava efikasnost odvraćanja primoravanjem agresora da računa na verovatnoću umerenog odgovora, na cenu takve reakcije i na neizvesnost tako otpočetih operacija.

Podsetimo se na 2. i 3. pitanje strane u defanzivi u situaciji kada je stavljena pred svršen čin posle akcije od koje je želela odvratiti agresora. Kakvim klasičnim sredstvima ona raspolaže da bi mogla lokalno odbiti agresora? Koje bi snage morao da mobilise agresor da bi slomio otpor klasično naoružanih snaga? Što su veće snage kojima raspolaže strana u defanzivi za sprečavanje agresora u osvajanju određenog objekta i što je veća verovatnoća otpora, utoliko je neizvesniji ishod jedne ograničene operacije, a time i suženiji izbor agresora između od početka masovne agresije, gde bi odmazda bila verovatna ili odustajanja od ofanzivnih planova.

Pojmovi *ofanzivan* — *defanzivan*, *zastršivanje* — *odbrana* upotrebljeni su u više raznih značenja, tako da su dvo-smislenosti moguće i definicije potrebne. Ovde smo razmatrali dvoboј između jedne strane koja je diplomatski ofanzivna, to jest koja hoće da izmeni *status quo*, kao što je Sovjetski Savez htio da izmeni situaciju u Berlinu, i strane koja od toga hoće da je odvrati. Strana u defanzivi bio je Zapad, predvođen Sjedinjenim Državama. U vojničkom smislu odvraćanje znači nastojanje jedne strane da spreči pokušaj protivnika. U tom smislu strategijsko odvraćanje proizilazi iz defanzivne diplomatičke politike. Ali odbrana u tradicionalnom smislu, to jest upotreba sile za sprečavanje agresora da okupira određenu teritoriju, ne suprotstavlja se diplomatiji odvraćanja, ona je zapravo jedan od njenih elemenata. Odbrana teritorije se suprotstavlja odmazdi i smatra se da u termonuklearno doba odbrana teritorije ima dve moguće funkcije, sa klasičnim i sa taktičkim atomskim oružjem.

Uzmimo najpre jednu malu državu izvan rivalstva između velikih sila ili blokova, koja ne raspolaže nikakvim sredstvom odmazde. Da li bi takva država bila osuđena na kapitulaciju pred drugom državom koja raspolaže balističkim raketama sa termonuklearnim bojevim glavama? Zbog nove činjenice sredstava za masovno uništavanje teoretičari su odmah dali potvrđan odgovor. Ovakva ocena je tačna ako je

uzmememo u apstraktnom smislu. Ali kad se jednom uvidi da u ovom svetu nema potpune bezbednosti, misao nas navodi i na priznavanje delimične efikasnosti odbrane teritorije. Termonuklearna sila efektivno može da uništi malu državu. Ali zbog kojih bi razloga ona to činila? Ako državni rukovodioci i ceo narod raspolažu potrebnom hrabrošću, ovaj odbrambeni kapacitet stavlja agresora, naoružanog džinovskim bombama, pred alternativu skupog osvajanja ili nekorisnog uništavanja. Za malu državu slab kapacitet odmazde bi u izvesnim uslovima predstavljala više opasnost nego li zaštitu. Svetsko javno mnjenje podržava zabranu Sjedinjenih Država da Kuba raspolaže atomskim naoružanjem. Ako bismo pretpostavili, mada je to potpuno absurdno, da Sjedinjene Države zaprete da će potpuno uništiti kubanski narod ako Fidel Castro ne kapitulira, one bi bile paralizovane njihovom sopstvenom savešću, prezriom celog čovečanstva.

Švajcarska i Švedska planiraju izgleda da se naoružaju atomskim oružjem, ali, bar što se tiče Švajcarske,¹²² radi se o nameri da se raspolaže sredstvima odbrane a ne sredstvima odmazde. Atomsko oružje malog kalibra predstavljalo bi ojačanje odbrane teritorije, okupacija zemlje bi bila po skupljoj ceni, što znači da bi time postao još nepovoljniji odnos cene i randmana eventualnog osvajanja. Ako su ove snage usmerene više na odbranu a manje na odmazdu, onda se ni u termonuklearno doba ne može isključiti jedna situacija koja bi se mogla uporediti sa tradicionalnom neutralnošću, ali ipak sa izvesnom razlikom: opasnost da velika sila ne odustance od pokušaja zastrašivanja i od delimičnog ostvarenja pretnje uništenjem u slučaju da mala država odbija kapitulaciju.

Tačno je da se može staviti primedba da svak ko raspolaže atomskim naoružanjem čak i malog kalibra neizbežno raspolaže izvesnim kapacitetom odmazde. Najzad, transportni avioni velikog doleta mogu da prenose bombe značajne snaže. Ali država koja ne bi raspolagala ni raketama, niti bombarderima velikog akcionog radijusa, niti bombama velikog kalibra, činjenicama bi manifestovala da je njen nuklearno naoružanje namenjeno za odbranu, a ne za odmazdu.

¹²² Švajcarski narod je referendumom odbio da sâm sebi zabrani nabavku atomskog naoružanja.

U centru sadašnjih suprotnosti unutar Atlantskog saveza nalazi se pitanje uloge odbrane u strategiji zastrašivanja. Neću se ponovo vraćati na diskusije koje sam izneo u prethodnim poglavljima, već bih htio samo da u najapstraktnijem smislu formulishem osnovnu misao. Sredstva za odbranu teritorije su neophodan elemenat strategije zastrašivanja bilo da se radi o izolovanoj državi ili o savezu, dok je suprotna ideja rezultat pogrešne alternative — zastrašivanje ili odbrana — jer je prava alternativa odbrane ili odmazde. Veličina potrebnih sredstava za odbranu ne može se odrediti apstraktно i u opštem smislu. Ali država srednje veličine, koja bi htela da raspolaže kapacitetom odmazde u odnosu na jednu veliku silu i koja bi vodila politiku van svih saveza, imala bi potrebu za utoliko većim sredstvima odbrane, što bi potencijalni neprijatelj bio bliži i sposoban da joj nanese neuporedivo veća razaranja od onih kojim bi ona njemu mogla da preti.

Država koja želi neutralisati i čiji geografski položaj poboljšava uslove za ostvarenje te želje, mogla bi se zadovoljiti kapacitetom odbrane koji se zasniva na absurdnosti agresije koja bi tako uništila objekat da bi izgubio svaki značaj za agresora. Država koja želi neutralnost, a koja bi sebe postavila za cilj posedovanje kapaciteta odmazde protiv jedne velike sile preuzela bi dvostruki rizik: da joj velika sila zabrani da ima takav kapacitet, da jednog dana bude dovedena pred alternativu samoubistva ili kapitulacije, zbog toga što na pokušaj zastrašivanja ili na pokušaj opominjanja može da odgovori samo otpočinjanjem dejstava koja bi izazvala njenu sopstvenu pogibiju. I još nešto, da li za državu koja hoće da uzme učešće u svetskoj politici veliki kapacitet odmazde predstavlja zamenu kapaciteta odbrane. Teoretski, svaka država, svaka koalicija, treba da raspolaže sredstvima odbrane, zavisno od mogućih agresija, koje su postavljene ispod praga verovatnog otpočinjanja odmazde.

Bez obzira na ulogu odbrane teritorije danas ili ubuduće zastrašivanje je postalo osnovni pojam strategije, a klasična Klauzevicova teorija pretrpela je izmene u osnovnom pitanju. Klauzevic upoređuje diplomaciju sa finansijskim operacijama, čije se rešenje traži ratom. Preuzete obaveze treba opravdati na bojnom polju. Jednom se moraju platiti potpisane menice. *Termonuklearno doba ne isključuje dvojnost*

preuzetih obaveza i vremena njihovog ispunjenja, ali vreme ispunjenja je sada kriza, a ne rat, jer su nekada teoretičari rešenje putem rata smatrali neizbežnim, savremeni teoretičari se sa tim ne mire, a stvaraoci ratnih doktrina sebi postavljaju kao cilj da do njega nikad ne dođe.

Drugi ključni pojam savremene teorije, pojam stabilnosti, mogao bi se definisati na sledeći način: jednu situaciju možemo nazvati vojno stabilnom onda kad nijedna od protivničkih država ne pokušava niti bi trebalo da pokušava, ako se rukovodi razumom, da upotrebi silu, čak ni onda ako nije zadovoljna sa statusom quo. Pojam stabilnosti mogao bi da proizlazi iz pojma zastrašivanja pošto prema dатoj definiciji on označava situaciju recipročnog i opšteg zastrašivanja.¹²³ Ovaj se pojam takođe može obraditi kroz svoju suprotnost, odnosno kroz političku nestabilnost današnjeg sveta. On se takođe može uporediti sa tradicionalnim pojmom ravnoteže snaga. Najzad on predstavlja odgovor na izazov stalne pretnje: raketama je potrebno samo pola časa da iz centralne Azije prelete do istočnih obala Sjedinjenih Država, ali stratezi moraju biti u stanju da realizuju sistem uzbune i odmazde koji bi u svakom trenutku takođe bio spremjan za dejstvo, tako da mir bude sačuvan, jer nijednom protivniku nije u interesu da nanese prvi udar, niti klasičnim, a niti nuklearnim naoružanjem.

Podsetimo se prvo na odnose u prošlosti između političke i vojne stabilnosti. Jedna međunarodna situacija smatrala se stabilnom onda ako bi joj se prilagodile razne države. Apstraktno gledano, dve promenljive količine su vladale ovom stabilnošću: jačina revandikacija, odnosno snaga između zadovoljnih i nezadovoljnih država. Mir je bio slabije obezbeđen onda kada su se države koje su postavljale zahteve osećale snažnije od država koje su čuvale stečeno, bilo da je snaga ovih država bila već mobilisana ili je trebalo prethodno mobilisati. S druge strane ukoliko je pobedena strana iz prethodnog rata smatrala da se prema njoj manje pravilno postupa, utoliko su bili manji njeni protesti i utoliko je njen oporavljanje predstavljalo manju opasnost za poredak koji je uspostavio pobednik. Posle 1918. pobednici nisu umeli ni da zadovolje pobedene, niti pak da sačuvaju nadmoćnost

¹²³ To jest na nivou malih i velikih ratova, klasičnog i atomskog naoružanja.

snaga koja je zbog izostalog zadovoljavanja pobeđenih bila neophodna za očuvanje mira.

Stabilnost, onako kako smo je definisali sa čisto vojnim izrazima, i dalje, u termonuklearno doba, zavisi od političke promenljive, drugim rečima, od stepena nezadovoljstva ex-pobeđenih. Ali s obzirom na cenu eventualnog rata, posle 1945, teoretičari su skoro potpuno zanemarili političku promenljivu situaciju i tražili su vojnu stabilnost, odnosno recipročno podstrekavanje na izbegavanje upotrebe sile, apstrahujući jačinu revandikacija.

Međunarodni sistem je od 1945. potpuno politički nestabilan, ali u sasvim drugojačijem smislu nego evropski sistem od 1918. do 1938. Pobeđene zemlje u poslednjem ratu, Nemačka i Japan, svedene su bile na zemlje bez ikakve moći. Nesloga pobednika uzrokovala je ono što smo nazvali hladnim ratom i to u trostrukom obliku: *ideološko rivalstvo, teritorijalni status Evrope je tolerisan, ali nije konačno i priznat, takmičenje u pridobijanju trećeg sveta*. Nema sumnje da su se međunarodni odnosi od 1945. brže i dublje menjali nego li u periodu od 1918 do 1939: raspadanje evropskih carevina, skretanje bivše centralne carevine ka komunizmu, pojava novih šezdesetak pravih ili fiktivnih država; svi ovi događaji imaju takav istorijski značaj da svađu oko Alzasa i Etiopije izgledaju smešne. Ali ako je naša epoha revolucionarna, iako međunarodni sistem potresaju ideološke strasti i vrtoglavo pokretanje industrializacije, odnosi između velikih sila, koji su oduvek imali odlučujući uticaj u pogledu alternative između rata i mira, bili su takvi u poslednjih osamnaest godina da je bilo potpuno jasno da bi opšti rat bio nerazuman,¹²⁴ i to upravo u tom smislu što bi sobom nosio neizmerljive opasnosti u odnosu na moguću korist, pa čak i kad bi se radilo o stvaranju svetske carevine i to i za Sovjetski Savez i Sjedinjene Države iako one raspolazu i velikim prostranstvima i velikim izvorima. Ne treba se u okvirima tradicionalne teorije ni čuditi što sukob između dvaju velikih ili dva bloka nije prešao granicu takozvanog hladnog rata.

Isto tako treba uočiti kontrast između dva kapka diptika: absurdnost regulisanja teritorijalne podele Evrope (po-

¹²⁴ On bi to bio čak i bez atomskog oružja.

dela Nemačke i Berlina) i revolucionarna uznemirenost u mnogim zemljama trećeg sveta s jedne strane; želja zapadnih zemalja da koliko god je moguće spreče svaku upotrebu sile, u svakom slučaju svaku upotrebu nuklearnih oružja s druge strane. Nijedan teoretičar ne usuđuje se da u svojim razmišljanjima o savremenom diplomatskom svetu pretpostavi mir, zasnovan na zadovoljstvu svih zemalja. Ali rušilačka moć oružja je takva da upućuje svakog da bilo kad počne da sniva o miru kakvog nije bilo, a koji bi se prosto zasnivao na strahu od rata. Analiza na nesreću pokazuje da je nemoguće postići potpunu vojnu stabilnost, odnosno da se nemoguće potpuno obezbediti od upotrebe sile koja bi kao osnovu imala samo recipročno zastrašivanje.

U predatomskoj eri šefovi država su nužno pre dohošenja odluke upoređivali izvore kojima raspolažu sa izvorima koje bi neprijatelj mogao da mobiliše. Pojam ravnoteže snaga bio je glavni u diplomatskoj teoriji iz prostog razloga, jer je određivao uslove neophodne za funkcionisanje sistema. Ni jedna država, niti grupa država nije trebalo da nad drugima ostvari preveliku nadmoćnost, inače bi ona ostvarila hegemoniju i tada bi bilo izgubljeno najveće blago kome teži svaka jedinica sistema a to je *samostalnost u akciji*.

Ravnoteža snaga kao prioritetski cilj država i uslov funkcionisanja diplomatskog sistema nije garantovao ni dugotrajnu bezbednost svake pojedine jedinice sistema niti mir u celini. Ravnoteža se nikada nije održala trajno i čak, i kada je stvarala utisak trajnosti, ona je služila kao ohrabrenje za pokušaje nezadovoljnih država. Što su više snage suprotstavljenih država ili saveza stvarale utisak da su potpuno jednake, tim su lakše ambiciozni šefovi ili ekspanzionističke države sebi prisvajale pravo nadmoćnosti. Uostalom, nikad i nije bilo moguće potpuno tačno odmeriti oružane snage, čak ni u moderno vreme u kome se ocrtava izvesna, istina, ne potpuno određena proporcionalnost između obima proizvodnje (posebno industrijske) i vojnih kapaciteta. Na ishod borbe ne samo da su uticali kvaliteti vojskovođa i slučajnost već se po pravilu nikada nije poznavao kvalitet armija pre njihove praktične upotrebe. U svakom diplomatskom sistemu bilo je neangažovanih država čije je opredeljivanje na bilo koju protivničku stranu ponekad bitno uticalo na izmenu ravnoteže.

Da su države sebi postavljale kao prioritetan cilj bezbednost i mir, što one, uostalom, ni u jednom veku, bez obzira na namere, nisu činile, one bi morale priželjkivati ne-sumnjivu superiornost jedne države, koja bi istovremeno moralta biti hegemonistička i umerena — hegemonistička da bi obeshrabrla revanšističke prohteve, dovoljno umerena da bi se mogla podnositi. To je u stvari bio bizmarkovski cilj. Ali ovo je bio samo san. Hegemonističku državu ne mogu podneti ostale države, jer na duži rok oholost pobeđuje skromnost i na rečima i na delu. A i ta hegemonija izaziva određenu predgrupaciju i istovremeno ponovno uspostavljanje ravnoteže. Na pragu fatalnog leta 1914. svaka alijansa je verovala u svoju pobedu i to iz opravdanih razloga, pošto je jedna dobila rat, što se i očekivalo (mada ne odlučno), a druga strana ono što нико nije predviđao (američka intervencija), koja je proizašla upravo zbog dugotrajnosti rata. Drugim rečima, jedna prosta dilema onemogućavala je trajan mir u sistemu zasnovanom na politici sile: ili se svako nadao da će ga obezbediti u uslovima kada se imao utisak da su snage uravnotežene, ili se slabiji osećao ugroženim u uslovima kada je neprijatelj (država ili koalicija) bio izrazito nadmoćan. Bezbednost ostvarena silom je obična opsena: ako jedna strana veruje da je zaštićena od svakog napada, tada druga strana veruje da je prepuštena samovolji protivnika.

Koji su to elementi ove klasične analize koji postoje i u termonuklearnom veku? Apstraktno posmatrano, jasno se uočavaju dva nova elementa. Sa psihološke strane moguće je da neizvesnost ne uzrokuje iste posledice kao nekad. Niko nije bio u stanju da tačno odmeri odnos snaga: sama nemogućnost predviđanja odvlačila je ljude u avanturu. Ali ako se ta nemogućnost predviđanja odnosi na milione i desetine miliona mrtvih, neće li i najdrskiji šefovi biti primorani na opreznost? Sa druge strane, stabilnost koju daje recipročno zastrašivanje ne zahteva više jednakost, čak ni teoretski. Nikome nije potrebno da po dva puta uništava iste gradove niti da po tri puta ubija iste ljude. Ovaj način mišljenja predstavlja osnovu suviše logičnih misililaca pri stvaranju ideje stabilnosti sveta u kome bi se mnoge države uzajamno zastrašivale, gde bi bila izbrisana svaka razlika između džinova i patuljaka, gde bi svi bili jednaki pred apsolutnim oružjem. U stvari ovakav način razmatranja za sada predstav-

lja naučnu fikciju. Uostalom, ako je tačno da ravnoteža u zastrašivanju ne zahteva obavezno jednakost u nuklearnim snagama, ona ipak iziskuje da slabija strana raspolaže sa dovoljno sredstava odmazde da bi u drugom udaru mogla da ostvari takva uništenja koja jača strana ne smatra kao tolerantna. Svakako, niko nije u stanju da tačno proceni šta to jača strana smatra netolerantnim i, ukoliko je manji značaj predmeta sukoba, utoliko više čak i ograničena pretnja ostvaruje određeni efekat zastrašivanja. Ali, neizvesno je da li prva zemlja na listi malih sila, Velika Britanija, danas raspolaže neophodnim minimumom u odnosu na jednu od dve velike sile da bi se uspostavila ravnoteža i pored postojeće nejednakosti.

Recipročno zastrašivanje nije stabilizovano čak ni između velikih sila. Nekadašnja neizvesnost u pogledu borbene vrednosti armija danas ima tehnički karakter. Ogromni termonuklearni aparati nisu nikad dejstvovali u realnim uslovima. Silosi raketa nisu nikad pretrpeli termonuklearni udar. Šta bi se dogodilo pod pretpostavkom jednog masovnog napada? Da li bi preživeo sistem veza i komandovanja? Da li bi šef jedne poluuništene zemlje pokušao da se sveti ili da spasava preživeli deo nacije?

Zanemarimo ipak te tehničke i psihološke neizvesnosti koje se odnose na najmanje moguću eventualnost — dvoboju na život i smrt. Kao i stara teorija ravnoteže i teorija stabilnosti sadrži različite i nepomirljive antinomije. Antinomija koju u sebi skriva Mak Namarina doktrina, koja predstavlja osnovnu temu raspri kod Amerikanaca, u stvari je samo nova verzija antinomije između hegemonije koju slabiji smatra nepodnošljivom i jednakosti koja izaziva pomisao na poduhvat. Sada antinomija postoji između nadmoćnosti u kapacitetu dejstva protiv snaga kojom bi raspolagala samo jedna strana ili bi raspolagala većim od druge strane i jednakosti kao posledice nepovredivosti oba aparata za odmazdu.

Međutim, ta antinomija je možda teorijska. Američki upravljači pripisuju sebi u 1963. izvesne kapacitete protiv snaga, sovjetski upravljači, ocenjivali oni to tako ili ne, ne smatraju se ozbiljno ugroženim iz dva razloga: oni ne strahuju da bi Sjedinjene Države mogle preuzeti inicijativu prvog udara, oni su ubedeni da bi u svim uslovima sačuvali kapacitet odmazde, dovoljan za odvraćanje od direktnog

napada, čak i protivnika koji ne bi bio paralisan demokratskim ustavom i moralnim obzirima. Ako pretpostavimo da Sjedinjene Države imaju dvostruku nadmoćnost — veći kapacitet za uništavanje neprijateljskih sredstava u prvom udaru, veći kapacitet za rušenje neprijateljskih gradova u prvom i u drugom udaru — stabilnost na najvišem nivou, odnosno na nivou upotrebe termonuklearnih sistema je danas možda toliko ili skoro toliko visoka koliko to omogućuje priroda strategijskog dvoboja.

Na tradicionalnu nestabilnost dovodi nas drugi elemenat alternative — jednakost. Što više velike sile nastoje da obezbede nepovredivost svojih sistema odmazde, to je manje verovatna upotreba ovih sredstava. *Po pravilu je nemoguće postići stabilnost na svim nivoima.* Ako svaka strana raspolaže sa po nekoliko stotina praktično nepovredivih balističkih raket sa termonuklearnim bojevim glavama i zna da njima raspolaže i suprotna strana, pribegavanje upotrebi ovih oružja predstavljalio bi samoubistvo i za jednu i za drugu stranu.¹²⁵ Svaka strana raspolažala bi onim što se u teoriji zove minimum zastrašivanja, drugim rečima ona bi bila u stanju da suprotnu stranu odvratи da protiv nje ne upotrebi rakete sa termonuklearnim bojevim glavama. Ali od čega drugog bi je i mogla odvraćati? U stvari ravnoteža, uspostavljena između dveju suprotnih strana, po pravilu ograničava zonu pokrivenu opasnošću termonuklearne odmazde, ona predstavlja dopunu zastrašivanju u cilju sprečavanja države kojoj se pripisuju agresivne namere da ostvari ograničene uspehe ili stavljanje pred svršen čin, što ne može da spreči pretnju van proporcija sa odgovarajućom akcijom.

Ako se ova dopuna zastrašivanja ostvaruje klasičnim naoružanjem, postoji opasnost da se ponovo pojavi tradicionalna neizvesnost u pogledu odnosa snaga, kvaliteta trupa, sposobnosti generala. Ali je posebno jedna druga i drugojačije opasna neizvesnost neodvojiva od veličine broja nivoa na kojima jedna država može da odgovori na postupak druge. U slučaju opšteg napada neizvesnost je naročito, ako ne is-

¹²⁵ Rušenje dvadesetak velikih gradova u Sovjetskom Savezu ili Sjedinjenim Državama ne bi predstavljalo i konačni kraj za ceo svet, pa ni za te nacije, ali bi svaku od ovih nacija vratilo za više godina ili desetina godina unazad.

ključivo, tehničke prirode. U slučaju ograničenog napada, koji ima za cilj deo jedne koalicije, kakav bi bio odgovor? Kvalitativna različitost raspoloživih oružja, odnosno brojnost mogućih tipova rata ne dozvoljava još uvek savršenu stabilnost: pojam eskalacije je dopunski pojmu stabilnosti.

Što je veća stabilnost na nivou glavnih oružja, to je ona manja na nivou klasičnih. Što je na rečima ili na delu jasnije izražena odvojenost između ograničenih ratova i klasičnih oružja, to manje treba strahovati od eskalacije. A što je manji strah od eskalacije, to je veća verovatnoća ograničenih sukoba. Otuda i zategnutost među saveznicima, među kojima jedni iznad svega strahuju od hiperboličnog, a drugi opet od takozvanog ograničenog rata. Otuda i dvoumljenje pacifista koji se pitaju da li treba da očuvaju klasične ratove da bi sprečili atomske, ili da zasnivaju mir na obostranom održavanju nepovredivih sredstava odmazde ili da žele opšte razoružanje da bi odbacili princip straha i tražili neki drugi princip na kome bi se zasnivao mir.

Kao što smo videli, Sjedinjene Države su odbacile dva isključiva rešenja. Onome koji u svakoj prilici preti da će staviti u dejstvo svoj aparat terora neće se verovati na reč i neće mu se prepustiti drugi izbor osim kapitulacije ili apokalipse. Ali i onaj koji bi svečano izjavio da ni u jednoj prilici ne bi prvi upotrebio nuklearno oružje, vratio bi svet na neizvesnost odnosa snaga i ratova među državama. Srednje rešenje — relativno stabilno odvraćanje na najvišem nivou, snažna odbrambena sredstva, ali bez pretenzija na jednakost, nikada postignutu niti sigurnu, pretnja eskalacijom putem odbijanja da se izričito odredi diskontinuitet između jedne i druge vrste naoružanja — čini mi se razumnim iako se ne nameće potpuno jasno, niti isključuje svaku opasnost. Strategija i danas kao i juče bira između više opasnosti; ako se umanji opasnost od eskalacije, povećava se iskušenje upotrebe klasičnog oružja kao »mača« pod zaštitom »termonuklearnog štita« (ili, ako hoćete, pod zaštitom recipročne paralize termonuklearnih aparata). Ako se ne postavi nikakva razlika između prvih borbi i krajnjeg oružja, opasnost je u tome da se zbog nesretnog slučaja ili nesporazuma ode u krajnost. Ukratko, eskalacija je istovremeno i opasnost koja se želi odstraniti i pretnja od koje se ne može niti hoće oduštati.

Ova se pretnja može manifestovati čak i malim kapacitetom strategije protiv snaga od onog trenutka kada se za uvek napusti strategija masovne odmazde. Strategija elastičnog odgovora, čija je akcija protiv snaga samo jedan element, ima u stvari cilj da izbegne alternativu neizbežne ili nemoguće eskalacije. Ona se izjednačuje sa potvrdom volje da se stane na put svakom pokušaju protivnika bez obzira na način odgovara.

Strategija elastičnog odgovora predstavlja razuman odgovor — što znači da je uvek i najbolji — na antinomije stabilnosti, nikad potpuno i za sve zadovoljavajući kompromis, za svođenje na minimum od najčudovišnjih opasnosti, ali bez suštinskog povećavanja (kad već nije u stanju da ih isključi) opasnosti uporedivih sa onima u prošlosti. Ona odražava kontradikciju, uključenu u pojam eskalacije, i to između procesa od koga strahujemo i pretnje koju manifestujemo. Ta kontradikcija definiše suštinsku prirodu termonuklearnog dvoboja: u naporima da postignu izvesne rezultate putem pretnje koju ne žele da ostvare, a nesposobni da sklope sporazum o odbacivanju pretnje, protivnici u dvoboju traže takvu igru u kojoj bi na minimum sveli opasnosti koje ona ima za njih same.

Analiza antinomije stabilnosti dovela nas je do strategije elastičnog odgovora. Ali ova strategija spada u teoriju stabilnosti i u teoriju gospodarenja oružjem. Gospodarenje oružjem predstavlja u najširem smislu sve one akcije uzete u celini koje imaju cilj da spreče pribegavanje sili, a da, ako do toga ipak dođe, ograniče njenu žestinu. Prema tome strategiju elastičnog odgovora možemo okvalifikovati kao gospodarenje oružjem u periodu krize.

U prvoj fazi u američkoj strategiji je presudnu ulogu igrala alternativa sve ili ništa (*go or not go*). Srećom nisu se nikada ostvarili uslovi u kojima je moglo doći do raspričavanja ove samoubistvene ludosti. Ali danas misli nisu više opsednute predstavom rata kao termonuklearnog paroksizma kada bi obe strane jedna na drugu izručile sva sredstva za uništavanje koja imaju i teme prouzrokovale za nekoliko časova smrt miliona i desetina miliona ljudi, iako u sovjetskoj doktrini ovakva predstava o ratu nije službeno napuštena. Prema tome, ako u miru strategija svakog trenutka prati diplomatiju, zašto bi ona određenog dana »D« ili časa »Č«

trebalо da iznenadno iščeze i prepusti mesto besomučnom i ludačkom besu?

Strategija elastičnog odgovora po svom nadahnuću i po svojoj internoj logici spada u gospodarenje oružjem (*arms control*). Zbog postojanja dvosmislenog izraza *control* u engleskom, ovaj pojam (*control*) ponekad se shvatao kao jedan vid ili proširivanje starog pojma razoružanja. Čini mi se da bi bilo pravilno ako bismo ostali kod toga da pojам *gospodarenja oružjem* tretiramo kao osnovni pojам u kome su obuhvaćeni kao uzajamno dopunski pojmovi prethodno ograničavanje naoružanja i stepenovanje odgovora u periodu krize. Prethodni cilj je stvoriti situaciju u kojoj je ostvarena što je moguće veća stabilnost na svim stepenima; u periodu krize cilj je izbeći prelaz u krajnost koja bi, sa raspoloživim oružjem, značila strahovita uništenja. U oba slučaja je neophodna obostrana popustljivost, a u svakom slučaju direktna veza između protivnika.

Nije ovde potrebno podsećati na razne mere koje su uopšteno predviđeli ili detaljno izučili američki autori i predlagali sa ciljem da se omogući protivniku da prati igru strategije recipročnog zastrašivanja, a da pri tome ni jedna ni druga strana ne bude stavljena u nepovoljniji položaj niti pak izložena opasnosti obostranog samouništavanja. Dovoljne su jedna do dve napomene za objašnjenje ograničenog cilja koji mi postavljamo a koji se sastoji u tome da se shvati sveobuhvatnost teorije strategije.

Prema onome što je meni poznato, u *Biltenu atomskih naučnika*¹²⁶ prvi put je predloženo uspostavljanje direktnе linije između Kremlja i Bele kuće, koja se danas naziva »crveni telefon«. Ona je u očima sveta postala simbol tajnog sporazuma između dva »K«,¹²⁷ ali predstavlja samo prihvatanje jednog ograničenog sporazuma, namenjenog da se spreči rat u kome bi prve žrtve bile velike sile. Kome bi, u slučaju krize, koristio razgovor preko ovog telefona? Do koje je mere veza ovim telefonom spojiva sa ratnom pretnjom. Nema sigurnog odgovora na ova pitanja. Za sada je crveni telefon zaštita od nesretnih slučajeva, a ubuduće i od smutljivaca, koji raspolažu bombama, ali on istovremeno ukazuje

¹²⁶ Bulletin of Atomic Scientists.

¹²⁷ Pr. Pr.: Hruščov (na zapadnoevropskim jezicima Hruščov se piše Kruščov) — Kenedi.

i na činjenicu koja, istina, nije suštinski nova, ali je naglašena zbog neizmerne snage oružja, a ta činjenica je solidarnost bratskih neprijatelja — *bar pod uslovom da su oba napustila nadu da protivnika mogu potpuno uništiti.*

Isto tako bratski neprijatelji zajednički su zainteresovani da spreče ono što Amerikanci nazivaju širenje atomskog oružja. Dalje, svaka strana je zainteresovana da drugoj stavi do znanja kakvim kapacitetom odmazde raspolaže, da bi ovaj kapacitet, kada se za njega sazna, ojačao vrednost zastrašivanja ili preuzetih obaveza.

U ovakvoj perspektivi bi jednostrane mere ograničavanja u naoružanju mogle doprineti bezbednosti obeju strana više nego li pojačavanje trke u naoružanju, u meri u kojoj ova trka ne promeni odnos kapaciteta odmazde i ne pogorša recipročno uznemirenje.

Paradoksi i logika čudnog sveta u kome živimo izražavaju se, iako se potpuno ne razrešavaju, u obostranoj trpeljivosti velikih sila, koje su politički neprijatelji, ali istovremeno žele da izbegnu borbu na život i smrt. Zato što je snaga termonuklearnih oružja neizmerljiva, zato što je pretinja stalna i trenutna, zato što bi i objekat sukoba bio uništen ako bi obe strane isle do kraja nasilja, obe velike sile ne mogu se jednostavno prepustiti samo uticaju strasti neprijateljstva i zanemariti zajednički interes, kao što ne mogu ni da zaborave neizbežnost međusobnog neprijateljstva sve dotle dok propovedaju suprotne religije i dok ih ne pomiri strah od neprijatelja koji bi bio iste jačine.

Američki teoretičari su naučili predsednika Kenedija da na svet gleda preko ovakvih koncepcija. Američki predsednik sa svoje strane pokušava da svoju viziju podeli sa Hruščovom. »Crveni telefon« i delimična zabrana nuklearnih eksperimenata predstavljaju prve rezultate ovih pokušaja.

*

Teorija strategije ne daje ni prostu lekciju niti čudotvorno rešenje kako bi to želeli izvesni ljudi sa isključivim stavovima. Opasnost od nasilja je neodvojiva od brojnosti nezavisnih država, a verovatno ni od društvenih uslova života ljudi. U izvesnim uslovima određene prednosti može pružati bilo kakva doktrina dejstva, pa čak i ona koja je najopasniji

ja za onoga koji je u praksi sprovodi. U vulgarnom smislu reč zastrašivati znači plašiti drugoga: onaj koji raspolaže malom atomskom snagom i koji kod drugih stvara utisak da je neodgovoran i nesvestan onoga što je po sredi, može za izvesno vreme da obezbedi uticaj koji prevazilazi njegova stvarna materijalna sredstva.

Isto kao što je Klauzevic, pošto je postavio pojam apsolutnog rata, postepeno uvodio činioce koji su odvajali apsolutni od stvarnog rata, tako i ovde treba odstraniti ona razmatranja koja ulaze u procene stratega i koja utiču da slika dvopolnog termonuklearnog sveta izgleda u stvari manje zastrašujuća nego li slika koja se dobija istraživanjima analitičara.

Čak i najapstraktnija teorija ukazuje na to da je priroda veličine opasnosti takva da savetuje opreznost, dok je nedređenost odnosa snaga u prošlosti izazivala smeće. Do sada se sve odigravalo tako kao da su dva pola, da bi izbegla opšti rat, postepeno prihvatala najprostije pravilo: odustati od upotrebe oružane sile, ili bar od upotrebe organizovanih snaga radi izmene *statusa quo*. Posebno Sovjeti privremeno govore i dejstvuju kao da je prelaz sa klasičnog na nuklearno oružje dalji od praga opasnosti, nego li direktni sudar između Rusa i Amerikanaca. Ako izuzmemo izuzetak sa Kubom, od 1958. se sve događalo tako kao da je Hruščov, pošto je pokušao da pretnjom interkontinentalnim projektilima ostvari izvesne ustupke od Zapada, zaključno, suprotно američkim teoretičarima i apstraktnoj logici, da bi čudovišna oružja učinila preterano opasnim čak i lokalne ratove, pošto niko nije u stanju da predvidi dokle bi išla neprijateljstva bez obzira na njihove uzroke.

Ako je Hruščov stvarno došao do ovakvog zaključka zbog termonuklearnog faktora, bilo bi na žalost preuranjeno da zaključimo da će do istog zaključka doći ubuduće njegovi naslednici ili ostale države koje budu raspolagale atomskim oružjem. Ne treba zaboraviti uslove u kojima se do sada odvijalo rivalstvo između dveju velikih sila.

„Bilo kakva mala ili velika vojna operacija u Evropi u sebi sadrži ogromnu opasnost, jer bi, ako bi neprijateljstva otpočela, predmet sukoba bio ogroman, to jest njega neizbežno i bez obzira na sve čini čitav slobodni deo Starog kontinenta. Dakle, evropska strategija Moskve je ofanzivna, o-

na ima cilj da izazove raspadanje Atlantskog saveza, povlačenje američkih trupa i ujedinjenje Nemačke pod okriljem Sovjetskog Saveza i uslovima koje bi on diktirao. Ali ovi se ciljevi ne mogu ostvariti silom. Bez sumnje bilo bi primamljivo ostvariti uspeh prvog reda samo pretnjom silom i istjerati zapadne trupe iz Zapadnog Berlina. Ali Hruščov i ljudi oko njega nisu nikad išli dalje od uznemiravanja i nisu rizikovali primenu doktrine »termonuklearnog štita« i »klasičnog mača«.

Da li im je ovu opreznost nametala njihova zvanična doktrina neminovnog preraštanja u krajnost? Ili je to možda rezultat nadmoćnosti Sjedinjenih Država u termonuklearnoj snazi, koje su bile u stanju da oslabe, ako ne i da unište sovjetska sredstva odmazde? Ili je po sredi njihovo namerno nerazumevanje strategijskih tančina kojima se rado bave američki stručnjaci da bi stvarali zabune i navlačili neprijatelja u klopu? Teško je sa sigurnošću odgovoriti na ova pitanja. Ograničimo se samo na zaključak da su uslovi pogodovali stabilnosti. Strana (Sovjetski Savez) koja je vodila diplomatsku ofanzivu i htela da nastupa bila je do sada slabija u termonuklearnom dvoboju. Strana koja je imala klasičnu nadmoćnost na većem broju tačaka verovala je u nedeljivost rata i nije bila sigurna uprkos hvalisanju o nepovredivosti svojih strategijskih snaga. I najzad, nijedna strana nije pokazivala nestrpljenje u pitanju izmene statusa quo niti je mogućem razlogu sukoba pridavala značaj koji bi opravdavao prihvatanje velikih opasnosti.

Ali u jednoj krizi došlo je do direktnog suprotstavljanja dveju velikih sila,¹²⁸ i pored stabilnosti koju su potkrepljivali odnos strategijskih kapaciteta i paradoksalna asimetrija doktrina. Ako se zanemare nepoznati pritisci kojima je Hruščov mogao biti izložen, ova se kriza može objasniti samo »nesporazumom u pogledu ličnosti«. Predsednik Kenedi i Amerikanci nisu u stvari bili onakvi kakvu su sliku o njima stvorili ljudi iz Prezidijuma. Strategija zastrašivanja je po suštini iskušavanje volje, alternacija pretnji i poruka ili bolje rečeno, pretnji koje sadrže poruku i poruka punih pretnji. Teorija je šema i u njoj se sukobljavaju idealni strategi: u krizi se uzajamno suprotstavljaju dva čoveka. Strate-

¹²⁸ Korejska kriza nije se dogodila u vreme termonuklearnog dvopolizma, a bili su ovde umešani Severnokorejci i Kinezi.

gijska odluka u odnosu na datu državu mora da vodi računa o verovatnim reakcijama te države i to prema načinu mišljenja ljudi koji njom vladaju. Odluka doneta u određenom momentu i u odnosu na određenog čoveka ne može da zanemari verovatnu reakciju tog čoveka, zavisno od njegovog karaktera koji smo ocenili na osnovu iskustva.

Ali zamenjivanjem apstraktnog stratega strategom od krvi i mesa, koji proračunava kapacitete uništavanja sredstava odmazde ili gradova i razmatra moguće postupke svog protivnika stvaraju se dopunski elementi nade i straha, mogućnost za pasivnost kada teorija savetuje aktivnost, opasnost od nesporazuma iako postoje sredstva veze. Možda je Hruščov postavio balistička oružja na Kubi jer se prevario u ličnosti svog protivnika (psihološki nesporazum). Možda ih je tako brzo povukao pošto je poverovao u neizbežnu escalaciju. Možda predsednik Kenedi nije zahtevao odlazak svih ruskih trupa sa Kube jer je htio da spase čast svog protivnika, strahujući da će ovaj pre prihvati akt ludosti nego li ponižavanje (ludost je jedva spojiva sa boljevičkim principom rukovođenja »Ne dopustiti da nas isprovociraju«). I najzad, možda je predsednik Kenedi upravo preko izražavanja te umerenosti preneo drugu poruku, a ne onu koju je nameravao i pružio Hruščovu nove razloge za podcenjivanje političkog duha američkih upravljača.

Ukratko, za uzajamno razumevanje nije dovoljno samo menjati poruke. Stalnost veze ne umanjuje nužno i mogućnost nesporazuma. Uostalom, ako bi recipročno razumevanje bilo savršeno, igra ne bi ni bila mogućna. A igra je neizbežna sve dotle dok države koje raspolažu termonuklearnim oružjem vode politiku sile. Zašto savršeno razumevanje nije moguće a možda ni poželjno? Zato što se upotreba termonuklearnih oružja neće moći nikad pokazati racionalnom počev od određenog stepena, ako su oba protivnika povrediva, bilo to i nejednako. Čim čovek pokuša da zamisli kako bi izgledao rat, uz upotrebu svih raspoloživih sredstava, on se teško brani od osećanja da bi takav rat mogao otpočeti samo ludak. Tako izvesni ljudi dolaze na ideju da je bolje praviti se lud da bi vas smatrali ozbilnjim nego li pokazivati se mudrim u jednoj igni ludosti. Ovo rezonovanje sadrži samo zrnce istine, ali je ono istovremeno kobno za čitavo čovečanstvo. Zato što dve strane nikad nisu zloupotrebile ovu logiku

ludosti one su i uspele da na minimum svedu opasnosti termonuklearnog doba.¹²⁹

Hoće li se oba sveta pridržavati prostog pravila i krajnje opreznosti, tako da strana koja je u diplomatskoj defanzivi prihvata razne stepene nasilja, a strana koja vodi diplomatsku ofanzivu stavlja u sumnju te razlike u stepenima? Da li će se države koje ulaze u atomski klub čuvati od iskušenja pred »racionalnošću neracionalnosti«? Uzaludno je odgovarati na takva pitanja. Konstatujemo samo brojne i kontradiktorne uticaje termonuklearnog faktora.

Pretnja ratom, čak i temonuklearnim, pripada tekućem razvoju međunarodnih odnosa, ali bi sam rat u većini slučajeva bio suprotan razumu, on bi izazvao kraj politike a nikako njen proizvod. Iz ove kontradikcije proizilazi popuštanje u odnosima između neprijatelja i podozrenje među saveznicima, nemogućnost izmirenja između neprijatelja i poverenja među saveznicima, želja za razoružanjem i trka u naoružanju, strah kao opsesija od rata za koji se priprema i nuda iznijansirana zebnjom da do takvog rata ipak neće doći.

Nerazumnost opštег rata u vezi sa revolucionarnim dinamizmom istovremeno doprinosi povećanju broja formi nasilja, iščezavanju i tradicionalnog mira i klasičnog rata, čini dvosmislenim stari pojam odnosa snaga zbog polimorfizma rata, svodi čudovišna oružja do nemoći i ograničava nezavisnost država koje žele da budu suverene.

Možda su dva događaja, više od svih drugih simboli diplomatskog sveta nad kojim lebdi termonuklearno oružje: nekažnjivost Kube i svađa između Pekinga i Moskve. Nikada džinovske države nisu imale toliko teškoća da prisile na

¹²⁹ Poznata izjava Kristijana Hertera pred američkim senatom je izrazit primer skromnosti, izvor nesporazuma među saveznicima i možda među neprijateljima: »Ja ne mogu da shvatim«, rekao je on, »predsednika Sjedinjenih Država koji nas uvlači u opšti atomski rat a da prethodno činjenice jasno ne pokazuju da se mi sami nalazimo u opasnosti da budemo potpuno opustošeni ili da neprijatelj nije preuzeo izvesne akcije koje imaju za cilj naše uništenje«. Ova izjava, koja je data u vreme kada se sa one strane Atlantika shvatilo da je američka teritorija postala povrediva, nije istovremeno i bukvalno značila da bi u slučaju ruske agresije Evropa bila napuštena, već je samo upućivala na doktrinu elastičnog odgovora. Ona je više uznemirila Evropljane nego što je razuverila Ruse.

poslušnost male i susedne države, ali nikad ni države koje raspolažu odlučujućim oružjem nisu bile toliko odlučne da ne ustupaju svoje tajne, čak ni savezničkim državama koje čak zovu i bratskim.

Pitanje atomskog oružja nije bio jedini razlog prekida između Moskve i Pekinga. Mi o tome malo znamo jer su savez i prijateljstvo još 1957. bili netaknuti, jer su na konferenciji komunističkih partija kineski delegati zahtevali da rukovodeća uloga ruske partije bude zvanično upisana u povelju svetskog komunističkog pokreta. Iste 1957. godine potpisani je i kinesko-ruski sporazum, koji je obuhvatao i ustupanje Kini jednog modela atomske bombe. Sledeće godine je Hruščov oneraspoložio kineske rukovodioce kada je zbog krize na Bliskom istoku predložio konferenciju na vrhu. Avgusta 1958. kineske operacije za Kvemoj i Macu doživele su upadljiv neuspeh, pošto Hruščov nije želeo da zbog nesmotrenosti Mao Ce Tunga ili njegove okoline bude uvučen u avanturu protiv »tigra od kartona sa atomskim zubima«, 1959. je Sovjetski Savez jednostrano prekinuo atomski sporazum iz 1957. 1960. ruski stručnjaci napuštaju Kinu. U međuvremenu su komune i veliki skok pretrpeli krah i kineska partija je primorana na radikalne stavove, koji su u Moskvi ocenjeni kao dogmatski. Avgusta 1963. su Sovjetski Savez, Sjedinjene Države i Velika Britanija potpisali sporazum o delimičnom prekidu nuklearnih eksperimenata, sporazum koji Kina s pravom smatra uperenim protiv nje.

Niko nije u stanju da odredi tačan ideo atomskog oružja u toj svađi, ali neslaganje je počelo Hruščovljevim usvajanjem diplomatičke popuštanja i kineskim inicijativama koje su u Moskvi ocenjene kao opasne. Čim diplomacija jednog saveznika rizikuje otpočinjanje atomskog sukoba, šef koalicije traži monopol u odlučujućem oružju ili pak disciplinu u strategiji. Sa druge strane Hruščov je državama istočne Evrope morao dopustiti veću samostalnost, bilo da se radi o agrarnoj kolektivizaciji ili industrializaciji, pa čak i u trgovinskim odnosima sa Zapadom. Kina bi isto tako verovatno dobila odgovarajuće koncesije — pomoći i unutrašnju autonomiju — samo pod jednim uslovom da se podvrgla strategijskoj disciplini koju želi da nametne onaj koji raspolaže glavnim oružjem. Kina je bila isuviše ambiciozna da bi mogla konačno otuđiti vekovnu privilegiju nezavisnih država:

sposobnost da bira između rata i mira, i da odustane od oružja, pa čak i takvih koja bi služila samo zato da bi sprečila svoju sopstvenu upotrebu.

Možda jedan ideokratski pokret nikako nije mogao da se prilagodi zahtevima dvaju centara i pored sve elastičnosti krajnje gipke ideologije. Prekid je u stvari došao kao rezultat sukoba koji zadire u suštinu odnosa između država: oružje i strategija, iako istovremeno nije isključivao i mogućnost dobijanja ideološke forme.

KONAČNE PERSPEKTIVE

Evropljani često prigovaraju da se američka strategija menja bar tako često kao i Predsednik Republike. Džon Foster Dals, odnosno predsednik Ajzenhauer proklamovali su ideju »masovne odmazde«, ideju uvećanog randmana po jedinici utroška, ideju odmazde u slučaju agresije na mestu i sredstvima koje budu odabrale Sjedinjene Države a ne agresor. Već 1953. utvrđena je upotreba taktičkog oružja za odbranu Evrope, ali je 1961. od Evropljana zatraženo povećanje napora u klasičnom naoružanju. Neki diplomati i državnici, koji ne prate razvoj istraživanja i teorija sa one strane Atlantika, govore da bi s obzirom na ovakav dosadašnji razvoj trebalo očekivati nove promene i ubuduće. Prema tome kakvo to poverenje treba da imamo u jednu doktrinu — masovne odmazde ili elastičnog odgovora — koju će sutra promeniti novi intelektualci ili novoizabrani predsednik SAD?

U ovoj sam knjizi pokušao da razne strategije povežem sa odgovarajućim političkim situacijama, da podvučem razliku između teorijskih analiza i doktrina koje su iz tih analiza proizašle, da istaknem određene rezultate — kao što je način mišljenja ili diplomatska koncepcija u termonuklearnom dobu — i da ove rezultate odvojam od ideja koje sada dominiraju, a o kojima se može diskutovati (na primer, povezanost glavne opasnosti eskalacije sa upotrebom taktičkih atomskih oružja ili mišljenje pojedinih stručnjaka da je moguće opšti rat u Evropi).

Uostalom, tako je uvek bilo u prošlosti: strategija i takтика zavise od raspoloživih sredstava. To što su se strategij-

ske doktrine razvijale naporedo sa razvojem oružja i vektora, to nije novo. Novost je u brzini tehničke evolucije. Na stratege koji ne prate razvoj i koji se kruto drže svojih omiljenih stavova uprkos tehničke revolucije i izmena do kojih je došlo u odnosu snaga, može se sa puno prava primeniti izreka »samo budale ne menjaju mišljenje«.

Ako u ovom poslednjem poglavlju želimo da bacimo pogled u budućnost, onda je potrebno da razmotrimo jednu za drugom sledeće četiri promenljive koje određuju buduću igru zastrašivanja: broj država koje raspolažu atomskim ili termonuklearnim oružjem, to jest problem širenja atomskih sredstava, kvalitativna trka u naoružanju ili ostvarenje novih ili savršenijih oružja i vektora, razvoj opšte situacije tj. novo grupisanje država, ili smirenje ili pogoršanje sadašnjih sukoba, i na kraju postojanost ili nepostojanost strategijskih doktrina. Glavni predmet interesa u ovoj knjizi je, svakako, ova četvrta promenljiva, ali da bismo mogli završiti ovu analizu, pa i ovu knjigu, potrebno je da ukratko preispitamo i ostale tri promenljive.

*

Po mišljenju američkih teoretičara neproširivanje broja zemalja koje raspolažu atomskim sredstvima, ili ako više volite drugi izraz, to jest održavanje termonuklearnog dvopola (ili kvazi dvopola), predstavlja već više godina zajednički interes Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Od momenta preuzimanja vlasti Kenedijeva administracija je pokušavala da u to ubedi Hruščova i njegove pristalice. Ona je, i to delimično, u tome uspela tek 1963.

Čini mi se, na osnovu činjenica, da bi razlozi sovjetskog prečutnog odbijanja bili sledeći: sovjetski stručnjaci su u prvoj fazi, 1961. ocenjivali da je neophodno izvršiti eksperimente da bi se nadoknadilo »zakašnjenje« (ovo je izraz američkih stručnjaka), da bi se upotpunila znanja i usavršilo njihovo oružje (posebno da bi se proizvele bombe vrlo velikog kalibra i izvršili eksperimenti u vazduhu). Oni su ovu seriju eksperimenata bili pripremili skrivajući se iza moratorijuma koji su obe velike sile jedna za drugom jednostrano proglašile. Posle dve serije eksperimenata, ruske i američke, pregovori ipak nisu dovedeni uspešno do kraja, jer se isprečilo

pitanje podzemnih eksperimenata, za čije je kontrolisanje potrebna inspekcija na licu mesta, pošto se ovakvi eksperimenti, registrovani iz daljine, mogu zameniti sismičkim kretanjima. Hruščov je 1962. ponudio tri takve inspekcije godišnje, a zatim je tu ponudu povukao, prihvatajući na kraju potpisivanje sporazuma o prekidu eksperimenata u atmosferi, u vasioni i pod vodom; dozvoljene su i dalje podzemne eksplozije, dakle one za čiju je kontrolu bila potrebna inspekcija na sovjetskoj teritoriji. Treba dodati da u ugovoru postoji jedna klauzula koja ograničava njegovu važnost: svaka zemlja potpisnica može da otkaže ugovor, uz prethodnu njavu u roku od tri meseca, ako smatra da je došlo do takvih vanrednih promena (a ona to sama ocenjuje) koje iziskuju da se ona oslobođi ugovorenih obaveza radi zaštite svojih najviših interesa.

Ono što bismo minimalno mogli ovde reći je to da ljudi iz Kremlja prekid nuklearnih eksperimenata nisu smatrali prioritetnim ciljem, bilo zbog toga što nisu sa istom ozbiljnošću kao američki rukovodioci gledali na pitanje proširenja broja država koje raspolažu atomskim naoružanjem, bilo zbog toga što ovaj ugovor ne smatraju efikasnim sredstvom za sprečavanje tog proširivanja, bilo da su ova ova razloga po sredi. U svakom slučaju njima je isključivanje podzemnih eksperimenata iz ugovora više odgovaralo nego li prihvatanje inspekcije na zemljištu, jer su im za sada ovi podzemni eksperimenti najkorisniji za osvajanje oružja malog kalibra. Oni su ovaj ugovor, usmeren posebno protiv Kine, potpisali tek posle javnih polemika koje su potvrđile rascep u jedinstvu sovjetskog lagera. Možda je upravo i prepirkava Kinom bila razlog koji je konačno uticao na Hruščovljevu odluku da potpiše ovaj sporazum, koji ga ni na šta ne obavezuje. Sve dotle dok se nadao u pomirenje ili kompromis sa Mao Ce Tungom, Hruščov se čuvaо da mu ne pruži novi razlog za ljutnju. Od kada Mao Ce Tung zahteva da on rukovodi komunističkom internacionalom, od kada se postavlja kao branilac marksističko-lenjinističke ortodoksne teorije, a protiv moskovskih revizionista, od kada u svim partijama traži protivnike zvanične linije, od tada Hruščov nema interesa da o njemu posebno vodi računa. Baš naprotiv, potpisivanje ovog ugovora ne predstavlja sredstvo kojim se Kina može sprečiti u osvajanju atomskih bombi, već ideološko

oružje protiv Kine u trećem svetu. A treći svet se zaista jednodušno izjasnio protiv eksperimenata i protiv atomskog oružja, bilo spontano bilo pod uticajem sovjetske propagande. Bez obzira koliko je odbijanje pristupanja ovom ugovoru i legitimno i u nacionalnom interesu, koji se nesumnjivo mora priznati, ipak je Kina sebe stavila u moralnu inferiornost u takmičenju dva centra marksizma-lenjinizma za ideološki uticaj u komunističkim partijama trećeg sveta.

Sigurno izgleda da su napori Kenedija ipak imali određeni uticaj na Hruščova, koji je posle kubanske krize prihvatio postavljanje »crvenog telefona« kao simbola neophodne veze između neprijatelja da bi se sprečilo najgore. Čak je i pre kubanske krize, u Ženevi, juna 1962. bio zaključen prvi ograničeni ugovor i to između Hju Drajdena (Hugh Dryden), pomoćnika direktora N.A.S.A. (Nacionalna administracija za aeronautiku i vasionu), i Anatola Blagonravova i to za vreme od tri godine (1963—1965). Ovaj ugovor predviđa saradnju dve zemlje u domenu meteoroloških satelita, u izučavanjima magnetskih polja Zemlje i u telekomunikacijama preko satelita.¹³⁰ Direktor američkog komesarijata za atomsку energiju Glen Siborg (Glen Seaborg) je posle višenedeljnog boravka u Sovjetskom Savezu, 22. maja 1963. u Moskvi, potpisao sa svojim kolegom iz Moskve Andronikom Petrosjanom ugovor za tri godine o korišćenju atomske energije za mirnodopske ciljeve (razmene naučnika i izvesna zajednička istraživanja).

Saradnja između zemalja koje se nalaze na čelu dva bloka bojažljivo je prekoračila zid neprijateljstva i nepovereњa. Hoće li ona postići cilj koji su sebi postavili Amerikanци, a i Sovjeti, cilj da se spreči ono što oni nazivaju diseminacija atomskog oružja? Izučavanju ovog problema posvećene su dve studije i to jedna koju je radila *National Planning Association* pod nazivom *The Nth Country Problem and arms Control*¹³¹ (*Problem N-te zemlje i kontrola naoružanja*) a pisali su je Dejvidon (Davidon), Kalkštajn (Kalkstein) i Hoenemzer (Hohenemser), i drugi, novija, na inicijativu *Institute of Strategic Studies*, pod nazivom *The Spread of Nu-*

¹³⁰ Za zaključivanje ovog ugovora bilo je potrebno godinu dana pregovora. Konačno je potписан u Ženevi avgusta 1963.

¹³¹ Vashington, januar 1960.

clear Weapons (širenje nuklearnog oružja) koji su pisali Leonard Bitn (Leonard Beaton) i Džon Medoks (John Maddox).¹³²

Zaključak prve studije bio je pesimistički, ako se proširenje atomskog kluba smatra bar kao stvar za žaljenje. U prvoj kategoriji su zemlje koje imaju reaktore i naučne i ekonomiske izvore potrebne za proizvodnju atomskih bombi i to sledećih 12 zemalja: Belgija, Kanada, Kina, Čehoslovačka, Francuska, Federalna Republika, Istočna Nemačka, Indija, Italija, Japan, Švajcarska i Švedska. U drugoj kategoriji su zemlje koje imaju ekonomске izvore i potrebljeno poznavanje tehnike proizvodnje, ali nemaju potrebnu »naučnu radnu snagu« i to su sledećih osam zemalja: Australija, Austrija, Danska, Finska, Mađarska, Holandija, Poljska i Jugoslavija. I najzad treća kategorija, u kojoj su zemlje koje imaju dovoljne ekonomске izvore, ali im nedostaju industrijska i naučna sredstva: Argentina, Brazilija, Meksiko, Norveška, Španija i Južna Afrika.

Ovaj je zaključak izazvao strahovanje kod jednog dela američkog javnog mnjenja, ali on u stvari ima samo teorijsku ili futurističku vrednost: on znači da cena proizvodnje atomskih oružja u suštini nije takva da prevaziđa izvore zemalja srednjih dimenzija, što je nesumnjivo i što će sve više biti realno po meni proširivanja atomske tehnike. Ako pretpostavimo da će se nastaviti sadašnje kretanje u industrijalizaciji i u upoznavanju sa atomskom tehnikom, onda će za manje od pola veka više desetina zemalja biti u stanju da proizvode nuklearni eksploziv, ako to budu želele — eksploziv, svakako, jeftiniji ako se uporedi cena tone TNT-a i njen atomski ekvivalent. Ali ako se raspolaže sa nekoliko bombi, to ne znači kao da se raspolaže i udarnom snagom, a još manje snagom za odmazdu. Nepovredivi vektori, sposobljeni za probijanje odbrane danas su vanredno skupi, i, za razliku od bombi, oni zastarevaju i to izgleda vrlo brzo. Iz ove prve analize možemo zaključiti samo jednu, uostalom jasnu misao. Povećanje ukupne nacionalne proizvodnje (danas skoro svetski fenomen) omogućće za desetak godina da skoro svaka industrijalizovana zemlja, pa čak i neke zemlje trećeg sveta, osvoji nekoliko oružja za masovno uništavanje i to bez posebnog povećavanja procента budžeta za narodnu obranu iz nacionalnog dohotka.

¹³² London 1962.

Uzmimo jedan primer. Francuska danas za svoju odbranu troši oko dvadeset milijardi franaka, tj. oko četiri milijarde dolara. Ako se pretpostavi porast nacionalne proizvodnje za 5% godišnje, ona će se za trideset godina povećati za više od 4 puta. Ako ovaj procenat smanjimo na 4%, onda će biti potrebno oko desetak godina više da se postigne isti rezultat. Onoga dana kada budžet bude iznosio 16 milijardi dolara, to jest četiri puta više nego danas, on, istina, neće još uvek prevazići trećinu sadašnjeg američkog budžeta, ali će verovatno omogućiti da se ostvari značajan kapacitet odmazde. Ukratko, teško je za period od sada pa do kraja ovog veka dokazati tezu o postupnom izjednačavanju država i to onih drugorazrednih koje će imati realan kapacitet odmazde, čak i protiv velikih, ali je isto tako teško dokazati i suprotnu tezu.¹³³

Napustimo ove analize za duži period i razmotrimo zaključke engleske studije. U ovoj analizi samo su devet zemalja danas kandidati za atomske sile: Velika Britanija, Francuska, Kanada, Nemačka, Kina, Indija, Švajcarska, Švedska i Izrael, dok su ostale zemlje isključene bilo zbog toga što nemaju sredstava, bilo što nisu izrazile želju. Mi ćemo još isključiti i Kanadu, koja je izgleda odlučna da ne ulazi u trku, zbog moralnih motiva, koji možda delimično pokrivaju političke motive. Kanada nije bez protivljenja prihvatile stokiranje nuklearnih punjenja na svojoj teritoriji — a konzervativna vlada Difenbekera je to kategorički odbila. Ali vazdušni sistem odbrane američkog kontinenta iziskuje saradnju Kanade, koju sovjetski bombarderi i verovatno balističke rakete moraju preletati da bi došli do ciljeva u Sjedinjenim Državama. Kanada niti može niti želi da odbija ovu saradnju a koristi nuklearnu moć Sjedinjenih Država i to bez uzneniranjanja savesti i čistih ruku.

Švajcarska i Švedska su obe snivale, a možda i danas nisu odustale od toga, da raspolažu atomskim oružjem. Ali bi ova oružja verovatno bila zamišljena u okviru politike neutralnosti i to pre kao sredstvo za odbranu teritorije a ne kao sredstvo odmazde. Ne mogu da shvatim zašto bi jačanje Švedske ili Švajcarske neutralnosti sa nekoliko taktičkih

¹³³ Neizvesnost se odnosi na tehniku naoružanja, naročito na vektore i odbranu od vektora i to za nekoliko desetina godina.

atomskih oružja uticalo na osetno povećanje opasnosti kojoj je izloženo čovečanstvo ili pak na nestabilnost međunarodnog sistema.

Slučaj Nemačke je sasvim drugojačiji. Federalna Republika se zvanično obavezala Pariskim ugovorom od 1954. da neće proizvoditi ni atomska, ni bakteriološka, ni hemijska oružja. Ona na svojoj teritoriji nema pogodne terene za eksperimente. Nijedna bonska vlada ne sme zanemariti ni žestinu mogućih reakcija iz Moskve onoga dana kada bi pokušala da prekrši svoje obaveze, niti pak američki veto na sličan pokušaj. U današnjoj situaciji revandikacije Zapadne Nemačke mogle bi izazvati zategnutost unutar Atlantskog saveza, ali ne i proširenje atomskog kluba.

Na kraju nam ostaju tri problema i to problem Azije sa Kinom i možda Indijom kao odgovor Kini, problem Bliskog istoka sa Izraelem i možda Egiptom i najzad problem dveju atlantskih sila Velike Britanije i Francuske. Ova tri problema nemaju iste implikacije. Amerikanci, Predsednik, članovi Kongresa, obični ljudi, svi se oni čiste savesti i sa velikom većinom, spontano i bez nijansi protive diseminaciji atomskog oružja. Oni se svim snagama suprotstavljaju proliferaciji tih đavolskih oružja i to ne samo zbog svojih interesa, već zbog interesa celog čovečanstva. Za vreme mog poslednjeg boravka u Vašingtonu jedan blizak Predsednikov savetnik je predstavljajući me nekom svom prijatelju promrmljao da sam »pristalica diseminacije atomskog oružja« i to na takav način kao kada se želi upozoriti na izvesnu nerazumljivu nastranost jednog čoveka koji je inače zdravog duha. Ja nisam za diseminaciju atomskog oružja samu po sebi, ali se čudim tome da se Amerikanci, kao ljudi malo naklonjeni licemerstvu, ni malo ne smatraju pogodeni zbog načina na koji ceo ostali svet interpretira njihovo držanje. Ako je u pitanju zagađivanje atmosfere, ovaj ih argumenat nije zaustavio u ispitivanjima sve dotle dok su oni smatrali potrebnim eksperimente u svrhu jačanja svog arsenala. Zbog čega bi onda to trebalo sprečavati drugim državama?

Koji su to argumenti kojima se razumno opravdava američka politika? Prvi je argumenat, svakako, povećanje opasnosti od bilo tehničkog, bilo diplomatskog nesretnog slučaja. Argumenat sadrži deo istine, koji je, međutim, teško odrediti. Moguće je da države koje među poslednjima uđu u

atomski klub ne budu dovoljno obazriva zbog naučne inferiornosti ili zbog ekonomskih teškoća. Ali ako pretpostavimo da bi moglo doći do slučajnih eksplozija,¹³⁴ nesreća bi bila za zemlju gde se eksplozija dogodila, ali ne i za celo čovečanstvo. Jer stvarno je potrebna mašta romanopisca da bi se moglo zamisliti da eksplozija jedne bombe postepeno doveđe do otpočinjanja apokalipse.

Govori se da bi male zemlje mogle, kada dođu u posed bombi, da uvuku velike sile u opšti rat i protiv njihove volje. Opasnost nije potpuno nerealna, ali i tu je američka tendencija da prekomerno precenjuju opasnost koja bi iz diseminacije proizilazila za njih same, a da uopšte ne pomišljaju na opasnost koja u takvom slučaju postoji i za one koji ne predstavljaju veliku silu. Ako bi danas pala jedna bomba u Njujork, oni kažu da bi znali da je ona lansirana iz Sovjetskog Saveza. Sutra mi više ne bismo bili u mogućnosti da sigurno odredimo njeno poreklo i možda bismo pogrešno optužili našeg neprijatelja broj 1. Teško mogu da verujem da bi i za dvadeset ili trideset godina ovakav scenario mogao biti ozbiljno verovatan i da Sjedinjene Države ne bi imale nikakvih mogućnosti da odrede poreklo rakete. Prema tome, ja prihvatom da bi se u svetu, gde više desetina zemalja raspolažu atomskim oružjem i vektorima, povećala opasnost od katalitičkog rata (catalytic war), rata između velikih, koji bi bio izazvan nespretnošću ili zlobom drugih zemalja, ali sumnjam da bi ova opasnost suštinski nastala ako bi atomsko oružje osvojila i tri para napred navedenih sadašnjih kandidata: Kina — Indija, Izrael — Egipat, Francuska — Velika Britanija.

Do fatalnog pogoršanja zategnutosti došlo bi, svakako, u slučaju jednostrane ili obostrane intervencije atomskim oružjem na Bliskom istoku. Ovakvo gledište opravdavaju dva vrlo ubedljiva razloga. Izraelska teritorija je vrlo uska, obe zemlje su vrlo blizu jedna druge, značaj egipatskih gradova je takav da bi situacija bila krajnje nestabilna, prednost prvog udara značajna i možda odlučujuća. Osim toga predmet sukoba između Izraela i arapskih zemalja povezan je sa obranom ili ponovnim osvajanjem samog zemljista. Eventualnost da se istrebi stanovništvo koje se danas nalazi na zem-

¹³⁴ Nesretni slučajevi su isto tako mogući i pri upotrebi atomske energije u mirnodopske svrhe.

ljištu nije suprotna ciljevima oba protivnika. Ako bi se za cilj postavio kartaginski mir, onda atomsko oružje predstavlja efikasno sredstvo (pošto pobedi može prethoditi istrebljenje neprijatelja). Ako na svetu postoji oblast gde bi zadatak velikih sila bio da energično intervenišu u sprečavanju uvođenja atomskog oružja, onda je to, svakako, Bliski istok. Izrael i Egipat su potpisali Moskovski ugovor o delimičnom prekidu nuklearnih eksperimenata. Prema tome iako obe strane raspolažu raketama, za sada im nijedna država neće isporučiti bojeve glave, a njihova proizvodnja iziskivala bi vreme, novac i eksperimente koji su zabranjeni.

Ma kakva bila opasnost, čak i smrtonosna, kojoj bi se izložili Izrael i Egipat, ako bi svoju današnju trku u naoružanju preneli na teren atoma, ipak je ponovo potrebna bujna mašta da se pretpostavi da bi velike sile mogle biti uvučene u apokalipsu zbog eventualne ludosti država Bliskog istoka. U stvari, izgleda mi skoro izvesno da bi iz planetarnog sistema bio automatski izdvojen jedan diplomatski pod sistem onoga dana kada bi se na Bliskom istoku pojavilo atomsko oružje. Obe velike sile su već sada sve nemoćnije u nametanju svoje volje malim zemljama, jer je pretinja uništenjem u cilju potčinjavanja potpuno neprihvatljiva, čudovišna. Ali onoga dana kada saveznici, neprijatelji ili neangajovani budu došli u posed atomskog oružja, velike sile će saopštiti jedna drugoj svoju volju da ne intervenišu, ili će bar odustati od svojih bezuslovnih obećanja o pomoći.

Teško je detaljnije predviđati kakve će posledice nastupiti kada Kina bude stvorila svoju atomsku snagu, Verovatno bi Indija sa svoje strane odgovorila takođe proizvodnjom bombi. Tada bi azijski podsistem postao manje zavistan u odnosu na svetski sistem iako sa njim ne bi prekinuo sve veze. Jedan od razloga sukoba između Moskve i Pekinga bilo je sovjetsko odbijanje da temeljito podrži akciju koju je Kina preduzela za Kvemoj i Macu 1958. godine. Ali i pored svih polemika i danas u 1963. je i dalje na snazi ugovor o uzajamnoj pomoći između Sovjetskog Saveza i Narodne Republike Kine. Savez sa Rusima i dalje na određeni način štiti Kinu od atomske pretnje. Ali ovaj će savez biti konačno raskinut onog dana kada Kina bude pokušala da se zaštitи sopstvenim sredstvima. Drugim rečima, diseminacija atomskih oružja doprineće raspadanju jedinstva planetarnog

prostora i sužavanju sadašnjeg sistema dva termonuklearna pola u jedan specifičan i skučen prostor u međunarodnim odnosima.

Niko danas ne zna tačno na kome se stepenu razvoja nalazi kineski program atomskog naoružanja. Ali s obzirom na to da je posle neuspeha »velikog skoka« kineska ekonomija ozbiljno narušena i s obzirom na potrebno vreme koje Francuska predviđa za osvajanje termonuklearnih bombi može se oceniti da bi uskoro moglo doći do prvih kineskih atomskih eksplozija, ali da će Kini za proizvodnju termonuklearnih bombi verovatno biti potrebno desetak godina, a i svih petnaest za ostvarenje minimalne količine termonuklearnih bombi i modernih vektora, nadzvučnih bombardera ili balističkih raketa.

Promene koje bi nastupile u prvoj fazi kada Kina bude predstavljala atomsku silu kao danas Francuska bile bi psihoškog karaktera. Kina bi se pred trećim svetom pojavila kao zemlja koja je ostvarila rusko čudo; ona će se takođe sopstvenim snagama i žrtvama podići na nivo industrijske civilizacije. Može se pretpostaviti suprotno, naime da zbog zagadivanja atmosfere posle Moskovskog ugovora o prekidu nuklearnih eksperimenata predstavnici trećeg sveta moralno osude Kinu, pošto su tako žustro napadali francuske eksperimente. Ali, ipak verujem da bi Latinska Amerika, Afrika, Azija to daleko lakše oprostile Kini nego li Francuskoj i da bi čovečanstvo zbog takvog tehničkog uspeha Pekingu dalo oreol, a Francusku osudilo.

Sa svojih nekoliko atomskih bombi u odnosu na Sjedinjene Države Kina ne bi bila ništa jača danas kada je došlo do udaljavanja Sovjetskog Saveza od Kine i to bez obzira da li bi bio raskinut ili ne ugovor o uzajamnoj pomoći između Moskve i Pekinga. Došlo bi na određeni način do ponavljanja situacije u Evropi iz vremena 1946—1953: kineske snage ne bi ugrožavale Sjedinjene Države, ali bi Kina u celini bila izložena udarima američkih snaga. Sa druge strane Kina bi raspolagala klasičnim i atomskim sredstvima, koje bi mogla upotrebiti za udar po američkim saveznicima. Ako se podsetimo na prethodnu situaciju u Evropi, onda vidimo da takva situacija pruža izvesnu stabilnost uprkos zategnutosti koja postoji unutar koalicije između države zaštitnice

koja je zbog udaljenosti zaštićena od napada i država štićenica koje su zbog blizine izložene odmazdi.

Ako bi Kina za duži period, tj. oko dvadeset godina, postala termonuklearna sila prvog reda u stanju da održava izvesnu ravnotežu sa ostalim članicama atomskog kluba, ona bi bila u iskušenju da sledi ekstremnu doktrinu »atomskog štita« i »klasičnog mača«. S obzirom na vojnu nadmoćnost koju ima i koju će sačuvati u odnosu na sve ostale azijske države, ne uzimajući u obzir Sovjetski Savez, Kini će biti dovoljno da paralizira termonuklearne snage velikih sila da bi svim svojim susedima nametnula svoju politiku. Ona je to počela činiti i pre nego što je ostvarila ravnotežu na najvišem nivou. Uzaludno bi bilo proricati više od ovih opštih postavki. U stvari, mnogo zavisi od odnosa između Moskve i Pekinga, koji se za dvadeset godina mogu promeniti više puta. Pomirenje između Hruščova i Mao Ce Tunga je isključeno, a verovatno i potpuno uspostavljanje jedinstva socijalističkog lagera. Ali je isto tako daleka i mogućnost da se sukob između dve socijalističke republike pretvori u ratna neprijateljstva zbog azijskog dela ruske carevine.

Ostaje nam još da nešto kažemo o atomskim silama koje su u sastavu Atlantskog saveza, o Velikoj Britaniji i Francuskoj. To pitanje smo široko razmatrali u prethodnim poglavljima. Mogli bismo se ograničiti na nekoliko primedbi koje bi proizašle iz prethodnih analiza. Za nas je paradoksalna a istovremeno za period od sledećih dvadeset godina i pogrešna teorija po kojoj se smatra da savezi i atomsko oružje ne mogu ići zajedno, pošto je zastrašivanje moguće ostvariti samo za sopstveni račun, a ne i u korist druge države. Paradoksalno je pretpostaviti da političko-vojni savezi teže ka raspadanju naporedo sa povećanjem rušilačke moći oružja. Nikada se u prošlosti nije dogodilo da su se velike sile povlačile svaka na svoju teritoriju i da međusobno nisu uspostavile takav *modus vivendi* po kome bi recipročno poštovale svoje vitalne interese.

Sjedinjene Države će biti jedina država koja je u stanju da održi ravnotežu sa sovjetskim snagama sve dotle dok u Evropi ne bude bilo države koja ima svoj pravi termonuklearni aparat, a za sada ga nema ni Velika Britanija, koja je klijent američkog sistema otkrivanja i uzbunjivanja. Čak ni za petnaest godina jedna takva evropska snaga ne bi mogla

odgovoriti zahtevima ravnoteže, a osim toga ona je i neostvarljiva, jer iziskuje britansko učešće. A Velika Britanija daje prednost saradnji sa Sjedinjenim Državama; osim toga sasvim je izvan istorijskog horizonta jedna prava federacija zemalja Starog kontinenta.

Kinesko-ruski savez je raskinut zbog kineskog odbijanja, a Atlantski savez je ugrožen odbijanjem golističke Francuske da poštije ono što se u Vašingtonu naziva solidarnost, a u Parizu vazalstvo. Kao što je to uoči potpisivanja Moskovskog sporazuma rekao predsednik Kenedi, Francuska je atomska sila, koja bi mogla primati američku pomoć, ali pod uslovom koji je za Mak Milanovu Veliku Britaniju prihvatljiv, ali ne i za De Golovu Francusku: integracija francuske snage u atlantske snage. Iako multinacionalna formula obezbeđuje pravo izlaska iz organizacije, ona iziskuje pristanak na zajedničku strategiju i diplomaciju — što general De Gol smatra oblikom zavisnosti, i čemu suprotstavlja državnu nezavisnost. Sukob se ne može rešiti sve do tle dok obe strane zastupaju sopstvene teze, ali on verovatno neće izazvati raspad Saveza, jer francuska snaga ni za deset godina neće biti toliko jaka da bi kod američkih rukovodilaca mogla izazvati ozbiljan strah od eventualnog uvlačenja u sukob sa Sovjetskim Savezom protiv njihove volje.

Ukratko savezi su danas ugroženi zbog toga što države štićenice odbijaju potčinjenost a ne zbog toga što je oslabila zaštita koju im nude države zaštitnice. Velika sila ne odbija da prihvati rizik radi zaštite vitalnih interesa koji se nalaze i van njene teritorije, ali se ne slaže sa tim da bude izložen odmazdi koju bi eventualno mogli izazvati njeni saveznici. Za sada *velike sile kao uslov u svojim savezima postavljaju monopol u operativnom komandovanju*. Jedna negolička Francuska, a možda čak i degolistička, jednog dana će prihvati kompromis tipa multinacionalnih snaga. Ako to ne prihvati, ona će otežati funkcionisanje Saveza, ali neće izazvati raskid,¹³⁵ jer će francuska snaga biti i za deset i petnaest godina suviše slaba da bi se u Moskvi ili u Vašingtonu od nje moglo strahovati kao od mogućeg upaljača.

Zaključak, suprotan teorijama koje su u modi, jeste da su savezi u termonuklearno doba stvarno u opasnosti, više

¹³⁵ Vojno neslaganje ipak neće izazvati raskid, dok bi drugi razlozi čisto političkog karaktera mogli na to uticati.

zbog zahteva velike sile nego li zbog opasnosti u kojoj se nalaze male zemlje. Velika sila se priklučuje jednom savezu čiji je cilj odvraćanje agresije putem pretnje atomskom odmazdom samo pod uslovom da isključivo u svojim rukama zadrži rukovođenje strategijom. Na određeni način ona odgovara na primedbe onih koji insistiraju na slabljenju zastrašivanja zbog povredivosti američke teritorije: *integracija učvršćuje jedinstvo koalicije, ali ona isto tako učvršćuje i gubitak nezavisnosti teoretski suverenih država u vojnem smislu.*

Nedostaje mi stručnost da predvidim posledice tehničkog napretka ili, kako ja to radije zovem, kvalitativne trke u naoružanju za deset ili dvadeset godina. Svakako će sa jedne strane ovu trku određivati i doktrine i namere dve velike sile.

Videli smo da po mišljenju američkih stručnjaka Sjedinjene Države danas raspolažu većim brojem raketa, da su one bolje zaštićene i manje povredive nego li interkontinentalne sovjetske rakete koje će takođe uskoro biti zaštićene. Sa druge strane Sovjeti raspolažu velikim brojem raketa srednjeg dometa, usmerenim na Zapadnu Evropu, a oni su izvodili eksperimente bombaba jačim od američkih (izveli su eksperiment bombom od 57 megatona). Predsednikovi savetnici se protive da produže sa Rusima trku na planu superbombi. Po Kamij-Ružeronu superbombe su vezane za tehniku eksplozija na velikim visinama, eksplozija gde bi glavni efekat bio topotni, a zahvatao bi hiljade kvadratnih kilometara.¹³⁶ Stručnjaci iz Pentagona izgleda da ne zastupaju isto mišljenje; kad sam postavio pitanje, jedan mi je odgovorio: »Nisam siguran da je ideja o eksplozijama bombi vrlo velike snage na velikim visinama koje izazivaju topotni učinak specijalno ruska koncepcija; u svakom slučaju topotni učinci bombi od više desetina megatona nisu posebno uništavajućeg karaktera u poređenju sa udarnim i radio-aktivnim učincima. Izgleda da bi radio-aktivne padavine predstavljale daleko veću opasnost za civilne objekte«.¹³⁷

¹³⁶ Po život opasne radijacije eksplozije na otoku Bikini prostirale su se na 7.000 kvadratnih milja.

¹³⁷ Međutim, Mak Namara je priznao da bi superbombe mogle biti korišćene za eksplozije na velikim visinama radi izazivanja požara na velikim površinama.

Mak Namara je priznao da će kapacitet strategije protiv snaga Sjedinjenih Država opadati sa poboljšanjem zaštite sovjetskih raketa i sa povećanjem broja podmornica nosača raketa. Kakve god bile prednosti koje jedna ili druga strana može ostvariti bilo poboljšanjem odnosa zapremina-snaga termonuklearnih punjenja,¹³⁸ bilo preko bržih lovaca ili bombardera koji lete na većim visinama, suštinska promena može nastupiti samo ako bi došlo do takvog tehničkog skoka koji bi jednoj strani obezbeđivao ofanzivnu ili defanzivnu nadmoćnost, dovoljnu da se ostvari materijalna nejednakost, ali ne i da se protivniku oduzme potpuni kapacitet odmazde. Iz te materijalne nejednakosti neizbežno bi proizašla inferiornost jedne strane u momentu iskušavanja volje.

Nestručnjaci za tehnička pitanja pretpostavljaju danas tri različite mogućnosti: 1. promenu odnosa između granate i oklopa, drugim rečima broja raketa potrebnih za uništenje zaštićene rakete, od verovatnoće koju imaju bombarderi da probiju linije odbrane raketa zemlja-vazduh, 2. osvajanje protivraketnih raketa, 3. suštinski napredak u pasivnoj obrani.

Videli smo da broj balističkih sredstava, potrebnih za uništenje zaštićene rakete zavisi od eksplozivne moći bojeve glave, od preciznosti gađanja i otpornosti oklopa (ili od betonske obloge silosa). Cifre koje se mogu tu i tamo naći su sumnjive vrednosti sve dotle dok se ne dode do preciznih proračuna. Izgleda da je poslednjih godina tehnički napredak u izvesnim slučajevima davao veću prednost napadu nego obrani,¹³⁹ pošto se i srednje verovatno skretanje na velikim udaljenjima računa na mali broj kilometara i pošto poboljšanje u odnosu između zapremine i snage omogućuje povećanje snage bojeve glave za datu balističku raketu. Ali pokretnе lansirne rampe, podmornice, površinski brodovi, rakete vazduh-zemlja delovale su suprotno.

Danas poznati ruski i američki programi stvaraju utisak da će se bar za deset do petnaest godina održati ravnoteža pitanja odnosa granate i oklopa. Vrlo velike sovjetske bombe, bez obzira da li su namenjene za eksploataciju udarnog,

¹³⁸ Što se tiče ovog odnosa Amerikanci imaju prednost kod malih, a Rusi kod velikih bombi.

¹³⁹ Preciznije rečeno kapacitetu strategije protiv snaga, povećavajući opasnost uništenja nezaštićenih raketa.

topltnog ili radio-aktivnog učinka, namenjene su više za eksploataciju udarnog, topotnog ili radio-aktivnog učinka, strategiju protiv gradova nego za strategiju protiv snaga.¹⁴⁰ Nasuprot tome *minitmeni* su namenjeni i za jednu i za drugu strategiju, ali bojeva glava ima snagu od 1 do 2 megaton. Ako bi Rusi ovo ocenili kao ozbiljnu opasnost, njima ne bi bilo teško da ojačaju zaštitu lansirnih rampi tako da broj raketa potrebnih za uništenje svakog silosa toliko smanji američki kapacitet primene strategije protiv snaga, u meri koja im garantuje njihovu bezbednost. U svakom slučaju postoje i rakete na podmornicama, koje se današnjim sredstvima ne mogu otkriti, kao i rakete srednjeg dometa, koje su usmerene na sve ciljeve zapadnog dela evroazijske mase, to jest na sve evropske gradove.

Ako i dođe do tehničke revolucije, ona će se manifestovati na polju efikasne protivraketne odbrane, razumljivo ako isključimo pronalazak novih oružja. U pitanju mogućnosti protivraketnih raket Rusi izražavaju optimizam, koji je suprotan pesimizmu Predsednika Sjedinjenih Država, odnosno naučnika iz avgusta 1963. Ružeron ovaj kontrast objašnjava svojom omiljenom teorijom: razlikovanje prave od lažne rakte moguće je samo u dovoljno gustoj atmosferi. Prema tome, ono je nemogućno kada se radi o raketama koje eksplodiraju na vrlo velikoj visini, a moguće kad je reč o raketama kao *polaris*, relativno slabe snage, namenjenim za eksplozije na malim visinama.¹⁴¹ Iako bi, u slučaju da jedna strana raspolaže protivraketnim raketama, odbrana ipak bila daleko od stopostotne, jer bi druga strana mogla upotrebiti druge vektore, bombardere, satelite, rakte vazduh-zemlja, ipak bi za određeni period postojala suštinska prednost, čije se političke posledice teško mogu predviđati.

Najzad, strana koja bi otpočela široki program civilne zaštite obezbedila bi sebi određenu nadmoćnost u pogledu kapaciteta koji se odnosi na pitanje koliko bi bombi ona u celini mogla da podnese. Izgleda da nijedna velika sila nije

¹⁴⁰ Izvesni američki stručnjaci ne zastupaju ovu koncepciju. Jedna vrlo velika bomba može da uništi u srednjem skoro dve rakte. A tepih velikih bombi može uništiti sistem komandovanja i veze.

¹⁴¹ Eksplozije velikih bombi na velikim visinama mogle bi eventualno uništiti i rakte u letu.

ni konstruisala niti ozbiljno predviđa izgradnju podzemnih skloništa u kojima bi gradsko stanovništvo moglo da preživi termonuklearne eksplozije i da sačeka dve do tri nedelje dok ne nestane radioaktivnost. U Sjedinjenim Državama čak ni skromni program kolektivnih i individualnih skloništa od radioaktivnih padavina, nije bio dobro primljen u Kongresu, pa nije mnogo ni napredovao. Indiferentnost prema pasivnoj odbrani objašnjena je kroz »teoriju taoca«: strana koja sopstveno stanovništvo ostavlja bez zaštite manifestuje svoje pacifističke namere i neprijatelju daje jasan dokaz i izvesnu garanciju. Sve dotle dok se civilna odbrana bude zanemarivala, zajednički interes dva velika da žive u miru daleko će prevazilaziti njihove suprotne interese.¹⁴² U stvari, proširenje kvalitativne trke u naoružanju na polju civilne odbrane za sada je neverovatno. Rusi će privremeno nastaviti sa proizvodnjom vrlo velikih bombi, za koje im više nisu potrebni eksperimenti; Amerikanci se usmeravaju na povećanje broja balističkih raketa sa punjenjem od jednu do nekoliko megatonova i nameravaju razoružati tokom sledećih godina prvo bombardere B-47, zatim B-52, a možda čak i nadzvučne B-58, pošto bombarderi prestaju da budu strategijski vektori, dok u naoružanje ulaze lovci i lovci-bombarderi, verovatno sa vertikalnim poletanjem.

Prema programu objavljenom u Sjedinjenim Državama i prema programu koji prepostavljamo za Sovjetski Savez osnovno pitanje kvalitativne trke u naoružanju predstavljaju protivraketne (a možda i korišćenje vaspone u vojne svrhe). Međutim, iako je ova trka tokom 1961—1962. bila izrazito ubrzana, ona pokazuje tendenciju ka usporavanju zbog doktrine Kenedijeve administracije i Hruščovljeve verovatne spremnosti da je prihvati.

Predsednik Kenedi i Mak Namara izabrali su za savetnike civile, univerzitske radnike, specijaliste za atomsku strategiju u daleko većem broju negoli jedan predsednik i sekretar za odbranu u prošlosti. Na diplomatu i strategiju

¹⁴² Ja lično nisam nikad bio potpuno ubeđen u opravdanost ovakvog objašnjenja. Zašto u takvom slučaju ne garantovati neprijatelju nepovredivost i mogućnost prolaska njegovih sredstava? Ali ima prostijih dokaza za oklevanje u pogledu planiranja velikog programa civilne odbrane.

nove administracije duboko utiče zajednički način mišljenja većine ovih ljudi i pored ozbiljnih sporova o nekim glavnim pitanjima.

Na početku, 1961, administracija se dvoumila između dve šeme: stabilnosti na osnovu recipročne nepovredivosti snaga zastrašivanja i kapaciteta strategije protiv snaga potrebnog, kako se govorilo, zbog geografske strukture Atlantskog saveza i zbog zaštite koju su Sjedinjene Države morale da pruže brojnim savezničkim zemljama u neobičnim situacijama. U svakom slučaju, administracija je odmah preduzela mere u svrhu povećanja broja i obezbeđenja nepovredivosti sredstava odmazde, da bi se što pre zaboravila izborna tema o »zaostajanju na polju raketa«. Mak Namara je januara 1963. najavio postepeno i verovatno smanjenje kapaciteta protiv snaga. Ali nije tačno da Kenedi i njegova ekipa integralno prihvataju tezu savršene stabilnosti između nepovredivih snaga zastrašivanja. Jer kada bi je prihvatili, oni bi morali znatno povećati svoje klasično naoružanje i isključiti eventualnost eskalacije.

Njihova je koncepcija drugačija. Njihov je cilj da ubede Hruščova prvo da neće moći ništa postići silom niti pretnjom silom, a drugo da je glavni interes dveju velikih sila da se uzajamno ne uništavaju, da spreče diseminaciju atomskih oružja, da ne povećavaju zajedničku opasnost ubrzanim trkom u naoružanju i najzad da istorijski sukob između režima zvanih socijalistički i kapitalistički ne treba da rešavaju ratom do istrebljenja. U toku prve dve godine vladavine predsednik Kenedi nije postigao nikakav vidan uspeh u pokušajima ubedivanja i promene stava. Nikada do sada Sovjeti nisu izveli toliko eksperimenata u atmosferi, nikada Staljin nije toliko rizikovao kao što je to Hruščov učinio sa postavljanjem balističkih raketa na Kubi, nikada pregovori o razoružanju nisu bili neplodniji.

Tek je u letu 1963. potpisivanjem ugovora o delimičnom prekidu nuklearnih eksperimenata došao prvi pozitivan odgovor iz Moskve na Kenedijeve političke koncepcije. Ali ne zato što ovaj ugovor sam po sebi i bukvalno interpretiran ima bilo kakav veći značaj od moratorijuma eksperimenata u atmosferi koji su veliki ranije jednostrano poglasili, već upravo držanje Hruščova i ideološki rascep između Moskve i Pekinga pružaju nadu da su rukovodioci Sovjetskog Saveza

i Sjedinjenih Država manje međusobno udaljeni nego juče, i da mirnu koegzistenciju tumače u skoro istovetnom smislu. Dve su zemlje i dalje neprijatelji na ideološkom planu i na planu odnosa sila, ali obe stoje na čvrstom stanovištu da što je moguće manje potežu oružane snage i, u svakom slučaju, da ne upotrebe svoje najstrašnije oružje.

U kojoj meri će doći do usporavanja kvalitativne trke u naoružanju? Da li će Hruščov a i neki savetnici američkog predsednika prihvati gledište da nagomilavanje oružja umanjuje bezbednost? Da li on ili njegov naslednik neće možda sutra ponovo prihvati taktiku pretnje, vitlajući bombama od 100 megatona ili objavljivajući efikasnost protivraketa? Osamnaest godina iskustva naučile su nas da ne mešamo najzmenične promene zategnutosti i popuštanja koje Sovjeti izazivaju po svojoj volji, sa konačnim rešenjem sukoba koji može samo vreme, na duži rok, da otkloni.

Rusko-američko približavanje, podstaknuto termonuklearnim *naoružanjem*, neizbežno utiče na političke odnose između dve velike sile. Ali one se još uvek ne mogu pomiriti. Ljudi iz Kremlja se ne mogu odreći vere u svetsku revoluciju, a da ne priznaju da su revisionisti i time daju jedan argumenat Mao Ce Tungu. Takmičenje između predstavnika Moskve i Pekinga dobiće verovatno oblik nepomirljivog rivalstva na rečima ili ideološke žestine tamo gde nema ozbiljne ratne opasnosti. Biće u nekim oblastima u svetu verovatno teže postići kompromis sa tako podeljenim komunističkim lagerom nego li kada bi on bio jedinstven. I pored svega, u meri u kojoj igra termonuklearne strategije bude prestala da raspiruje strah čak i kada je on neosnovan, ako velike sile otvoreno pokažu svoju solidarnost protiv rata i relativnu indiferentnost prema političkim interesima svojih saveznika, čovečanstvo više neće govoriti istim rečnikom, i neće istim kriterijumom ocenjivati rivalstvo između dva velika.

Da li će blokovi izdržati ovu elastičnu i duboku promenu klime?

Saveznici i jedne i druge velike sile ocenjujuće ovo približavanje Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza na sprečavanju rata prema tome kako će ono uticati na sudbinu svakog od njih. U istočnoj Evropi takozvane satelitske zemlje koriste rascep između Moskve i Pekinga za dobijanje ve-

će samostalnosti. Pošto Rumuniju više ne zadovoljava podela rada koju je propisao SEV, ona je u glavnom bukureštanском dnevniku objavila pismo Centralnog komiteta Kineske komunističke partije od 25 tačaka i proglašila neku vrstu neutralnosti između dva centra marksizma-lenjinizma. Ali u istočnoj Evropi ne može biti prave opozicije strategiji iz Kremlja i to iz dva razloga: elitama koje su na vlasti potreban je sovjetski imperium zbog obezbeđenja vlasti; sadašnji je cilj Kremlja da potvrdi današnje stanje. A nijedna vlada u istočnoj Evropi ne može da ne odobri takav cilj, i nače bi prešla na drugu stranu Evrope.

A Zapad toleriše iako ne prihvata teritorijalna razgraničenja, nastala na Starom kontinentu posle dolaska ruskih i američkih armija 1945. godine. Oba bloka javno se zaklinju u svoje bogove da ne pomišljaju na upotrebu sile u cilju izmene karte Evrope i njenih režima. Ali zapadni državnici istovremeno i dalje ne priznaju ni pravno ni moralno Nemačku Republiku (NDR). Moguće je da istovremeno postoji i nepriznavanje granica i javno odricanje od upotrebe sile, ali je ovakvu situaciju sve teže i teže održavati kada dolazi do popuštanja zategnutosti. Sovjeti su u pogodnom položaju da ukažu na protivrečnost: *na kakvo to čudo računaju zapadnjaci da bi ujedinili dve Nemačke*, ako isključuju upotrebu sile? Drugim rečima, lako bi bilo ojačati vojnu stabilnost u Evropi putem smanjenja vojnih efektiua sa obe strane, demarkacione linije i putem ograničenih mera inspekcije, ali to povlači samo po sebi ili *prepostavlja* i političku stabilnost. Zapadnjaci su do sada sebi postavljali za cilj što je moguće veću vojnu stabilnost uprkos političke nestabilnosti, odnosno i pored želje jednog bloka da dođe do promena, Federalna Republika se najviše protivi održanju *status quo* i strahuje da sporazumi o vojnoj stabilnosti ne dovedu na kraju i do političke stabilnosti.

Zapadu i Federalnoj Republici više bi odgovarala druga strategija; pošto niko ne može niti hoće da zbaci sovjetski režim niti da protera ruske trupe iz istočne Evrope silom ili pretnjom silom, da li možda ne bi bilo bolje biti aktivniji u smislu otvorenog uspostavljanja odnosa sa satelitskim zemljama, uključujući i Demokratsku Republiku Nemačku i oslabiti ove režime, prisiljavajući ih da se otvore zapadnom uticaju? Upravo režimi zapadnog tipa odgovaraju težnjama

naroda Evrope i pravcu u kome se društvo razvija samo po sebi (»pravac istorije«). Režimi koji oponašaju ruski režim su veštački, slabci: onoga dana kada ruske armije ne budu više u stanju da intervenišu, ove će države težiti da se liberalizuju, i to mnogo brže nego režim same Rusije, i dva dela Evrope će se ponovo spojiti, obaraajući barijeru koju su postavile sovjetska i atlantska armija da bi im služila kao demarkaciona linija.

Možda će Federalna Republika jednog dana promeniti politiku i ne menjajući cilj — pripajanje takozvane Demokratske Republike jednoj ujedinjenoj i stvarno demokratskoj Nemačkoj — potražiti neki drugi put da ga ostvari, i to put političke elastičnosti, a ne put vojne kristalizacije. Ali sve dotle dok ne dođe do te promene, popuštanje između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država koje je doprinelo rascepnu između Moskve i Pekinga i dalje će neizbežno izazivati izvesnu zategnutost između Vašingtona sa jedne i Bona i Pariza sa druge strane. Zategnutost između Vašingtona i Pariza proizilazi iz atomskih ambicija golističke Francuske; zategnutost između Vašingtona i Bona je rezultat saglašavanja Vašingtona sa političkim *statusom quo* koji čini sastavni deo traženja puta za vojnu stabilnost.

*

Rezimirajmo rezultate ove skice budućnosti. Kvalitativna trka u naoružanju će se nastaviti i pored, možda privremenog, prekida atomskih eksperimenata u atmosferi, jer tehnika oružja, vektora i silosa sama po sebi vodi ka povećanju i mogla bi se zadržati u datom stanju samo ako bi obe strane donele jednu takvu zajedničku odluku i ako bi istovremeno prihvatile efikasan sistem provere, koji bi obezbeđio poštovanje zaključenih sporazuma. Zbog toga što je skoro sigurno da takav sporazum neće biti zaključen, trka u naoružanju će se nastaviti, ali možda ne i najbržim mogućim tempom. Sovjetski Savez i Sjedinjene Države ocenjuju da je ta trka vanredno skupa. Mak Namara je bio oštro kritikovan što je u izboru raznih sistema oružja išao mnogo dalje nego njegovi prethodnici, što se za period 1965—1970. a i dalje usmerio na rakete *polaris* i *minutmen*, a postepeno napuštao projekat rakete vazduh-zemlja velikog dometa *skajbolt*, za-

tim projekat aviona na atomski pogon, pa i aviona RS-70 koji je trebalo da krajem decenije zameni avione B-52 i B-58, koji su još uvek u naoružanju, a koje je trebalo staviti u rezervu ili do kraja ove decenije baciti u staro gvožđe. Sadašnja administracija postepeno se približava doktrini koju je već više godina zastupala najmiroljubivije orientisana frakcija analitičara, naime da preuzimanje jednostranih mera ograničenja u naoružanju, na koje će Sovjetski Savez spontano odgovoriti istom merom, predstavlja zajednički interes obeju strana.

Prema tome nije verovatno da bi bilo jedna bilo druga strana mogla određenog dana da postigne odlučujuću nadmoćnost i pored toga što rakete zamenjuju avione, što se stvaraju sve veće i sve preciznije rakete i što ih je sve veći broj, i što iz dana u dan nastaju sve brži lovci i lovci-bombarderi koji vertikalno poleću. Do ostvarenja odlučujuće nadmoćnosti moglo bi doći bilo zbog teške greške jedne ili druge strane u izboru sistema oružja, bilo zbog toga što bi jedna ili druga strana osvojila sistem odbrane od raketa ili takvo ofanzivno oružje koje bi bilo toliko snažno da bi odjednom moglo da paralizuje kapacitet odmazde. Mada stručnjaci ne isključuju sasvim nijednu od ovih prepostavki, velika je verovatnoća da i prednost koju bi bilo koja strana obezbedila u datom trenutku ne bi bila dovoljna ili ne bi pružala dovoljno sigurnosti za preuzimanje rizika opštег rata (utoliko pre što bi onda kad bi jedna strana pronašla novi kapacitet protiv snaga u prvom udaru, ta ista strana morala strahovati od udara unapred kojim bi joj zapretio protivnik).

Kad bi na svetu postojale samo dve velike sile za njih bi iz ove stabilnosti na najvišem nivou proizašla sledeća posledica: ili, kao za Amerikance, neophodnost da umanje postojeću inferiornost na klasičnom nivou, ili, kako to izgleda čine rukovodioci Sovjetskog Saveza, potreba da se predupredi svaki direktni sudar između sovjetskih i američkih trupa. Drugim rečima, pod prepostavkom povećane stabilnosti između ruskih i američkih snaga za zastrašivanje postavlja se pitanje da li će se i dalje održati disimetrija između američke doktrine šaha ili sovjetske doktrine pokera ili će obe velike sile nastojati da usvoje jednu istu doktrinu bilo američkih ili sovjetskih stručnjaka? Ili pak kombinaciju obe uz političku stabilnost?

Na planu apstraktne analize najverovatnija je pretpostavka da bi sovjetski rukovodioci prihvatali američki stav. Prelaz u krajnost postaje sve manje verovatan, jer bi to bila katastrofa za sve ljude, prema tome proširuje se mogućnost infraatomskih operacija. Igrajući šah i Rusi i Amerikanci bi preuzezeli povećani rizik lokalnih neprijateljstava, i, u isto vreme u težnji da smanje rizik opštег rata, oni bi onoga dana kada budu imali osećanje da savršeno razumeju zajednička pravila u međusobnim odnosima, taj rizik u stvari povećali.

Pitao sam jednog Mak Namarinog savetnika da li mu se ne čini da su Rusi prihvatali američku strategijsku doktrinu. Pošto me je podsetio na knjigu Sokolovskog *Sovjetska vojna strategija*,¹⁴³ koja bez sumnje daje negativan odgovor, on je dodao: »Malo je indikacija da Rusi pomišljaju da igraju igru na naš način. Ali ako su na to pomišljali, moguće je da oni to prikrivaju zbog sasvim jasnih razloga. A ako na to nisu uopšte pomišljali, onda će to verovatno učiniti. Uostalom postoje sasvim određene situacije gde bi to bilo u njihovom interesu«. U ovom odgovoru jedan je elemenat neosporan, a drugi istovremeno i neosporan i paradoksalan.

Ruski stratezi izjavljuju da bi rat između dva bloka od prvog dana bio opšti i da će oni napasti i vojne snage i ljudske i ekonomski izvore neprijatelja i u Evropi i u Sjedinjenim Državama. Međutim, nema nikakvog dokaza da bi u stvarnosti oni učinili ono što unapred tvrde. U trenutku donošenja sudbonosne odluke možda će im se sama po sebi nametnuti ideja o ograničavanju koju doktrina ne prihvata. U tom smislu američki stratezi ne greše kad rezervišu i takvu mogućnost mada je ocenjuju malom.

Ono što smatram i neospornim i paradoksalnim to je da Sovjeti imaju jasnih razloga da kriju svoje eventualne nameru u slučaju da predviđaju igru na američki način. Ako su ovi razlozi jasni Sovjetskom Savezu, zašto isto to ne bi učinile i Sjedinjene Države? Zašto Amerikanci otkrivaju svoju igru, kad je Rusi kriju? Prvi je odgovor da Sjedinjene Države nisu sposobne da čute, pa zbog toga mogu da ostvare neku vrstu misterije tek ako kažu sve, pa čak i više. Drugi je odgovor da ona strana koja je u diplomatskoj defanzivi povećava efikasnost zastrašivanja, potvrđujući veći broj od-

¹⁴³ Postoje dva engleska prevoda ove knjige, jedan je izdao Praeger, a drugi Prentice Hall.

govora koje može da ostvari. Treći, verovatno dublji odgovor je da doktrina jedne strane dijalektički stvara suprotnu doktrinu druge strane. Rusi izjavljuju da ne smatraju ozbilnjim razmišljana profesora i odbijaju sve prelazne stepene između eksplozije prvih taktičkih atomskih oružja i masovne upotrebe svih raspoloživih atomskih i termonuklearnih oružja. Apstraktno uzevši, Amerikanci su očigledno u pravu, jer je potpuno absurdno ostati na alternativi sve ili ništa, kada to »sve« znači atomsku smrt desetina miliona ljudi. Međutim, ako Kremlj tu alternativu smatra sredstvima zastrašivanje američkih rukovodilaca, onda oni od toga neće javno odustati, ma šta o tome u sebi mislili.

Ostaje još činjenica da bi geografski položaj, manevar po unutrašnjim pravcima, lokalna nadmoćnost na nizu tačaka demarkacione linije pružala Rusima određenu prednost u odnosu na američku igru onoga dana kada njihova snaga zastrašivanja bude nepovrediva. Da li bi stratezi Sjedinjenih Država preuzeli rusku doktrinu ako bi moskovski stratezi prihvatali američku doktrinu? Tako daleko oni ne bi išli; ali bi bili primorani da podvuku opasnost eskalacije onog dana kada bi njihovi protivnici istakli mogućnost da se ne ide do krajnje stepenice nasilja. Drugim rečima, Rusi bi imali isto tako očigledne razloge da objave kao i da kriju prihvatanje igre šaha. Ali rusko prihvatanje ne bi obavezalo Amerikance na preuzimanje sadašnje doktrine njihovih protivnika već na prebacivanje težišta unutar svoje sopstvene doktrine na isticanje opasnosti eskalacije,¹⁴⁴ a ne izgleda da se izbegne.

Ova dijalektika ilustruje suštinsku prirodu igre, naime, dvostruku neophodnost za svaku stranu da protivnika ostavi u neizvesnosti o načinu na koji bi se partija igrala i da unapred pripremi vezu sa njim u odsudnom času. Skretanje sovjetskih stratega ka elastičnoj doktrini doprinelo bi, svakako, povećanju opasnosti, ali s obzirom na strahotu posledica ma koliko bila neverovatna sama nesreća igrači će voditi računa u svojim proračunima ne samo o odlukama koje bi u očima idealnog stratega bile razumne, i ne samo o odlukama koje bi bile razumne zavisno od službeno prihvачene doktrine, već i odlukama koje bi državnicima mogle nametnuti žurba, nedostatak hladnokrvnosti pa i ludost. U perspektivi

¹⁴⁴ Što sada rade u Berlinu kao što su radili u vreme doktrine masovnih odmazdi.

perioda od deset do dvadeset godina koji predviđamo, a ako isključimo tehniku revolucije u sistemu oružja, odnos između dveju strana proizilaziće iz složene međusobne dijalektike, u kojoj nijedna strana neće moći potpuno da predviđi postupke druge strane, ali će ipak, do poslednjeg trenutka sačuvati mogućnost da na njega utiče radi sprečavanja najgoreg. Možda će službeno proglašeno popuštanje zategnutosti doprineti pacifikaciji u izvesnom smislu. Ali igra neće potpuno prestati, već će se stvoriti utisak o privremenom prekidu. Zajedničkim sporazumom izbeći će se suviše opasne partije.

Da li će ova igra koju Sjedinjene Države i Sovjetski Savez vode sa velikim poverenjem u svoje sposobnosti da je kontrolišu biti poremećena pojavom novih igrača? Verovatno je da će Kina u Aziji za deset do petnaest godina postati atomska sila, nesposobna da izvrši udar po teritoriji Sjedinjenih Država, ali u stanju da pretnjom azijskim zemljama vezanim za Zapad polovično paralizuje američku silu. U ovoj pretpostavci rat između dveju sadašnjih velikih sila bio bi još manje verovatan nego danas, pošto bi se Sovjetski Savez postepeno odvajao od Kine u onoj meri u kojoj bi Kina ostvarivala sredstva svoje nezavisne strategije.

Na Zapadu francuski atomske program ima trostruku funkciju i opravdava se sa tri argumenta: ne prepustiti monopol nad atomskom tehnikom dvema ostrvskim silama, obezbediti se od nepredvidljivih događaja u budućnosti i američke politike za duži period, ostvariti prestiž učešćem u atomskom klubu i istovremeno i mogućnost uticaja na američku strategiju. Kooperacija britanskog tipa, čak i po cenu integracije, ne sprečava izvršenje nijednog od ova tri zadatka. Ali ona isključuje afirmaciju potpuno nezavisne diplomacije i strategije, a general De Gaul upravo želi takvu afirmaciju. Ali ja strahujem da ta njegova filozofija ne izazove kod njega nostalgiju za starim dobrim vremenima.

Nijedna nacionalna snaga zastrašivanja za petnaest godina neće imati u pogledu bezbednosti takvu vrednost koju danas ima prisustvo američkih trupa na evropskom tlu, odnosno svečana američka obaveza koja proizilazi iz tog prisustva trupa. Ako bi sutra ili prekosutra približavanje između dve velike sile i sukob između Moskve i Pekinga postepeno isključivao mogućnost rata između sovjetskog imperiuma i

Atlantskog pakta (NATO), onda bi bila mogućna izvesna revizija Atlantskog pakta, i izvesna veća autonomija uže ili šire Evrope. Toga bi dana francuske snage bile na raspolaganju francuskoj vladi, čak i ako bi u međuvremenu bile pod komandom NATO, kao što bi i engleske snage ostale pod komandom vlade Njenog Veličanstva ako bi došlo do promene opšte situacije.

Ideja o nezavisnoj snazi zastrašivanja u službi nacionalne diplomatiјe predstavlja iluziju. Francuska politika u Africi ili u Latinskoj Americi je potpuno nezavisna od američke volje, sa ili bez snaga zastrašivanja. Isto tako, francuska diplomatiјa na ekonomskom planu povećava uticaj zavisno od jačanja jedinstva zajedničkog tržišta. U tom smislu vojne koncepcije generala De Gola, koje nijedan od šest pratnera ne prihvata, u stvari mu ne daju, već oduzimaju adute iz ruku. A što se tiče strategijske autonomije u tradicionalnom smislu reči, to jest sposobnosti za samostalno odlučivanje o miru i ratu, ona za petnaest godina nije ni moguća niti poželjna. Što god Francuska bude više stvarala utisak da je sposobna za sudbonosnu inicijativu i što god se bude više odvajala od Saveza, to će američko angažovanje biti slabije. Prema tome, i još jednom, u toku sedamdesetih godina francuska bezbednost bi se maksimalno povećala priključivanjem francuskih snaga američkim obavezama, jer te snage ne mogu izazvati povlačenje američkih trupa preko Atlantika.

Ima ljudi koji misle da bi Atlantski savez mogao da se zameni nekim savezom tradicionalnog tipa, pri čemu bi svaka država slobodno koristila atomsko oružje po svojoj volji i istovremeno računala na automatsku podršku svojih saveznika; takvi ljudi nisu shvatili promene koje je nuklearni eksploziv izazvao u diplomatskim odnosima u svetu. Termo-nuklearno oružje nije osudilo sve saveze, nego samo saveze tradicionalnog tipa. Veliki su u mogućnosti da štite male, ali oni to svakako ne bi prihvatili u slučaju da mali traže pravo da otpočnu apokalipsu. Savezi će se razvijati u pravcu zajednica ili će se raspasti: oni se neće vratiti na predatomsku praksu.

Pre petnaest godina nacionalisti nisu razumeli da je Maršalov plan vodio ka ekonomskoj nezavisnosti, a ne ka podjarmljivanju Francuske i Evrope. Isti nacionalisti neće da shvate ni danas da se ista stvar događa i u pitanju nu-

klearnih sredstava. Vojna nezavisnost, ako pretpostavimo da ona sutra treba da bude cilj, zahteva jedan period kooperacije sa Sjedinjenim Državama, u toku koje bi naši političari naučili da upravljaju čudnom igrom pretnji koje se ne smiju nikada ostvariti. Oni bi otkrili prednosti koje pruža jedinstvena strategija, sve dok su nacionalne snage isuviše slabe i vrlo povredive da bi pružale mogućnost za neku drugu igru osim ludog pokera masovnih odmazdi.

Cilj je da ostvarimo Evropu u kojoj će u celini vladati mir na osnovu svesti o zajedničkoj kulturi i u kojoj će konačno prestati ideološke rasprave. Ali Zapadna Evropa, nedovoljno naoružana da bi postigla ravnotežu sa sovjetskom silom, a preterano naoružana da bi i dalje integralno sačuvala američku zaštitu, ne vodi ni miru koji bi se ostvario ravnotežom, ni miru koji bi se ostvario pomirenjem. Ljudi iz Moskve teže bi se sporazumeli sa Evropom u kojoj bi glavnu reč vodila Federalna Republika nego li sa Sjedinjenim Državama. Ujedinjenje dve Evrope zahteva najpre popuštanje zategnutosti između dva bloka, a ne slabljenje veza između dva dela Atlantskog saveza.

*

Izraz »nacionalne težnje« nesumnjivo je uzvišen. Treba li pred Francusku postavljati dostojnići cilj? Ali, slobodan izbor između rata i mira koji predstavlja suštinu tradicionalne državne nezavisnosti izgubio je nekadašnji smisao onog trenutka kada je izbor rata počeo da znači ili mogao značiti uništenje samog naroda. Vojna nezavisnost možda i dalje ostaje određeno dobro, ali ne i dobro koje stoji iznad svih dobara. Integracija u savez je moralno i materijalno daleko bolja od usamljenosti i to od momenta kada integracija povećava izglede za mir. U diplomatskoj džungli i dalje je neophodna pretnja ratom, ali je zajednički interes i neprijatelja i saveznika da tu pretnju ne ostvaruju. Osnovno je, dakle, da napori jedne države da ne zavisi od zaštitnika ne dovode u pitanje njenu sopstvenu bezbednost, niti jačinu saveza kome ona pripada, a niti bezbednost celog čovečanstva.

Biće uvek suprotnih mišljenja o najboljem načinu pomirenja želje za nezavisnošću jednih i zahteva za integracijom

drugih. Rešenja, uvek nesavršena i privremena, ne mogu se naći sem pod uslovom izbegavanja dvostrukе zamke koju nam postavljaju paseizam i futurizam.¹⁴⁵ Savezi država tradicionalnog tipa izumrli su sa pojавом atomskih oružja. Država koja raspolaže najjačim oružjem neće da preuzima obaveze prema državi koja traži potpunu slobodu akcije. A što se tiče bezbednosti koju male ili srednje zemlje hoće da ostvare preko nacionalnih snaga zastrašivanja, ona je izvan sadašnjeg istorijskog horizonta.

Donedavno se možda smatralo kao znak veličine jedne zemlje ako je ona bila u stanju da pitanje izbora između rata i mira stavi ispred pitanja svoje bezbednosti. Sumnjam da bi takav cilj u termonuklearno doba odgovarao nacionalnim težnjama Francuske.

¹⁴⁵ Pr. Pr.: »passéisme« i »futurisme« su u ovom slučaju autorove prigodne kovanice koje verovatno treba da istaknu njezino mišljenje o preteranom isticanju iskustava prošlosti i mogućih obrta u budućnosti kod raznih teoretičara koji se bave aktuelnim pitanjima teorije strategije.

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosad izdala ove knjige

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BAL-
TIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVOĐENJE NAROD-
NOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG
PRILAŽENJA**, Strana 397, cena 2,30 din.
- 6) knjiga: RUŽERON, **PORUKE IZ RATA U KOREJI**, ras-
prodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, ras-
prodato.
- 8) knjiga: General EL, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBU-
DUĆE**. Strana 405, cena 3 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, ras-
prodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**,
rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA
ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**. Strana
400, cena 2 din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA
MANEVRA**, Strana 630, cena 5 din.

- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**. Strana 452, cena 4,50 din.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**. Strana 356 sa 3 priloga, cena 4 din.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**. Strana 524, cena 7 din.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**. Strana 248 cena 3 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI**, Strana 336, cena 5 din.
- 26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Strana 252, cena 10 din.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA**. Strana 503, cena 8,50 din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE** (I sveska). Strana 430, cena 6 din.
- 29) knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI**. Strana 623, cena 10 din.
- 30) knjiga: **VODENI PROJEKTILI**. Strana 546, cena 45 din.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Strana 432, cena 10 din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Strana 487, cena 10 din.
- 33) knjiga: HERBERT FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN**. Strana 840, cena 15 din.
- 34) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA RADOVA I SLUŽBI**. Strana 671, cena 8 din.
- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE**. Strana 264, cena 8 din.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**. Strana 288, cena 6,50 din.
- 37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**, (Studija o helikopterima). Strana 307, cena 7 din.
- 38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. Strana 448, cena 8,50 din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE 1941—1945**. Strana 593, cena 13 din.

- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Strana 646, cena 9 din.
- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIVNE VEŠTINE** (I sveska). Strana 597, cena 16 din.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Strana 803, cena 12,50 din.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE**. Strana 489, cena 10 din.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. Strana 336, cena 6 din.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRAÑA STALJINGRADA**. Strana 423, cena 6 din.
- 46) knjiga: **TRANZISTORI** (prevod sa engleskog). Strana 464, cena 11 din.
- 47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNO-NAUČNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384, cena 6,50 din.
- 48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE, »LE-NJIN«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Strana 382, cena 11 din.
- 49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**. Strana 360, cena 11 din.
- 50) knjiga: IVANOV i TJAPKIN, **INFRACRVENA TEHNIKA U VOJSCI**. Strana 351, cena 18 din.
- 51) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486, cena 7,50 din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME**. Strana 400, cena 7 din.
- 53) knjiga: LOKTIONOV, **DUNAVSKA FLOTA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU**. Strana 321, cena 16,50, din.
- 54) knjiga: POPELJ, **TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druga knjiga piševe trilogije). Strana 438, cena 11 din.
- 55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Strana 548, cena 11 din.
- 56) knjiga: SEMJONOV, **RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIVNE VEŠTINE**. Strana 405, cena 12,50 din.
- 57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE**. Strana 366, cena 12 din.
- 58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI**. Strana 420, cena 12,50 din.
- 59) knjiga: KEGL i MENSON, **POMORSKI RAT U KOREJI**. Strana 564, cena 18,50 din.
- 60) knjiga: KOLESNIKOV, **ZORGE**, Strana 246, cena 7 din.

- 61) knjiga: GONČARENKO, **KIBERNETIKA U VOJSCI**. Strana 409, cena 10 din.
- 62) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **BITKA ZA LENJIN-GRAD**. Strana 785, cena 36 din.
- 63) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — I.** Strana 701.
- 64) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — II.** Strana 880, cena I i II knjige 50 din.
- 65) knjiga: POPELJ, **PRED NAMA JE BERLIN**. Strana 470, cena 15 din.
- 66) knjiga: BUDONI, **PREDENI PUT — II.** (Memoari iz oktobar-ske revolucije). Strana 425, cena 15 din.
- 67) knjiga: EKLZ, **LOGIKA U NACIONALNOJ ODBRANI**. Strana 357, cena 20 din.
- 68) knjiga: M. N. ALEŠKOV, J. J. ŽUKOV, **OSNOVI RAKETNOG ORUŽJA**. Delo je u štampi.
- 69) knjiga: PLJASKIN, LISUHIN i RUVINSKI, **INŽINJERIJSKO OBEZBEĐENJE BORBENIH DEJSTAVA**. Strana 358, cena 22 din.
- 70) knjiga: MANŠTAJN, **IZGUBLJENE POBEDE**. Strana 686, cena 30 din.
- 71) knjiga: IVANOV, ŠEMANSKI i JANOV, **KOMANDOVANJE JEDINICAMA U BOJU**. Strana 251, cena 17,50 din.
- 72) knjiga: BOFR, **UVOD U STRATEGIJU**. Strana 146, cena 10 din.
- 73) knjiga: LUKOV i PLATONOV, **VOJNA PSIHOLOGIJA —** Strana 418, cena 21 din.
- 74) knjiga: ŠVARC, **STRATEGIJA JUČE, DANAS, SUTRA —** Strana 219, cena 18 din.
- 75) knjiga: ARON, **VELIKA DEBATA**. Strana 208, cena 20 din.
- 76) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIKA** — Delo je u štampi.
- 77) knjiga: GREČKO, **BITKA ZA KAVKAZ** — Delo je u pripremi.
- 78) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **OPŠTEVOJNA ARMIJA U NAPADU** — Delo je u pripremi.
- 79) knjiga: BOFR, **ZASTRAŠIVANJE I STRATEGIJA** — Delo je u pripremi.
- 80) knjiga: HOHA, **TERITORIJALNA ODBRANA ZEMLJE —** Strana 260, cena 18 din.

- 81) knjiga: MIHALSKI, **STRATEGIJA I TAKTIKA TERITORIJSKE ODBRANE** — Delo je u štampi.
- 82) knjiga: KRISEŃKO, **SAVREMENI SISTEMI PVO** — Delo je u pripremi.
- 83) knjiga: BOFR, **STRATEGIJA AKCIJE** — Delo je u pripremi.
- 84) knjiga: TOMPKINS, **ORUŽJE TREĆEG SVETSKOG RATA** — Delo je u pripremi.

ARON
VELIKA DEBATA

Redigovao prema originalu
potpukovnik Miroslav Jovanović

*

Jezički redaktor
Blagoje Svorcan

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektor
Gordana Rosi

Štampanje završeno maja 1969.
Tiraž 2.000
Cena 15 din.

Stampa: Izdavačko-štamparsko preduzeće »Obod« — Cetinje

